

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MEDENİYET PERSPEKTİFİNDE ŞEHİR VE KENTSEL
DÖNÜŞÜM

REYHAN DOĞAN ÖZTÜRK

AĞUSTOS 2016

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

MEDENİYET PERSPEKTİFİNDE ŞEHİR VE KENTSEL
DÖNÜŞÜM
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Reyhan DOĞAN ÖZTÜRK

Danışman
Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

BOLU 2016

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

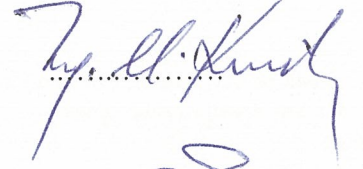
Rehyan Doğan ÖZTÜRK'e ait “Medeniyetinde Perspektifinde Şehir ve Kentsel Dönüşüm” adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.

02.08.2016

Unvan, Adı ve Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Y. Mustafa KESKİN



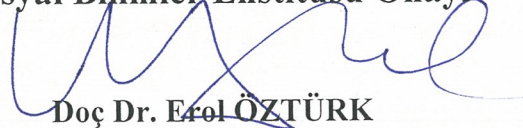
Üye : Prof. Dr. Sami ŞENER



Üye : Yrd. Doç. Dr. Zuhal GÜLER



Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı



Doç Dr. Erol ÖZTÜRK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Medeniyet Perspektifinde Şehir ve Kentsel Dönüşüm**” başlıklı araştırmanın hazırlanmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir değiştirme yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Reyhan DOĞAN ÖZTÜRK

02.08.2016

ÖN SÖZ

Bu tez çalışmasında, Medeniyet perspektifinde şehir ele alınmıştır. Şehir kavramı, şehirler üzerinde kültürün etkisi, şehirlerde oluşan mimarinin insana yansıması ve mekanın sosyal ilişkiler üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Ayrıca son yıllarda ülkemizde hız kazanan kentsel dönüşüm kavramı ele alınmış ve insana bakan boyutu ile incelenmiştir.

Beni, yüksek lisans çalışmasına yönlendiren, yüreklendiren, yüksek yardımları ile destekleyen ve ilk danışmanlığımı yapan değerli hocam Prof.Dr. Sami ŞENER' e teşekkürü bir borç bilirim. Devam eden süreçte danışmanlığımı yapan değerli hocam Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN' e yardımlarından dolayı teşekkür ederim.

Maddi manevi desteğini esirgemeyen başta annem olmak üzere tüm aileme ve bana gösterdiği sabır, anlayış ve destekten dolayı sevgili eşim Murat ÖZTÜRK'e teşekkür ediyorum ve en içten dileklerimi sunuyorum.

REYHAN DOĞAN ÖZTÜRK

02.08.2016

ÖZET

MEDENİYET PERSPEKTİFİNDE ŞEHİR VE KENTSEL DÖNÜŞÜM

REYHAN DOĞAN ÖZTÜRK

Yüksel Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Yahya Mustafa KESKİN

Ağustos 2016, 129 + XII Sayfa

Şehir kuramayan bir toplumun medeniyet kurması düşünülemez. Çünkü şehir, medeniyetin pilot uygulamasıdır. Şehir inşa etmek medeniyetin ön ayağını hazır etmek demektir. Şöyle diyebiliriz ki şehir, medeniyetin bir bölümüdür. Bu bölümlerin tamamı medeniyeti meydana getirir. Bu nedenle medeniyet kurma düşüncesinden önce şehir düşüncesi oluşturmak gerekiyor, şehir konusunda düşüncesi olmayanın medeniyet hakkında herhangi bir fikri bildirmesi yersizdir.

Bu çalışmada, medeniyet, şehir ve kentsel dönüşüm konularındaki düşünce ve değerlendirmeler araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle şehir kavramının açıklaması yapılmıştır. Bu kapsamda şehrin tanımlamaları, tarihçesi, oluşum süreçleri, ekonomisi, özellikleri ve yönetim biçimleri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada daha sonra şehir ve kültür ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda şehir ve kültürel hayatın incelenmesi, şehirlerin var olmasında insanın etkisi, şehrin sosyal çevresi medeniyet perspektifinde değerlendirilmiştir.

Çalışmada, medeniyet kavramı ile ilgisi bakımından ayrı bir bölüm halinde mimari ele alınmıştır. Bu kapsamda şehirlerin yaşanılır kılınması, mekanın hayata yaptığı etki, mekanın yaşama düzeni ve sosyal ilişkilerdeki rolü incelenmiştir. Ayrıca medeniyetimizin belkemiği olan İslam şehrinde mekanın fonksiyonları değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada son olarak kentsel dönüşüm tarihsel süreci ile tanımlanmaktadır. Kentsel dönüşüm ekonomik ve toplumsal boyutları ile ele alınmaktadır. Ayrıca kentsel dönüşüm projelerinin uygulama aşamalarında şehir kimliği ilişkisi ve insan unsurunun dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışmanın tamamı medeniyet algımız çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Şehir, Mimari, Kentsel Dönüşüm.

ABSTRACT**CITY AND URBAN TRANSFORMATION IN THE PERSPECTIVE
OF THE CIVILIZATION****REYHAN DOĞAN ÖZTÜRK****Master Thesis****Department of Sociology****Advisors: Professor Dr. Mustafa KESKİN****August 2016, 129 + XII Pages**

Society which does not build a city, doesn't build a civilization. It is not possible to think of it's dream. Actually, city is the pilot practice of the civilization. City building is the preparation of the civilization. City is the sub- units of civilization. All of these units form the civilization. In this situation, before forming the civilization idea, city idea must be formed. A person who does not have any idea about the city, cannot give an idea about civilization.

In this research, civilization, city and urban transformation are studied. Firstly, there is the definition of the city. Also, there is the information about short story of the city, definitions of the city, economy and regime of the city.


Later, the relationship between city and the culture is assessed. In this context, humans are effective for city building.

Architectural, which is related to the civilization, is covered. The effect of the place, the role in social relationship are also covered. In addition, in the Islam City, which is the backbone of our civilization, functions of the places are evaluated.

Finally, in this study urban transformation is defined with its short history. Urban transformation is dealt with its economical and social concepts. In addition, during the application of project of urban transformation, it emphasizes that city relation and humanity are taken into consideration. All of this study are evaluated in our perception of civilization.

Key Words: Civilization, City, Architecture, Urban Transformation





**Bugünlere gelmemde desteğini ve
emeğini esirgemeyen aileme
ve eğime...**

İÇİNDEKİLER

ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
I.BÖLÜM	
1. ŞEHİR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR.....	6
1.1. Şehir Kavramının Tarihçesi	6
1.2. Şehir ve Şehir Tanımları	10
1.3. Şehirleşme	19
1.4. Şehirlerin Oluşumunda Temel Faktörler	22
1.5. Şehirlerin Özellikleri	27
1.6. Şehir ve Yönetim.....	34
1.7. Şehir ve Ekonomi	37
II. BÖLÜM	
2. ŞEHİR VE KÜLTÜR	41
2.1. Şehir ve Sosyal Kültürel Hayat	41
2.2. Şehirlerin İnşasında Temel Unsur: İnsan.....	48
2.3.Şehrin Oluşumunda Kültürün Etkisi	53
2.4. Şehrin Sosyal Çevresi	57
2.5. Şehir ve Medeniyet.....	58
III. BÖLÜM	
3.MİMARİ VE İNSAN.....	65
3.1. Şehrin Yaşanılır Kılınması.....	65

3.2. Mekanın Hayata Yaptığı Etki	68
3.3. Mekan Ve Yaşama Düzeni	71
3.4. Mekanın Sosyal İlişkilerdeki Rolü	75
3.5. İslam Şehrinde Mekanın Fonksiyonları.....	77

IV. BÖLÜM

4.KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ.....	74
4.1. Kentsel Dönüşüm Düşüncesinin Kaynağı	74
4.2. Kentsel Dönüşümün Tarihsel Gelişimi.....	90
4.2.1. Dünyada Kentsel Dönüşüm.....	90
4.2.2. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm	96
4.3.Kentsel Dönüşümün Ekonomik Boyutu	105
4.4. Kentsel Dönüşüm Projeleri Ve Şehir Kimliği İlişkisi	108
4.5.Kentsel Dönüşüm Ve Toplumsal Doku.....	112
4.6. Kentsel Dönüşüm Felsefesine İhtiyaç Var Mı?	120

V.BÖLÜM

5. SONUÇ	74
KAYNAKLAR	129

KISALTMALAR LİSTESİ

AVM: Alışveriş Merkezi

Cc: Cella Celaluhu

M.Ö: Milattan Önce

S.a.s: Sallallahu Aleyhi ve Sellem

Vb: Ve Benzeri

GİRİŞ

Şehir farklı yönleriyle değişik disiplinler tarafından incelenmektedir. Şehir sözcüğü genellikle disiplinin isminin önüne sıfat olarak eklenerek şehir sosyolojisi, şehir planlaması, şehir coğrafyası vb. gibi kullanılmaktadır. Böylelikle şehrin hangi vasfının öne çıkarılıp konu edileceği açıklanmış olmaktadır.

İnsanoğlunun çözüm bulmak için çaba sarf ettiği temel sorun yaşamını sürdürebilme çabası olmuştur. Tarihte ilk şehirlerin ortaya çıkışını, insanların hayatları boyunca karşılaştıkları, yalnızken çözüm bulamadıkları güçlük ve sorunları toplum içinde çözümlenmektedir. Bunun sağlandığı her durumda da daha ileri toplumsal beraberlik aşamasına ulaşıldığı kabul edilmiş, şehirlerin ortaya çıkışı bu açıdan değerlendirilmiştir (Yaman 2013: 1).

Kültür; geçmişten günümüze ulaşan, bir toplumu diğerlerinden ayıran yaşam biçimidir. İhtiyaçlara göre şekillenen ayıt edici özelliği olan bir sistemdir. Kültür ihtiyaçlara getirilen çözümlerdir.

İnsanların eliyle kurulan şehirler, o toplumun siyasal, sosyal, ekonomik ve dini yaşantıları hakkında bizlere fikir verir. Şehrin çarşıları, ibadet mekanları ve hatta yolları dahi yaşanan dönemin ve sahip olunan medeniyetin önemli göstergelerindedir. Şehirlerin ve mekanların gittikçe aynileşmesi ve birbirine benzetme konusunda gösterilen gönüllü çaba, içinde bulunduğumuz mekanı tüketmeye yönelik ciddi bir katliam girişimi olarak nitelendirilebilir. Eski medeniyetlere dair herhangi bir eseri bulup bunun kültürel mirasa kazandırılması için büyük miktarlarda finans ve emek harcayarak bu yapıtları kültürel mirasa kazandırmaya çalışanlar var. Ancak bu kişiler bir önceki medeniyete ait ev, çarşı gibi tarihi mekanları görmezden gelmektedir. Ya da kentsel dönüşüm adı altında yerlerine çok katlı binalar dikerek bu mekanların kalbine hançer sapladıklarının farkında değiller.

Şehir, beden gibidir. Hüküm süren medeniyetin ruhunun, şehrin caddelerinden çeşmelerine, bahçelerinden evlerinin odalarına kadar bir bedene giydirilmesi durumudur. Şüphesiz ki bu bedende bulunan bütün organların medeniyetin ruhuna uygun davranması beklenir. Ancak günümüz şehirleri, inşa edilen yeni yapılarla birlikte adeta bir doku ya da organ uyumsuzluğu yaşamaktadır. Cumbalı bir evin yanı başına dikilen bir rezidansda, mahremiyet kaygısının ne kadar dikkate alındığı düşünülebilir (Can 2012: 7).

Şehirler bir kimliğe sahip yapılardır. Her şehir kendi yapısına özgü bir kimlik, kişilik, imaj ve yaşam giyindir. Her şehir bir dil ve gramer geliştirir; o şehirde yaşamın, ona tutunmanın yolu şehrin dilini ve gramerini çözmekten geçer (Alver 2012: 19).

Şehir olgusunun dil, din, kültür ve medeniyet ekseninde farklı yorumlara tabi olması, her kültür, din ve medeniyet çevresinin şehri kendine özgü algılaması ve yorumlamasından dolayıdır. Günümüzde küreselleşme olgusu şehirleri tek tip yaşam tarzına göre dönüştürmektedir ve standartlaştırmaktadır. Buna rağmen her kültür kendini sunmada şehirlerini ön planda tutar.

Modern mimarının babası sayılabilecek isimlerden biri olan Frank L. Wright, Mimari hayatın kendisidir der ve ekler: Hayattan uzak bir mimari olamaz. Hayatın yorumunun yapılması, mimarın gerçek görevidir; çünkü binalar hayat için yapılmıştır (Cansever 2013c: 11).

Sanayi devriminden sonra kentler fiziksel, idari, sosyal ve ekonomik açıdan önemli değişiklikler yaşamıştır. Şehirlerin geçirdiği bu değişim ve dönüşüme paralel olarak, şehir planlaması da kapsadığı teknik ve araçları yeniden değerlendirme ve sürece uygun hale getirme çalışmalarına başlamıştır. Şehir mekanlarını yeniden yorumlanmıştır. Kentsel dönüşüm kavramıda, şehir planlamasının yaşadığı bu değişim süreci içinde birçok uygulama aracını kapsadığı söylenebilir.

Kentsel dönüşüm son dönemlerde çöküntü haline gelmiş şehir mekanlarının yaşam kalitesinin yükseltilmesi için planlanmıştır. Kentsel dönüşüm yalnızca şehirlerin

mekansal değişimi değil, ekonomik, sosyal ve toplumsal boyutlarıyla uygulanmalıdır. Ülkemizin birçok büyük şehrinde kentsel dönüşüm projeleri farklılıklar göstermektedir. Merkezi ve yerel yönetimlerin, şehir merkezlerinde yaşanan ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel sorunlara çözüm odaklı uyguladıkları bu projeleri, yalnızca fiziksel değişim ve yenileme açısından ele aldıkları görülmektedir. Oysaki şehri bir bütün olarak ele almayarak yapılan bu projeler, çöküntü haline gelmiş şehir mekanlarına kalıcı çözümler getiremeyecektir.

Araştırmanın Konusu

Bu araştırmanın konusu medeniyet perspektifinde şehir kavramıdır. Bu çerçevede şehir kavramının derinlemesine incelenmesi, şehir kültür ilişkisi, şehirdeki mimarının insan üzerindeki etkisi ve ülkemizde son yıllarda hız kazanan kentsel dönüşüm olgusu incelenmiştir. Araştırmanın tamamına medeniyet kavramı hakimdir.

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, çağdaş sosyolojinin de önemli ilgi alanları arasında yer alan medeniyet ve şehir kavramlarına farklı düşünürlerin nasıl yaklaştığını tespit etmek, yapılan değerlendirmeleri karşılaştırmaktır. Ortaya konulan tutum ve değerlendirmelerin günümüze nasıl ışık tutabileceğini göstermektir. Özellikle büyükşehirlerde yapılan kentsel dönüşüm projelerinin medeniyet izlerimizi kaybetmeden nasıl yapılacağına ortaya konulmasıdır.

Medeniyet ve şehir olguları sosyolojinin konularını ve yaklaşımlarını en geniş şekilde görmek açısından oldukça önemli kavramlardır. Çünkü, medeniyet ve şehir olguları toplum, toplum biçimleri, toplumsal yaşam, aile, sosyal ilişkiler, devlet, ekonomi, din, dil, eğitim, şehirleşme, sanayileşme, çalışma ilişkileri, sosyal değişme, kentsel dönüşüm v.b pek çok konuyu kapsamaktadır.

Bu nedenle, bu çalışma sosyolojinin de doğrudan ilgi alanı içinde yer alan konularda değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Araştırmanın Problemi

Şehir, fizik ve iktisadi bir sistem olmaktan daha çok, kültür ve ahlak merkezli bir sistem olup, her medeniyet kendine has bir şehir anlayışı ortaya koymaktadır. Bir diğer ifade ile şehir, insan ve toplumun yaşama felsefesinin fiziki alana yansımaları ve sosyal hayat çerçevesinin işlerlik gösterdiği bir yapıdır.

İslam şehirleri, batı'dan farklı olarak insan ve sosyal hizmet merkezli bir özellik taşıırken, batı şehirleri, daha çok iktisadi ve siyasi amaç ve gayeler etrafında yoğunlaşmıştır.

Türkiye, batılılaşma ile birlikte birçok alanda olduğu gibi şehir mimarisi ve dizaynı konusunda da batı'yı kendine örnek alarak, kendi özgün şehir anlayışı ve sistemini ortaya koyamamıştır. Kentsel dönüşüm çalışmaları, da bu manada bir yaşama felsefesi ve sosyal temeli olmayan bir şekilde, çeşitli etkiler altında sürdürülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, literatür taramasına dayalı betimsel bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Medeniyet, şehir ve kentsel dönüşüm olguları üzerine çalışmalar yürüten çeşitli düşünürlerin eserleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Bugün kentsel dönüşümle alakalı olarak önemli bir literatür bulunmaktadır. Konunun güncelliğiyle paralel olarak birçok araştırma yapılmış, sempozyumlar düzenlenmiş, makaleler yazılmıştır. Dolayısıyla bu literatür çalışma bağlamında faydalanılacak önemli bir kaynakça sağlamaktadır. Konunun hukuki boyutuyla alakalı olarak yasal çerçeve (kentsel dönüşüm yasaları vs.) ele alınıp analiz edilmiştir.

Bu çalışma spesifik olarak bir proje çalışması olmayıp, daha önce literatürde oluşan bilgilerin yorumlanmasını içermektedir. Bu yüzden bu çalışmada verilen bilgilerin geçerliliği ve güvenilirliği çalışmada kaynak gösterilen eserlerin güvenilirliği ve buradan elde edilen bilgilerin doğru değerlendirilmesi ile sınırlıdır.

Çalışma kentsel dönüşüm olgusuna medeniyet perspektifinden bakmaktadır. Bu konu oldukça güncel bir konudur. Her geçen gün yeni gelişmeler yaşanmaktadır. Bu durum bütünlüğün kurulmasını zorlaştırmıştır.



I.BÖLÜM

1. ŞEHİR İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Şehir Kavramının Tarihçesi

Şehirlerin tarihinin yazılması çok eski dönemlere kadar götürülebilir. Ancak bağımsız bir disiplin olarak şehir tarihi yazımı çok geriye gitmez. Coğrafi keşifler ve aydınlanma düşüncesinin bir görüntüsü olarak XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda kendisini açıkça gösteren siyasi, iktisadi ve sosyal dönüşümler şehirleri de hareketlendirmiştir. Bu dönüşümlerin meydana geldiği mekanlar olarak şehirler fazlasıyla önem kazanmıştır. 1800'lerden 1900'lara kadar şehir nüfusu oranının yaklaşık 10-15 kat artması ve günümüz dünyasında artık nüfusun çoğunluğunun şehirlerde yaşıyor olması gerçeği, sözünü ettiğim olağanüstülüğün göstergelerinden sadece biri sayılmalıdır.

Batı'da XIX. Yüzyılda şehirle uğraşanları en çok meşgul eden sorular, bu kadar fazla insanın şehirlerde niçin ve nasıl toplandığıdır. Ayrıca bir arada yaşamayı nasıl başardıkları gibi sorulardı. Dolayısıyla XIX. Yüzyılda şehirle ilgili çalışmalar, şehrin iktisadi ve idari gelişimi, şehri oluşturan nüfus ve gruplar, şehirli olma kimliği, ulus-devlet ile şehirlerin ilişkisi gibi konulara yoğunlaşıyordu (Uğur 2005).

Türkiye'deki şehir tarihi çalışmalarına baktığımızda Osmanlı dönemi şehirleri ile ilgili çalışmaların ön planda olduğu görülmektedir. Beylikler dönemi şehirleri ile Cumhuriyet dönemi şehirleri konularında yapılan çalışmalar Osmanlı dönemi şehirlerine göre daha azdır. Osmanlı dönemleri ve daha öncesindeki şehirler hakkındaki araştırmalara tarihsel çalışmalar yapanların daha fazla ağırlık verdiği görülmektedir. Cumhuriyet sonrası şehirlerler alakalı ise, şehirlerin tarihleri yerine, farklı sosyal bilim alanlarında, mahalli idarelerde ve kentsel planlama bölümlerinde yapılan, şehirleşme ve bunun sonucunda ortaya çıkan sorunlara yönelik çalışmalar ön plana çıkmıştır. Bu durumun temel sebebi Cumhuriyet sonrasında sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte şehirlere olan göçün artması ve şehirlerdeki sorunların farklılaşması olmuştur.(Uğur 2005).

Kent ve şehir sözcükleri, Türkçe 'de birbirinin yerine kullanılan, kökenleri ayrı, anlamları aynı iki sözcüktür. Şehir yerine kent sözcüğünün kullanılması son onlu yıllarda ortaya çıkan gelişmelerdir (Uğurlu ve diğerleri 2010: 156-158). Bu gelişmelerden dolayı araştırmadaki söylemlerde bazen kent kelimesi çoğu zaman şehir kelimesini kullanmakta sakınca görülmemiştir.

Tekeli'ye göre şehir; tarım dışı üretim faaliyetleri olan, üretimin kontrol edildiği, dağıtımının belli bir düzene göre yapıldığı, belirli teknolojik gelişmelerle birlikte, büyüklük, yoğunluk, farklı türden ve birlikte olma mertebesine ulaşmış yerleşme türüdür (Tekeli 2011: 20). Eski dönemlerde cite, polis, medine ve şehir sözcüklerinin aynı manalarda düşünüldüğü görülmektedir. Sözcüğün kullanıldığı dönemlerdeki yerleşim mekanlarında, bazen bir devleti, küçük bir şehri veya belli bir medeniyeti anlatmak için kullanılmıştır. Kelimelerden cite küçük bir devlet anlamına gelirken, polis kelimesi savunma ihtiyacını belli etmek için kale anlamında kullanılmıştır (Başaran 2008: 17-18). Örneğin polis sözcüğü Yunancada literatürün de şehir devleti olarak çevrilmektedir. Başka anlamda ise bir şehrin vatandaşlar topluluğu olarak ifade edilmektedir (İnceoğlu ve Tokman 2012: 3). Dilimizdeki Uygur kelimesi göçebe olmayan, yerleşik hayatı benimseyen Uygurlardan üretilmiştir. Arapça'da uygara denek gelen Medeni sözcüğü şehir anlamındaki Medine sözcüğünden köken alır. Medeni sözcüğü Türkçe' de de şehirlileşmiş, kırsallıktan arınmış ve uygar anlamında kullanılmaktadır (Kaya 2003: 6). Medine sözcüğü şehir olarak adlandırılabilir mekanlardaki yaşam şekliyle bu yerleşim alanlarının dışındaki yaşam şeklini, ekonomik ve toplumsal ilişkiler bağlamında ayırt etmek amaçlı kullanılmıştır. Medeni kelimesi şehirli, medeniyet kelimesi de şehirlileşme ve şehirlileşme manalarında kullanılmıştır. Medine sözcüğünün zıttı, şehrin zıttı olarak halkın çoğunluğunun tarım ve hayvancılıkla uğraştığı, çoğunlukla kapalı toplum özelliklerini yansıtan yerleşim göçebe ve kırsal yaşamı anlatmak için kullanılan karye dir. Türkçe'de medeni ve bedevi kelimeleri, şehirlerde hayatını sürdüren uygar ve kırsalda yaşamına devam eden göçebe anlamlarında ortaya çıkmıştır. Şehir sözcüğü genellikle medeniyet ile aynı anlamda kullanılmıştır (Başaran 2008: 17-18). Medeniyet anlamına gelen ifadeler, Fransızca civilisation ve İngilizce civilization ile İngilizce city kelimeleri Latince de yurttaşların

oluşturduğu birlik ve beraberlik anlamı taşıyan civitas sözcüğünden üretilmiştir. Citizen Latince’de yurttaş anlamını taşımaktadır (Kaya 2003: 6-7).

Her şehrin kendine has tarihinin olmasına rağmen, insanoğlunun tarihi büyük ölçüde şehirlerin ve şehir hayatının tarihi olarak yazılabilir (Hatt, Reiss, 2002: 27). İnsanoğlunun tarihi şehir tarihidir bununla birlikte her kültür, başkentinin özelliklerine göre dizayn olur (Aydoğan, 2005: 68).

İlk şehirlerin nerede kurulduğu hakkında farklı fikirler vardır. Farklı bilim insanları ilk şehirleri Yunan ve Roma şehirleri olarak kabul etmektedir. Yunan-Roma şehirlerinin görkemlerinden etkilenen kent bilimciler, daha eski şehirlere az ilgi duymuşlardır. Ancak doğru olan ise ilk şehirlerin Mezopotamya, Meso-Amerika’da ve Nil, İndus ve Sarırmak’da kurulduğudur (Hout, Thalman, Valbelle 2000: 15).

Şehirleşme bağlamında incelendiğinde ise Anadolu, Filistin, Suriye, İran, Orta Asya ve İndus (Hout, Thalman Valbelle 2000: 13) şehirleşmenin ilk görüldüğü yerlerdir. Sonuç olarak ilk şehirlerin doğuda ortaya çıktığı fikri hakim kanıdır.

Bazı Yakındoğu Halep, Beyrut, Kudüs, Musul, Şam veya Mısır, Lusor, Asiyut, Heliopolis şehirlerinin kuruluşu milattan çok önce olmuştur. Paris iki bin yaşında değilken, Kudüs üçüncü bin yılını yaşamaktadır (Hout, Thalman, Valbelle 2000: 12).

Tarihsel süreçteki kayıtlar incelendiğinde en eski yerleşim birimlerin (belli başlı eylemlerin gerçekleşmesi; ticaret hayatının olması gibi) kuruluşu M.Ö. 6000-5000 yılları arasındadır. En eski yerleşim birimlerine göre gelişmiş diyebileceğimiz yerleşim birimlerinin kurulması ise M.Ö. 4000 yılından itibaren. 4. Bin yıl sona ermeden önce, Yakın doğu şehirleri, büyük mekanlı olmasalarda, birbirlerine az çok benzeyen aile birimlerinin yan yana gelmesiyle oluşmuştur (Hout, Thalman, Valbelle 2000: 34). Şehirleşme kavramı bu dönemlerden sonra ortaya çıkmıştır.

Öncelik İbn-i Haldun’dan başlayarak tüm sosyologlar ve medeniyet tarihçileri, ilk şehirlerin kurulması ile medeniyetin ortaya çıktığını belirtirler. İlk şehirlerin M.Ö. 4000-

5000 senelerinde Mezopotamya'da kurulduğu bilinen bir gerçektir. Orta-Amerika'da da çok eski dönemlerde şehirler ortaya çıkmıştır. Bir yerleşim biriminin şehir özelliği göstermesinde ve şehir olarak yaşamını taşımasında farklı fikirler vardır. Bazı bilim insanları ilk şehirlerin ortaya çıkışında toplumların teşkilatlı ve sınıfsal bir yapı içinde olması gerektiğini vurgularlar. Bu görüşe göre, bir yerin şehir olabilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekmektedir: tam zamanlı çalışan uzmanların olması, yerleşim birimlerinin yeni boyutları, üretim fazlasının varlığıdır. Ayrıca toplumun sınıfsal ayrımı, devlet teşkilatlanması, mimari de ve tarımsal faaliyetlerde kamusal veya birlikte çalışmaların olmasıdır. Uzun dönemli farklılaşmalara tanık olma, sosyal sistemi ifade eden sembollerin yaygınlaşmasını sağlayan sanatsal ifade ediş şekilleri belli bir standartlaşma, yazı şekillerinin varolması ve sonucunda bilimin gelişmesinde bir yerin şehir sayılması için gereklidir. (Hout, Thalman, Valbelle 2000: 42).

Şehirlerin varolmasında güvenlik endişesi baskın görülsede en önemli etken ekonomidir (Bookchin 1999: 46). Kırsal yerleşim yerlerinden şehirleri meydana getirme süreçleri bu görüşün doğru olduğunu ortaya koymaktadır. İnşa edilen şehirleri incelediğimizde ekonomik ve ticari etkinliklerin fazlalığı göze çarpmaktadır.

Şehir ile ilgili ilerlemeler var oldukları yerlere ve zamana göre farklılıklar ortaya koyar. Öncelikle Sümer şehirleri vardı ve tapınak çevresine inşa edilmişlerdi; sonralarda ise Babil gibi meydanlar çevresine inşa edilmiş şehirler ortaya çıkmıştır. İnsanlar arası ilişkiyi arttırmaya yönelik faaliyetler göstereren eski Yunan kent meydanları hayatın odak noktasını oluştururdu. Ortaçağadan sonraki zamanlarda ise kentler Pazar yerlerinin çevresinde varolmuştur (Bookchin 1999: 33).

Türklerde şehirleşme Uygurlar döneminde başlasada, daha önce Göktürkler öncesinde Hunlar dönemlerinde de şehirler varolmuştur. Hun Türkleri, kale şehirler oluşturmuşlardır. Bununla birlikte, anıtsal ve büyük şehirlerin inşa edilmesi Uygurlar döneminde vuku bulur. Uygur hakanının inşa ettiği Baybalık yeni bir Türk şehridir. Türklerin günlük yaşamlarında genellikle at kullanmalarından dolayı, kurulan şehirlerin ilk vasıflarından biri, şehrin meydanının olmasıdır (Kaya 2003: 11).

İslam dinini benimseyen Türklerin şehir hayatını da kabul ettiği ve şehirde yaşamaya başladığı görülmektedir. Hakim olunan topraklarda varolan eski şehirler yaşama merkezi olurken, bununla birlikte yeni şehirler inşa edilmektedir (Kaya 2003: 11).

İslam dininin ortaya çıktığı Mekke ve ilk devlet teşkilatının kurduğu Medine şehirleri ticaret merkezleriydi. Şehirlerde her şey İslami kurallara göre yeniden oluşturuldu. Toplum iktisadi, sosyal ve hukuki açıdan değişimlere uğradı ve şehirler kırsal alanlara hakim oldu. Müslümanlar halk şehirlerde yaşamaya başladı. Kısa zamanda İslam hakimiyetine dahil olan Mısır, İran, Suriye, Kuzey Afrika ve Endülüs'te eskiden olan veya yeni inşa edilen şehirlerde içine kapalı eski ilişkiler sistemi kırıldı. Bu şehirlerde ticaret ve üretime dayalı bir ekonomik yenilik sağlandı. İslamiyet ilk meyvesini yarı yerleşik bir alanda verdi. Sonralarda Hindistan ve İspanya arasındaki topraklarda kara ve deniz yoluyla her türlü ticari mal, bilgi, fikir ve kültürlerin akışını sağlayan büyük metropoller kurdu. Hazreti Ömer döneminde inşa edilen Basra 30 yıl gibi bir sürede 200 bin nüfusa ulaştı. Mansur zamanında varolan Bağdatsa 40 yılda 2 milyonu aşan bir nüfusa sahip oldu (Kaya 2003: 11).

1.2. Şehir ve Şehir Tanımları

İnsanoğlu toplu halde yaşamaya başladıktan sonra topluluklar, üyeleri için toplanma merkezleri oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. Bir arada yaşayan insanların dinsel, ekonomik, siyasal, hukuksal ve savunma ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan bu merkezler, kentsel yaşamın teşkilatlanması ve geliştirilmesinde önemli görevler yüklenmiştir.

Şehir ile ilgili çok çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Aslında tanımlar arasında temel farklılıklar bulunmamaktadır. Farklı kavramlarla aynı şey anlatılmak istenmektedir. Şehir tanımları yapılırken çeşitli ölçütler kullanılmaktadır. En çok kullanılan ölçütler arasında nüfus yoğunluğu, ekonomik ve sosyal nitelikler, hacimsel büyüklük ve kırdan farklılığı gibi nitelikler yer almaktadır.

Şehir ve şehirleşme günümüzün en önemli gelişmelerinden biridir, bu kavramlar insanlığın uzun bir döneminde, insanın gelişimini etkileyen çok önemli etkenlerdir. Bu kadar önemli olmasına rağmen şehir hayatı, şehir kavramlarının geneli itibariyle sınırlı ve belli gelişmelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Oysa şehrin anlamı, uzun süreli tarihsel gelişiminin bütününde gizlidir (Gölcük 2007: 4).

Birçok sosyolog şehir ile ilgili tanımlar yapmıştır. Bunlardan en önemlilerinden biri günümüzde şehir sosyolojisi alanında oldukça yararlanılan George Simmel olmuştur. Simmel'e göre şehir, en fazla ekonomik iş bölümünün olduğu yerler olarak tanımlanmaktadır (Avcı 2004: 10).

Şehir, yalnızca insanlara daha büyük bir yerleşim ve çalışma olanakları sunan mekan değildir. Şehir, aynı zamanda, dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, çeşitli bölgeleri, insanları ve etkileri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir. Şehirselleşme olguları, genelde de toplumu anlayabilmek için, uygun bir toplumsal mekan kavramı tanımlamak ve bunun felsefesini oluşturmak yaşamsal öneme sahiptir (Gölcük 2007: 5).

Emile Durkheim toplumu açıklamaya çalışırken kullandığı iş bölümü ve dayanışma kavramları ile ilişkili olarak kenti ele almaktadır (Uğurlu ve diğerleri 2010: 74).

Karl Marx ve Frederich Engels'e göre kent, asıl olarak kapitalist üretimin ve ilişkilerin gerçekleştiği yer olması nedeniyle dikkate alınmıştır. Kentteki emekçi sınıfların yaşam koşulları, barınmaları başlı başına konu edilirken kent, bunlarla ilişkisi bağlamında ele alınmıştır (Uğurlu ve diğerleri 2010: 75-76).

Max Weber'e göre kent, batının doğu dünyasından farklılığını ortaya koyduğu tarihsel ve sosyolojik bir dışavurumdur. Weber, kentin olmazsa olmaz koşullarından birisinin pazar ve piyasa olduğunu söyler. Kapitalizmin temellerini bu şekilde açıklamaya çalışır (Uğurlu ve diğerleri 2010: 77-78).

Şehir, şehir mekanı içinde yaşamını devam ettiren nüfusun geçim kaynaklarını tarım ve hayvancılık dışı faaliyetlerle kazandığı, sosyal ve toplumsal ilişkiler, kültürel etkinlikler, nüfus yoğunluğu gibi birçok açıdan kırsal mekanlardan farklı olan birimlerdir (Ulusoy ve Vural 2001: 8).

Marx ve Engels'e göre şehir; nüfusun, üretim materyallerinin, sermaye birikiminin, bir yerde toplanmasıdır. Şehir aynı zamanda kültürün, beğeni ve ihtiyaçların aynı yerde olması olarak ta anlatılabilir. Endüstrileşmeye bağlı olarak büyüyen şehirler kapitalizmin gelişmesinde yeni bir dönemi de oluşturmaktadır (Avcı 2004: 10).

Robert E. Park'ın şehir anlayışı bir cümle ile özetlenebilir; şehir, kendisine ait yasalarca üretilen mekanda dıştan düzenlenen bir birimi temsil eder (Aydoğan 2005: 50).

Aristo'ya göre şehir bir hayat biçimidir. Büyüklüğü, nüfusunun yoğunluğu ya da lojistik faaliyetleriyle değil, yurttaşların faydalandıkları boş vakitlerinde düzenli ve özgürce yaşatabilmesiyle ölçülürdü. Le Corbusier tanımlamasına bakarsak, şehir bir akar, lojistik bir cihazdır. Hatta Frank Lloyd Wright, bir zamanlar kenti mümkün olan tek ideal makine olarak betimlemişti. Bu mekanik yönelim kavramsal öncüllerini burjuva aydınlanma mimarlarının işlevselci teorilerinde bulur (Gölcük 2007: 6).

Turgut Cansever ise şehri tanımlarken dini ön plana alır. Ona göre şehir ahlakın, felsefenin, sanatın geliştiği yerdir. İnsan yaşama amacına, en üst düzeyde ancak şehirde ulaşır. İnsan bu mekanda kendini tamamlar. Buna açıklamara göre diyebilir ki şehir insanın yaşamını düzene koymak için inşa ettiği en önemli mekandır. Bu mekan insan yaşamının tamamını saran bir yapıdır. Cansever'e göre insan, düşünce ve inanç sitemine göre nesne üretir, kabullerini ürettiklerine yansıtır. Farklı bir açıdan bakarsak şekil ile inanç arasında katıyken ayrılmayan bir bağ ve anlam bütünlüğü vardır (Şentürk 2014).

Şehirler, insanların inşa ettikleri, içlerinde hayatlarını sürdürdükleri yapılardan, bina ve evlerden, mahalle ve sokaklardan, çalışma alanlarından, alışveriş

mekanlarından, eğitim, kültür ve sağlık mekanlarından, bunların gerçekleşmesi için lazım olan ulaşım vs. altyapı tesislerinden olmaktadır. Şehirler, mahallelerin, evlerin ve sakinlerinin çevresi ile ilişkisini belirler. Bu birimler insanın kendisini ve gelecek nesillerin hayat tarzını belirleyen inançlarının tam bir yansımasıdır (Cansever 2013a: 114).

Şehir denen şey Müslüman'dır. O'nu ne bir ayağı sabit tutup herkesi bağrına basan adamların pergel metaforu ile ne de modern yüzyılların kent dindarlığı ile açıklamanız mümkün olmayacak. Şehir, akitler ve hukuklar tahakküm etmenin alanıdır. Şehir, bana yaptığım kendine yaptığıdır diyen adamların dirlik kurduğu bir vatandır (Bergen 2013: 29).

İnsanların toplumsal birer varlık olduklarını belirten İbn Haldun, hayatlarının devamı için birbirleriyle iş birliği içinde olmak, tehlikelere ve zorluklara karşı birbirlerini korumak, kısaca sosyol ve ekonomik sorunlara çözüm üretebilmek için bir arada olmalarının bir zorunluluk olduğunu ileri sürer. O'na göre toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir. İnsan tabiat karşısında tek başınadır ve sadece bunun için bile olsa insan insana muhtaçtır. Çünkü insan başka yaratılmışlardan çok farklı bir varlıktır. İnsanın zorunlu ihtiyaçları, onu bir toplum içinde yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Bununla birlikte tabiatın zorlukları da insanın insana bağlanmasını gerekli kılmaktadır. Şehirler bu sebeplerden dolayı toplumsal hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Şen 2010: 97).

İbn Haldun'a göre şehirler yeterli derecede bolluk ve rahata ulaşmıştır. Şehirler bundan sonra refah ve huzurlu bir yaşamı dileyen toplulukların edinmiş oldukları bir düzen ve yerleşim birimidir. Dolayısıyla, şehirlerin amacı huzurlu ve mutlu, düzenli ve korunmalı bir hayat alanı oluşturulmasıdır. Bu anlamda, İbn Haldun'da şehir olgusu, göçebe hayatta sağlanan artı ürünle rahata eren halkın lüks tüketime yönelmesi ve korunma ihtiyacının bir sonucu olarak ön plana çıkmaktadır (Şen 2010: 97).

Şehir, kendine has özellikleri olan ve belirli farklılıklar taşıyan bir yerleşme biçimidir. Şehrin açık ve seçik olarak beliren kendi çerçevesi içinde, yerel olduğu kadar

sosyal bir ahenk de mevcuttur. Şehir hiçbir zaman karmakarışıklık demek değildir. Bir şehir ne sadece birçok insanların birikimi, ne de insanların amaçsız bir yığılmasıdır. Şehirler bir sisteme göre dizayn edilmişlerdir. Fakat bu sistem, şehir hayatı içinde onun doğasında mevcut bulunan tabii faktörlerin sonucudur. Şehir, yukarıda belirtildiği şekliyle anlamlı bir sisteme göre kurulduğu yaklaşımı gerçeklerle pek uyuşmamaktadır. Tersine şehir, tam bir karışıklık ve insanları boşluğa bırakan; ciddi bir baskı ortamı olarak kendisini göstermektedir (Şener 2009: 180).

Şehir; insanın yaşamını düzene koymak için oluşturduğu en önemli, en büyük fiziki üründür. Şehir insan yaşamını yönlendiren, saran bir yapıdır. Bu yapıyı şekillendiren yöntemleri ise insan ve topluluklar, inançlarından, dinlerinden yol çıkarak ortaya koyarlar Şehir, sosyal yaşama, toplumsal ilişkilere şekil veren mekandır. Şehirlerde sosyal mesafeler minimuma kadar iner (Cansever 2013a: 103).

İnsanlar arası ilişkinin ilk ve en alt seviyedeki şekli, kendini koruma içgüdüsüdür. Kendini tehlikelere karşı savunmadan sonra ise, kendini savunmak için başka insanlarla birlikte hareket etmeyi gerekli hale getiren davranıştır. Tarihte şehirlerinde bu orta korunma ihtiyacı ile insanları bir araya getirdiğine dair pek çok örnek vardır. Fakat, insanın hayatını idame ettirmek için ihtiyacı olan, nesnelere, bunların farklı çeşitlerini üretmek ve bu üretilenleri başkalarının ürettikleri ile takas yapmak, satmak, satın almak vs. ile varolan iktisadi hayat da şehirlerin asli bir fonksiyonu olmuştur (Cansever 2013a: 103-104).

Şehir, insanlar arası uzaklığın minimum olduğu yerdir. Dolayısıyla bu yoğun yaşama ortamında oluşabilecek farklılık ve sürtüşmeleri önleyecek ahlaki, hukuki ve idari mekanizmaların bütünlük içinde devam etmesini sağlayacak bir üst akla ihtiyaç duyar. Bu üst bilgi şehrin gelişmesi, şehir hayatını düzenleyebilmek için kaynağını ahlakta ve dinde bulur (Cansever 2013a: 104).

Şehirde, ahlak, sanat, felsefe ve dini düşünceler gelişir. Şehir insan için yaşama amacı ve bu dünyaya geliş vazifesini, maksimum seviyede tamamladığı mekandır. Bu

idrak, şehir şeklinin oluşmasını ve insanın en üst seviyede gelişmesini sağlar (Cansever 2013a: 105).

Şehir ve şehirin imajı İslam medeniyetinde Cennet hayalinin bir yansımasıdır. Cennettüm çelişki ve zıtlıkların kaybolduğu yerdir. Cenneti yeniden oluşturanlar, her yüce insanın, yalnızca Yaratana karşı sorumluluk sahibi olan varlıkların dünyevi ilişkiler ortamında şeytani sapmaların çelişkilerine düşmesini önleyecek olan bir büyük Erdem'in, yani yaratılış yasalarının bilgisine dayanarak ve bu kurallara sorgu ve sualsiz uyarak bu şehirleri inşa edebilmişlerdir (Cansever 2013a: 110).

Şehirleri vücuda getiren yapılar kalıcı veya geçici malzeme ile inşa edilmiş olabilir. Örneğin Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi, yapıların bir kısmının, sürekli değişen aile yapısına uyum sağlamak üzere geçici malzemeyle inşa edilmesi, idari, dini ve ictimai hizmet gören han, hamam, çarşı gibi yapıların kalıcı malzemeyle inşa edilmiş olması gibi. Farklı ve varlığın yapısına umum iradesi ile var olmuş çözümler de getirilmiştir. Kalıcılığın bir diğer tezahürü, yapıların kalıcılığı yerine şehrin sabit, değişmez ve üst iradenin bir seferde tayin ettiği şehir mekanlarının yol şebekesinin belirlendiği hallerdir (Cansever 2013b: 19-20).

Rönesans'da, insanın dünyayı anlaması durduğu yerden karşısına bakması esasına dayanırdı. Hareketli kültürlerde ise insanın bir nesneyi algılaması için o nesnenin etrafında dolaşması, ona her cephesinden bakması gerekir. Varlığı hareket eden insanın gözüyle algılaması önemlidir. Yani şehirlerin yapılanmasını düzenleyen iki farklı varlık telakkisi, şehre iki farklı nitelik kazandırmaktadır. Hareket eden göz ile algılanan varlık telakkisinin en çarpıcı örnekleri, Asya ve Avrupa steplerinin hareketli kültürünün asli bir özelliği olan menhirler ve daha sonra da minareler, İran ve Orta Asya'nın renkli kubbelerini her yönden görmek için tasarlanmış tektoniklerdir (Cansever 2013b: 22).

Topluluklar şeklinde hayatını sürdüren insanın yeryüzündeki serüveninde onun toplumsal yanıyla ilgili farklı olaylar belirir, şehir bu olaylardan biridir. Şehir ekonominin hakim olduğu, kendine özgü bir doğaya sahiptir (Aydoğan 2005: 9).

Birçok dilde şehir ve medeniyet kelimelerinin kökenlerine dair yapılacak basit bir incelemede meselenin Yunancada ki polis Almandaki Stadt kelimelerinin Staat kavramıyla olan yakınlığından devletle olan ilişkisi, dolayısıyla daha çok siyasi yönünün veya Aryan Bhargh kök sözcüğünün, Kıta Avrupası ve Anglo Sakson dünyadaki burh, burg, baيران, nihayet burgh, borgh gibi müştaklarından daha çok toplumsal yönünün ön plana çıkarılmasına karşın, Spengler'in yaptığı gibi Latincedeki civitas veya tam muadili olmasa da Arapçadaki medine kelimelerinden yola çıkarak civilization veya medeniyet kavramlarıyla yakınlığına istinaden uygarlık penceresinden, dolayısıyla tarihsel bakımdan ele alınması meşrudur (Aydoğan 2005: 10).

Şehir, insanlardan, kamusal hizmetlerinden, mahallelerden, evler ve yapılardan, elektrik lambaları, metrolar, telefon kabloları vs. kurum ve kuruluşlar, idari cihazlar birleşmesinden hastaneler, kütüphaneler, okullar, mahkemeler, polis zabıta ve farklı şehir görevlilerinden daha fazla birşeydir. Şehir, bir ruh hali durumudur, kültür ve geleneklerin, teşkilatlı davranış ve fikirlerin tamamıdır. Şehrin, Oswald Spengler'in önceden belirttiği üzere, kendine özel kültürel dokusu vardır. Köylü için ev neyse kentli insan içinde şehir odur (Aydoğan 2005: 65-66).

Bir yerleşim yerinin şehir vasfını kazanabilmesi konusunda ileri sürülen farklı görüşler vardır. Bir bakış açısına göre, ilk şehirlerin kuruluşunda toplumların teşkilatlı ve sınıflı bir sistemde olması gerekliliği görüşü kabul edilir. Bu açıklamaya göre, bir alanın şehir sayılabilmesi için bu koşulları taşıması gerekiyor: yerleşim mekanlarının yeni boyutları, tam zamanlı çalışanların olması, üretimin tüketimden fazla olması, toplumsal sınıflaşma, devlet teşkilatlanması, tarım alanlarında ve mimaride kamusal veya ortaklaşa çalışmaların olması. Ayrıca uzun zamanlı değişimlere tanık olma, sosyal düzenin sembollerinin yayılmasını sağlayan sanatsal ifade şekillerinde belli bir standartlaşma, yazı simgelerinin varlığı ve sonuç olarak bilimin gelişmesi gerektiği ifade edilir (Kara 2014: 185-186).

Şehir, tarım faaliyetleri dışında üretimin yapıldığı ve bütün üretimlerin denetiminin yapıldığı, dağıtımın kontrol altında olduğu, bununla birlikte belirli

teknolojiyle süregelen büyüklük, yoğunluk, değişme ve bütün olma düzeylerine ulaşmış yerleşim türüdür. Şehrin bir zaman dilimindeki fiziksel yapısı bölgesel yapıdaki ilişkilerin bir yansıması şeklinde belirlenmiştir. Sosyal sistemdeki farklılaşmalar bölgesel ilişkileri de etkilemektedir. Bu şekilde oluşan yeni ilişkiler sistemi ise şehrsel fonksiyonlarda değişmelere ihtiyaç hissettirmektedir. Bu durumda incelenmesi gereken konu, fonksiyonel değişimin kısa bir zamanda oluşmasına karşılık bunun etkisinin şehrin fiziksel yapısında veya şehir şeklinde etkisini hissettrimesi çok daha uzun bir zaman içinde gerçekleşmektedir (Kara 2014: 187).

Maunier şehri şöyle tanımlar; nüfusuna göre coğrafi alanı az olan yerdir. Şehir, aileler, akrabalar, toplumsal sınıflar, meslek grupları vs. gibi çeşitli heterojen toplulukları içinde barındıran karmaşık bir yerleşme birimidir (Bal 2002: 21).

Mübeccel Kıray'ın şehir tanımlamasına bakacak olursak; tarım dışı üretimin yapıldığı ve daha önemlisi hem tarımsal faaliyetlerin hem de tarım dışı üretimin dağılımının kontrol işlevlerinin toplandığı belli teknolojik sıralamaya göre büyüklük, karmaşıklık ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşim alanlarıdır (Bal 2002: 21).

Yakut Sencer ise şehri şöyle tanımlamaktadır; genellikle tarımsal olmayan kesimlerde toplanmış on binin üstünde bir nüfusu içinde barındıran, değişmiş ve teşkilatlanmış bir fiziksel, toplumsal ve yönetsel birleşmeye sahip yerleşim yerleridir (Bal 2002: 21).

Şehir canlı bir organizmadır. İçerisinde cereyan eden siyasi, sosyal, iktisadi ilişkiler ağı ile bir anlam ifade eder. Bu canlılık insanların yoğunlaştığı büyük kasaba ve şehirlerde mevcuttur. Şehir binasız bir okul, kitapsız bir kütüphane ve tebeşirsiz, tahtasız bir sınıf gibidir. Şehir bir uygulamalı öğrenim okulu ve kültürel bir laboratuartır. Bir sanatçı stüdyosu, bir filozof mabedi, şairlerin kahvehanesi, yetenekli isyankarların ve çılgınların galerisidir. Şehir değişimin bir temsilcisidir (Haydar 1991: 59).

Medeniyet medine kavramından türemiştir, bu kavram genellikle şehirle, şehirli olmakla ve şehirli hayata dair öğelerle ilişkilendirilerek tanımlanmıştır. Şehir ise temelinde, insanların bir araya gelerek kalabalıklar halini alması ve bu yığınların birlikte yaşaması ile ortaya çıkmış bir kavramdır.

Şehri köyden ayıran farklılıkları sıralarsak: köyün homojen bir topluluk olmasına karşı, şehir heterojen bir sosyal grup olarak ortaya çıkmaktadır. Şehri köyden ayıran ilk temel özellik budur. Köyde yaşayanlar etnik bakımdan olduğu kadar yapı, fonksiyon, inanç dizgeleri ve kültürel bakımından da farklılaşmamış ve bölünmemiş bir sosyal gruptur. Şehir ise, farklı etnik toplulukları, kültür ve meslek gruplarını, sosyo-ekonomik sınıfları kapsayan heterojen bir topluluktur. İkinci olarak şehir, nüfus yoğunluğu bakımından köy topluluğundan ayrılmaktadır. Şehirde nüfus yoğunluğu köye göre fazladır (Yörük 1968: 19-20).

Heterojen, büyük ve kalabalık bir cemiyet içerisinde yaşayan fertler arasındaki karşılıklı etkiler ve münasebetler, hiç şüphesiz, homojen, küçük ve تنها bir grubunkinden farklı olacaktır. Aynı tarz insanların olduğu bir topluluk olan köyde, fertler arasında birincil ilişkiler, samimi, mahrem ve sürekliliği olan münasebetler vardır. Bu münasebetler aile, akrabalık ve komşuluk grupları içerisinde geçmektedir. Bir köy topluluğunda herkes herkesin içini bilmektedir; herkes herkesin akrabası, ahbabı, dostu veya komşusudur. Milyonlarca insanı içinde barındıran heterojen gruplardan ve fertlerden meydana gelmiş olan şehirlerde ise bu candan ve içten münasebetlerin yerini, gayri şahsi, sathi ve soğuk ve çok kere kısa süreli münasebetler almıştır (Yörük 1968: 20). Şehirde mekan bakımından birbirine yakın olan insanlar, sosyal bir mesafe takınırlar.

Görüldüğü gibi farklı şekillerde değişik şehir tanımlamaları yapılmaktadır. Bununla birlikte birçok noktada uyuşma sağlandığı analiz edilmektedir. Aslen şehir denildiğinde fiziki, işlevsel, ekonomik faaliyetler, nüfusun sayısı ve yoğunluğu, sosyal ve idari konularda belli özellikleri vardır ve bunlar herkes tarafından kabul görmektedir. Şehir olgusu, doğal olarak farklı ülkelerde, hatta aynı ülkedeki farklı bölgelerde ya da tarihsel farklı süreçlerde zamanın veya yerin özelliklerine, şartlarına göre

değişmektedir. Bu kadar farklı tanımlama olmasına rağmen günümüzde şehir denildiğinde akıllara gelen imaj birbirine yakındır. Kısaca diyebiliriz ki insanların şehirde yaşadığını hissetmesi, o yerin şehir olarak kabul görmesinde yeterli bir kriter olarak görülebilir.

1.3. Şehirleşme

Şehir ve şehirleşme olgusu insanlık tarihinin uzun tecrübesinin bir sonucudur. Şehir, yapı itibariyle yalnızca bir ekonomik teşkilatlanma ve farklılaşmış bir fiziki çevre değildir. Bununla birlikte insanın fikir ve davranışlarını da etkileyen bir sosyal düzendir.

Toplumsal yapıdaki farklılaşmaların önemli bir şekli olan şehirleşme, ekonomik, nüfus ve toplumsal anlamlara sahip bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamlar kısaca şöyle açıklanabilir; Bir sektörden diğer sektöre, tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne işgücü transferleri içerdiği için ekonomik anlamı vardır. Demografik açıdan, kırsal yerleşme birimlerindeki nüfusun kentsel yerleşme birimlerine geçişini ifade eder. Son olarak sosyolojik anlamı ise toplumsal ilişkiler örüntüsünün değişmesini yeni ve bir toplumsal yaşam biçimini ifade etmektedir.

Batılı toplumlarda şehirleşme, 15. Yüzyılda başlayıp günümüze değin kopmadan devamlılık sağlamıştır. Ancak gerçek manada sanayi inkılabı ile başlamış ve hızlanmıştır. Sanayileşme fabrikalarda, atölyelerde ve işyerlerinde iş imkanları ortaya çıkarmıştır. Şehirdeki iş gücü bu alanları doldurmaya yetmemiştir. Kırsal alanlarda ziraatla uğraşan nüfus hızla büyük şehirlere, sanayi merkezlerine göçmeye başlamıştır.

Şehirleşmeyi bir nüfus kütesinin köyden şehir'e göç etmesi olarak açıklayanlar bulunmaktadır. Bu göç hadisesi, şehirleşmenin önemli bir faktörü ise de, onu sadece bu faktörle açıklamak yeterli değildir. Öncelikle şehirleşmeyi hazırlayan şartları bilmek gerekir. Arkasından, köyden şehir'e göç eden nüfusun özellikleri ve yeni yerleşim şartları ve bu şartlara hangi ölçüde uyum sağlayıp sağlayamadıklarının bilinmesi gerekir (Şener 2009: 180).

Ekolojik dünya görüşüne göre şehre yerleşme, şehrin bir yanından başka bir yanında taşınma ve şehir içinde hareketlilik düzenleri benzer şekillere bürünmektedir. Şehirde yaşayanların geçim dertlerini düşünürken yaptıkları değişiklikler farklı mahallelerin oluşmasına neden olur. Şehir, birbirinden farklı olan ve zıtlıklar barındıran toplumsal özellikleri saran alanların bir haritasıdır (Giddens 2008: 946).

Şehirler, iç içe bölümlere ayrılmış eşmerkezli halkalar olarak görülebilirler. Merkezinde, gösterişli iş merkezleriyle çöküntü haline gelmiş evlerin iç içe girdiği şehir merkezleri bulunur (Giddens 2008: 947).

Wirth'in savunduğu bir yaşam şekli olarak kentlilik görüşü, kentlerin içsel farklılıklardan ziyade, toplumsal bir varolma şekli olarak şehirlilik kavramını ele alır. Wirth'in analizlerine göre; şehirlerde yaşayan toplam nüfus oranından hareketle çağdaş dünyanın ne ölçüde kentli olduğu tam olarak belirlenemez. Şehirlerin insanların toplumsal yaşamı üzerindeki etkileri, şehirli nüfus oranının işaret ettiği kadar çok daha büyüktür. Zira şehir yalnızca modern insanın evi ve iş yeri değildir. Şehir aynı zamanda dünyanın birbirinden en uzak topluluklarını kendi yörüngesine sokarak birbirinden farklı bölgeleri, insanları ve etkinlikleri kozmos oluşturacak şekilde bir araya getiren ekonomik, siyasi, kültürel yaşamın komuta merkezidir (Giddens 2008: 948). Wirth'in belirttiği gibi şehirlerde yaşayan insanlar ile köylerde yaşayan insanları birbirinden ayıran temel özellik, şehirde yan yana yaşayan insanların sosyal mesafeyi korumalarıdır. Şehirde yaşayan insanların birbirleriyle kurdukları ilişkiler gelip geçicidir. Menfaat içeren ilişkiler mevcuttur. İnsanlar arasındaki bağlar daha gevşektir ve kolaylıkla kopabilir.

Şehirleşme olgusu kendi doğal sürecini yaşayacağı ortamı oluşturamamıştır. Şehirleşme sürecine kavuşmaya çalışan toplumlarda da geleneksel üretimin alt yapısı ile sosyal ve kültürel sistemin üst yapısını meydana getiren yaşam şeklini oluşturma denemelerinde, neredeyse her anlamda önceki yaşam şekline belli ölçülerde bir kopukluk yaşanırken, şehirli olmanın temel kriterlerine uyum sağlayan bir kültür dokusu meydana getirilememektedir (Ersoy 2006).

Sorokin ve Zimmerman kentleşmeyi köy ve kent topluluklarının yapı farklılıkları şeklinde açıklamaktadır. Bu yapı farklılıkları;

- 1.Çevre farklılıkları
- 2.Meslek farklılıkları
- 3.Cemaatlerin ölçek farklılıkları
4. Mobilite
- 5.Sosyal farklılaşma ve tabakalaşma
6. Nüfusun yoğunluğu
- 7.Sosyal ilişkiler sistemi (Bal 2002: 51).

Ruşen Keleş' e göre, şehirleşme olgusu bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden meydana gelir. Keleş'e göre; şehirleşme, ekonomik yönden ilerleme ve sanayileşmeye paralel olarak şehir sayısının artması günümüzdeki şehirlerin gelişmesi sonucunu oluşturan, toplum yapısında artan sayıda teşkilatlanma, uzmanlaşma oluşturan insan davranışlarında ve sosyal ilişkilerde şehirlere has farklılıklara yol açan bir nüfus birikimi sürecidir (Bal 2002: 53).

Türkiye açısından şehirleşme 1950'den sonra hızını arttırmıştır. Özellikle tarımdaki değişimler işgücü fazlasını büyük şehir merkezlerine göçe zorlamıştır. Bu tarihlerde ülke çapında girişilen hızlı yol yapımı en uzak köyleri bile şehir merkezlerine bağlamıştır. Bu durum sosyal hareketliliği yurt düzeyinde arttırmıştır. Bu özellikleri ile şehirleşme hem netice hem de sebep olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı ekonomik ve sosyal süreçlerin gelişmesi ile oluşan bir sonuçtur. Aynı zamanda da sosyal değişme sürecini etkileyen bir faktör olması dolayısıyla da sebeptir.

Türkiye'de şehirleşme çekici, itici ve iletici güçlerin etkisiyle meydana gelen ve değişen bir nüfus hareketidir. Çekici sebepler, şehre doğru çeken ekonomik ve toplumsal etkenlerdir. İtici nedenler; nüfusu kırsal alan ve tarım dışına yönlendiren etmenlerdir. İletici nedenler ise, ulaşım araçları ve olanaklarındaki gelişmeyi sağlayan etkenlerdir (Bal 2002: 83).

Şehirleşme, kısıtlı manada, şehirlerin ve şehirlerde yaşayan nüfusun fazlalaşmasıdır. Şehirleşmeyi, sadece nüfus hareketi olarak görmek doğru olmaz. Şehirleşme, süregelen bir kavram ve hareketli bir yapıyı içinde barındırır; ekonomik etkenlerin bir neticesi olarak toplumun hayat tarzındaki bir değişimdir. Bir yapıdan daha fazla olarak gelişmiş bir hayat tarzına geçişi ifade eder. Ekonomik ilerleme ve sanayileşmeye paralel olarak, şehirlerdeki artışı ve şehirlerin fiziksel büyümesi sonucunu meydana getiren, toplumsal yapıda artan oranda teşkilatlanma, işbölümü ve uzmanlaşma oluşturan; insanların tavır ve davranışlarında şehirlere mahsus farklılıklara neden bir nüfus birikim sürecidir (Kaypak 2014). Şehirleşme topluluklarının belli alanlarda yoğunlaşarak yerleşmelerine sebebiyet verir. Genellikle ülkelerin ilerlemişlik ve medenilik durumunu ortaya koyarken ön sırada tutulan belirleyici bir etkidir. Sanayinin ilerlemiş olması gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin belirlenmesinde temel alınan koşulların başında gelir. Daha sonrasında, yerleşim yerleri ve şehirlerin gelişim süreci gelir. Köy olmaktan çıkarak oluşan yeni yerleşim birimlerine şehir; şehir olurken meydana gelen yapısal değişimlere de şehirleşme denilir. Şehirleşme, sanayileşmenin, değişimin ve demokratikleşme süreçlerinin bir sonucu olarak bağımlı değişkendir, bir kez oluştuktan sonra nüfus artış hızının düşmesi gibi başka sonuçlar meydana getiren bir bağımsız değişken de olabilmektedir (Kongar 2003: 521). Şehirleşmenin hem bağımlı, hem de bağımsız değişken olarak ele alınıp incelenmesi; şehirleşmenin yalnızca, kırsal mekanlardan şehre yönelik bir nüfus hareketi olmadığını ortaya koyar. Şehirleşmenin demografik boyutuyla birlikte ekonomik siyasal, toplumsal yönleride vardır. Bu yönden, şehirleşmenin şehir oluştuktan sonra, şehirlerdeki gelişme, büyüme, birleşme ve farklılaşmayı anlatabilmek için kullanıldığı söylenebilir.

1.4. Şehirlerin Oluşumunda Temel Faktörler

Maunier; şehri meydana getiren faktörlerin başında savaşların geldiğini söylemiştir. Av veya ilkel bir tarım için elverişli topraklar bulabilmek amacıyla dağınık yaşamak zorunda bulunan kabilelerin, savaş zamanlarında bir araya gelmeleri; ortak bir düşman tehlikesi karşısında kalan köylerin, mekanın belli bir noktasında toplanmaları ya da daha kuvvetli bir yerleşme grubunun himayesi altında birleşmeleri, şehrin doğmasında ilk faktör olarak rol oynamıştır. İkinci faktör ise; belli bir yerleşme grubunun kütesinin artması sonucunda bölümlere ayrılmasıdır. Nüfusun artması, aileler

arasındaki çatışma ve gerginlikleri şiddetlendirmiş, dolayısıyla aile ve mahallelerin lokal bölünüşünü kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte topluluğa yetmeyen eski yerleşme yerinin yakınlarında yeni araziler aramayı gerektirmiştir. Bu şekilde genişleyen topluluğun içyapısında da bazı farklılıklar olmuştur. Bu farklılıklar bölümlere ayrılma şeklinde ortaya çıkmıştır. Yerleşme grubunu meydana getiren unsurlar, tek bir merkeze bağlı olacak yerde, her biri kendi kendine yeten ayrı bir bölüm halini almış, böylece topluluk homojen olmaktan çıkarak karmaşık ve heterojen bir kimlik kazanmıştır (Yörükkan 1968: 68).

Şehir; mahallelerden, evlerden, kültür ve sağlık tesislerinden, yönetim yapılarından ve mahalle meydanlarından başlar. Şehir semt merkezlerini ortaya koyan meydanlar ve merkezi iş alanları ile sanayi ve küçük sanatlar üretim alanlarından, çevrede ve şehir içerisinde çeşitli ölçü ve nitelikte yeşil alanlardan meydana gelir (Düzenli ve Diğerleri 2015: 42).

Tarih boyunca şehirlerin ne olduğuna nasıl olması gerektiğine, sınırlarına, içeriğine ve işlevine dair pek çok tanım getirilmiştir. Sosyoloji perpektifinden bakarak bir tanım yapmak gerekirse şehirler, insanın yerleşik olma ihtiyacı sonucu oluşmuştur. Şehirler cemaatten cemiyete, topluluktan topluma geçişle ortaya çıkmıştır. İnsanın yaşamını düzene koyma adına oluşturduğu en büyük fiziki ürün olan şehrin temel yapı taşı ise evlerdir. Ancak şehirler evlerden ibaret değildir. Şehirler insanlar gibidir; insanı insan yapan bedeninden ziyade bedeniyle birlikte ruhudur, bunun gibi bir şehri şehir yapanda o şehrin ruhu ve ruhunu oluşturan unsurlardır. Bu unsurlardan en önemlisi de elbette şehrin sakinleridir. Şehir ve insan sürekli ve karşılıklı bir ruh alışverişindedirler. İnsan, şehri inşa eder ve bir kere kurulduktan sonra şehirde kendi sürekliliği içinde insanı inşa eder, geliştirir, terbiye eder (Aydın 2015: 28-29).

Şehir insanın ve toplumların takip içinde olabileceği en ileri ve karmaşık hedefler bütünlüğünü kapsar. Şehir süreci ifade eder. Birbirlerine eklemlenen parçaların bir bütünlüğüdür. Aynı zamanda içinde olduğu, geliştiği süreçlerin farklılaşan istek ve ihtiyaçları ve değişen hedefleri, tarihi miras karşısında oluşturulacak tavır dolayısıyla da

bir kültürel bütünlüğü ve zamanla bir biri ile hesaplaşarak şekil alan davranışların tamamıdır (Cansever 2013a: 115).

Charles H.Cooley şehirlerin konumunu açıklamaya çalıştı. Geçmişteki şehirlerin bazıları dini bir kurum veya bir kalenin yanında, bir kısmı da tamamı ile siyasal korkularla inşa edilmiştir. Bunun yanı sıra şehirlerin konumunu belirleyen nedenlerin başında ulaşım kolaylığı gelmiştir. Ulaşım açısından değişim, ürünlerin bir nakliyeciden başka bir nakliyeciyeye verilmesinin ötesinde başka bir şey ifade etmesede, fazlasıyla tesisat ve hizmeti içinde barındırır. Bunun içindir ki şehir ortaya çıkışının belirlediği mekanlar nehir ağzları ya da kilit yerleri, ovalarla tepelerin birleştiği yerler ve buna benzer bölgelerdi (Aydoğan 2005: 43).

Adna Weber, insanların şehirlerde yoğunlaşmasının nedenlerini araştırdı ve sonuçta bunun öncelikli olarak ekonomik güçlerin bir ürünü olduğu ve bu güçlerin endüstri devrimiyle birlikte önem kazanan etmenler oldukları kanısına vardı: buhar makinesi, ticaret, modern ulaşım sorunlarının çözülmesi, tarımın endüstrileşmesi ve artan verimliliği, ticaret merkezlerinin büyümesi, ulaşım, sanayileşme ve fabrika sistemi. Adna Weber, şehrin büyümesindeki bu tür birincil ekonomik nedenlerin yanında siyasal, toplumsal ve ekonomik türde bir dizi ikincil sebebin varlığını düşündü. İkinci dereceden ekonomik manada şehir, yalnızca üretim, ticaret, ulaşım, finansdaki, devrim nedeniyle değil, yüksek ücretlerin çekiciliği ve çeşitli fırsatların özendiriciliği dolayısıyla da büyür. Büyümesinin siyasal nedenleri olarak Adna Weber şu etkenleri sıralar: göç etme zorluğunu ortadan kaldıran yasalar, ticaret serbestliğini teşvik eden kanuni düzenlemeler, bireyleri şehir merkezlerine toplayan merkezi yönetim ve toprağı elinde saklama ve istediği gibi kullanma hakkının şehirde siyasal olarak savunulan özgür biçimleri. Şehrin büyümesindeki toplumsal nedenlerse şehrin şu konularda sunduğu avantajlarda saklıdır: eğitim, eğlence merkezleri, yüksek bir hayat standardı, entelektüel grupların çekicilik yönü, bireyin yaşadığı mekana alışması ve şehir hayatının değerlerine yönelik olumlu yönde yayılan düşünce (Aydoğan 2005: 44-45).

Şehir kuramının önderliğini yapan Fustel de Coulanges, şehrin en önemli kurumunun din olduğunu savunur. Şehir öncesi toplumun ilk çekirdeğinin dinsel sembol

olarak ocakta bir araya gelen ve din adamı olarak babaya tapan ailede yattığı düşünülüyordu. Çeşitli ailelerin birleşmesi sonucunda ise boy ocağı kuruluyordu. Çeşitli boylar bir kabileden toplanıyorsa, birbirlerinin dinine saygı göstermeleri şartıyla çeşitli kabilelerde bir araya gelebilirdi. Bu ittifakın birleştiği gün şehir ortaya çıktı. Şehrin kuruluşundaki can alıcı nokta, dini birlikteliktir. Şehir ortak tapınma için yeni bir tapınak görevi gördü. Antik şehir dini bir topluluktur (Aydoğan 2005: 79-80).

Henri Pirenne bir şehrin oluşturulması için iki şeyin şart olduğunu söyler: 1) orta sınıfa dahil nüfus, 2) komünal teşkilatlanma. Ona göre can alıcı nokta, kendilerini taşra ve kurumlarıyla bağdaşmaz konumda bulan tüccarların yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmalarıydı. Tüccarlar yeni bir hukuk kodu. Özel statüye tabi yargılanma yetkisi, serbest mülkiyet ve nihayet farklı bir komünal örgütlenme için mücadele verdiler. Çünkü Pirenne'e göre şehir, tüccarlar topluluğudur (Aydoğan 2005: 83-84).

Şehirler, istenilen kıvamda rahata ve bolluğa sahip alanlardır. Refah ve mutlu bir yaşamı seçen grupların istikrar ve yerleme mekanıdır. Şehirlerin hedefi refah, istikrarlı ve korumalı bir hayata zarar getirecek yolların kapatılması, fayda sağlayacak her şeyin önündeki engellerin kaldırılması ve kolay yoldan kazanılması gerekir.

Şehri, ona gelecek zararlardan korumak için her şeyden önce oradaki bütün yerleşim yerlerini kapsayacak şekilde bir surla çevrelemek gerekir. Çünkü surla çevrilmemiş şehir, orayı ele geçirmek isteyenlerin gücünü kırar. Yine korunmak amacıyla, şehre kolaylıkla ulaşılamayacak yüksek ve zorlu mekanlara veya ancak bir köprü yardımıyla ulaşılabilecek, deniz ya da nehirlerle sarılmış bir alana inşa etmek gerekir. Diğer yandan şehri, hastalıklardan ve doğal afetlerden korumak için iklimi elverişli, havası temiz bir alana inşa etmek daha doğru olacaktır. Şayet ki havası temiz olmayan veya suyu bozuk, pis kokulu bir gölete ya da bataklığa yakın olursa, bu kötü etkenler hızla şehre yansır ve şehirdeki bütün canlıların yok olmasına neden olur. Havasına dikkat edilmeyen şehirlerde hastalıklar çok yaygındır. Bu nedenle şehrin bir nehir kıyısında veya tatlı, bol suya sahip kaynaklara yakın mesafede bir yere inşa edilmesi gerekir. Ayrıca şehrin etrafında güzel otlakların bulunması gerekir. Çünkü her hane halkının, yavrulattırma veya ürünlerden faydalanmak ve ya yük taşımak, bir yerden

başka yere gitmek amaçlı vasıta olarak kullanmak için evcil hayvanları vardır. Eğer otlaklar çok güzel ve yakın olursa şehir halkının uzaklara gitmesine gerek kalmaz. Günlük hayattaki işler kolaylaşır. Bununla birlikte şehrin etrafında ziraata elverişli alanların da bulunması gerekir. Çünkü ziraat, beslenme ihtiyacını karşılamak demektir. Eğer ekip biçmeye uygun yerler şehre yakın olursa, oralardan ürün elde etmek zor olmaz. Yine konu ile ilgili diğer bir husus da odun, tahta bulabilecekleri ve mesken inşaatında kullanacakları ağaçların varlığıdır. Çünkü odun, yemek pişirmek ve ısınmak gibi farklı şekillerde kullanılan faydası genel olan bir maddedir. Bununla birlikte tahta da damların inşası ve evlerin çatılarının yapımı gibi pek çok farklı yerde gerekli olan mecburi bir maddedir. Şehrin kuruluşunda önemli olan stratejik bir nokta da şehirlerin ya bir dağ üstünde ya da sayıları çok, kalabalık asabiyet sahibi kabilelerin yaşadığı yerlerin yakınına kurulması gerektiğidir. Böylece oraya saldırmayı düşünen toplulukların kazanma umutlarını yok eder ve saldırmalarına engel olmuş olur. Çünkü tepelerin yüksekliğindeki bir şehre saldırı düzenlemenin zorluğunu ya da güçlü bir asabiyet sahibi kabilelere yakın bir şehre saldırdıklarında onların yardımına gelecek grupların var olduğunu düşman bilir (Denek 2007: 56-58).

İbni Haldun'a göre tüm sıralananların önemi; şehrin sakinlerinin onlara hissedeceği ihtiyacın önemine ve zorunluluğuna göre farklılık gösterir. Şehrin kurucusu, şehir için en uygun ve elverişli alanın neresi olacağına doğru karar verememiş olabilir veya herkesin istek ve ihtiyaçlarını göz önüne almadan, sadece kendisi ve kavmi için en önemli şart ne ise sadece onu dikkate alarak bir seçim yapmış olabilir (Denek 2007: 58). Bu durum ilerleyen zamanda şehir halkı için eksiklikler meydana getirir ve yeni arayışlar içine sokar.

İbni Haldun, şehirleri oluşturan faktörün devletler olduğunu söyler. Şehirleri oluşturacak organizasyon yeteneği, mali yeterlilik ve şehirlerin mamur bir hale getirilmesi için şehir sakinlerinin kamu gücü ile harekete geçirilmesi, ancak devlet teşkilatlanmasıyla mümkün olmaktadır. Şehirler devletlerden sonra doğmuştur; şehirler devletin ikinci aşamasıdır (Arcan 2014, 175).

Şehirlerin kuruldukları yerler, tesadüfen seçilmiş mekanlar değildirler. Devletler, kurulacak şehirlerin yerini tespit için yerin birçok özelliğini araştırır. Bu özelliklerin başında; iklim, coğrafya, hava ve su kalitesi ile sağlık ve rahatlığa uygun olup olmadığına bakılır. Ayrıca devletlerin, kurulacak şehirlerin yer seçiminde önemli özelliklerinden biriside; mekanda devlet güvenliğini sağlayıp sağlayamayacak mı? Sorusunun cevabı ile alakalıdır. Kentsel dokuyu oluşturan ana faktörler; onu düşünüp inşa edenin bakışı, bulunduğu yerdeki iklim ve coğrafi koşulların gerekleridir (Arcan 2014: 176).

1.5. Şehirlerin Özellikleri

Şehir, insanlık tarihinin belli bir anında ve belli koşullarla oluşan ve sosyal, kültürel, iktisadi, tarihsel, dini, mimari, estetik yönüyle temayüz eden bir yaşam alanıdır. İnsanlık tarihinin önemli bir kavşağı ve dönüm noktasıdır. Keskin bir yönelim, başka bir hayat inşa etme, yeni argümanlarla düşünme pratiğidir. Etkili, yankılı, sarsıcı, çoğul bir süreçtir. Ardında nice yıkım, yokluk, sefalet bırakan ama hep bir anıt, ihtişam, gurur, kibir, zenginlik abidesi olarak yükselen bir alandır (Alver 2012: 9). Şehirler ilk ortaya çıktıklarından beri insanlığın hedeflerini daha büyük bir dünya içinde inşa etme çabasına destek olurlar. Bugünün şehirlerine baktığımızda, birinin görülmesi ile diğerleri için belli bir fikirler ortaya konulabilir. Derin görünüş farklılıklarının olması rağmen ortak bir noktada ilerlemeleri, şehirlerin bağlı oldukları medeniyetin değerlerine sahip inşa edilmelerinden ve gelişmelerinden kaynaklanır. Örneğin; İslam şehirleriyle, Avrupa şehirleri ya da Çin şehirleri arasında birçok farklılıklar vardır. Bu farklılıklar coğrafi koşulların bir sonucundan ziyade, insanların inanç, hayat tarzı ve amaçlarındaki öncelik farklılıklarından kaynaklanmaktadır (Demirci 2003: 130). Bahsedilen farklılıklar her dönemde korunmalıdır. Kendi medeniyetimizi yansıtan şehirleri asla kaybetmemeliyiz.

Göçebe olmayan bir toplum kendine şehirler kurar; çünkü toplumun bazı temel işlevleri çevredeki kırsal alanlar için en iyi şekilde merkezi bir yerde icra edebilir. Şehir, yoğunlaşmış, tarımsal faaliyet gerçekleştirilmeyen insanların yerleşim alanıdır. Şehirler aralarında dinsel, ekonomik, idari, sınai, toptancılık ve perakendecilik, ulaşım ve iletişim, eğitim ve koruma hizmetleri, eğlence de olan çok çeşitli hizmetler sunarlar.

Hinterland bir şehrin hizmetlerine ihtiyaç duyan başka bir şehrin ve kendisine çektiği bölgedir (Atik 2014: 26).

Bookchin; kentin varlığını akılcılığın ve adalet isteminin gelişmesi açısından olumlu görür. Toprağın ve doğal kaynakların ortak mülkiyetinin yerine özel mülkiyetin ortaya çıkması kentlerle birlikte olmuştur. Bu duruma göre toplumsal sınıflaşmalar ortaya çıkmıştır (Atik 2014: 27).

Max Weber'e göre kentte bulunması gereken özellikler şunlardır: Tam anlamı ile bir kentsel toplumu var edebilmek için bir kentsel grup, alışveriş ve ticaret ilişkilerinin göreceli olarak hakimiyetini elinde bulundurmalı, bir bütün olarak yerleşim alanı da şu özelliklere sahip olmalıdır: kale, kendine ait bir mahkeme, pazar ve hiç olmazsa özel bir yasa, ilgili bir birlik şekli, en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuç olarak seçimlerde şehir halkının katılımının olduğu yetkili kişiler tarafından yönetilme (Uğurlu ve diğerleri 2010: 78).

Tarihte üç tür ihtiyaç insanların bir araya toplanmasına neden olmuştur: Besin, savunma ve değiş-tokuş. Bunların her biri, ilkel durumdaki bir topluşmanın gelişmesini destekleyen bir büyüme faktörünün eklendiği başlatıcı faktörlerdir. Böylelikle haftalık bir pazarın ya da panayırın kurulması ve korunma amacıyla duvarların inşa edilmesi, bir kasabanın zamanla şehir haline gelmesine neden olmaktadır (Can 2012: 9).

Şehirlerin var olmalarındaki ilk hedefleri, kesin olarak bilinen, yaşayan neslin olduğu kadar gelecekteki nesillerin de manevi ve kültürel yaşamının, düşünce, fikir ve davranış şekillerinin en üst seviyede gelişmesini sağlamak ve düzenlemektir (Cansever 2013a: 115).

İslam'da şehircilik ve yerleşme şekli; Kur'an ve sünneti önder olarak temellenen Batını ilkeleri, simgeleri ve entelektüel mesnetleriyle içerden; bu etkinliğin sardığı ve eğittiği, toplumsal ve beşeri ortam itibarıyla dışarıdan şekillendirmiştir. Metafizik ve batını aç; doğrudan Kur'ani vahiyden ve ilahi kelimadan, bu kelamın insanların gönüllerinde yankılanışından doğan dini sanattan, Hz. Peygamberin ruhundan,

geleneksel Müslüman şehrini bir örtü gibi kapsayan huzuru nebiden kaynaklanır. Harici boyut ise, bir Müslüman şehrine asıl görünüşünü kazandıran İslami mimarinin gelişmesi için toplumsal ve beşeri zemini hazır etmiştir. Bu düzeyde kurumlar, toplumsal ilişkiler, fiziki planın kullanılışı ona ayırıcı özelliklerini kazandırır (Demirci 2003: 133). Bu yönüyle İslam şehri Müslüman kimliğin diri tutulmasına ve sürekliliğini korumasına fazlasıyla katkı sağlamaktadır.

İslam şehirleri Hz. Peygamberin Medine'si ni model alır. Bu nedenle İslam şehirlerinde fiziki ve sosyal yapısında benzerlikler vardır. Bütün İslam şehirlerinde Medine'nin izlerin görülür. Bu etkileşim çok büyüktür, cami mimarisinden tutun da, caminin o zamanlarda yüklendiği misyonlara kadar bütün yönüyle taklit edilmiştir. Özellikle İslam'ın yayılmasıyla ilk üç asrı boyunca caminin Müslüman şehirlerinde, siyasi, sosyal, kültürel, askeri ve hatta iktisadi hedeflerle yoğun bir misyona sahip olduğu görülmektedir (Demirci 2003: 137). Bugün İslam şehirlerinin eksik yanı camilerin aynı vasıfla kullanılmıyor olmasıdır. Camiler sadece ibadet mekanları olarak algılanıyor. Sosyal boyutu yeteri kadar vurgulanmıyor.

Bir şehrin şekli, kökenine bağlıdır. Bazı şehirler daha önce hiçbir şey olmayan yerde ya da birkaç ufak tefek evin bulunduğu yerlerde tek bir kişinin kararıyla kurulmuştur. Kamusal olan önemli yapıların yerini belli eden hazır plan olmaksızın bir şehrin oluşturulmasından bahsetmek imkansızdır. Bu yapay bir planın genellikle yeni şehir olarak adlandırılan yeni bir topluşmaya uygulanması anlamına gelmektedir. Doğu'da Müslümanların fethettiği emsarlar yani Kufe, Basra, Fustat, Bağdat'ın Yuvarlak Şehri ve yarım yüzyıl boyunca Abbasilere başkentlik yapan Samarra gibi şehirleri buna örnek gösterebiliriz. Diğer grupta ise, kökenleri yerleşim bölgelerinin bir topluluğun ihtiyaçlarını diğerlerinden daha iyi karşılmasına dayanan, kendiliğinden oluşan şehirler yer almaktadır. Bu tür toplanmalarda önceleri bir kasaba olmuş daha sonra ise zamanla gelişerek şehir haline gelmiştir. Palmire'deki Bel Tapınağında, Mağrib'te Rabat'ta bir mescid etrafında gerçekleşen şehirleşme bu duruma örneklik teşkil eder (Can 2012: 11).

İslam şehirleri karmaşık bir topografyaya sahip olmasıdır. Bu durum şehirlerin dikkat çekici özelliklerinden birisidir. Batılı şehirler ise daha planlı ve düzenlidir. Bu nedenle Batılı araştırmacılar, gözlemciler ve seyyahlar, İslam şehirlerinin hiç bir plan dahilinde inşa edilmediklerini düşünmektedirler. Gerçek şudur ki dikkatli incelendiğinde, İslam şehirlerinin camilerin çevresinde şekillendiğini ve mahallelerden oluştuğu görülür. İslam şehri özünde çok düzenlidir karmaşık görünse bile. (Demirci 2003: 143). İslam inancında, bir birine zıt unsurları tevhit ilkesi, birleştirir. Böylelikle aynı temel ilkelerin farklı uygulamalama şekilleri olarak sorunların tevhit edilmesi; kozmoloji ile matematiği de bütünleştirir. Sonuç olarak güzel ile faydalı olanı bir birinden kopmayacak biçimde bir birine bağlar. Ancak epistemolojik parçalanma aydınlanma dönemiyle ortaya çıkarak, güzel ile faydalı olanı birbirinden ayırmıştır. Geometri, müzik kozmoloji, astronomi Tevhit ilkesi çerçevesinde İslam matematiğinde bir biriyle iç içedir. Dekart matematiği ise bu iç içe geçmişliği kopararak geometriyi yalnızca pergel ve cetvele indirgedi. Benzer bir durum Simya'dan Newton fiziğine geçişte de gerçekleşti. Bu vaka insanlık tarihi için belki de en talihsiz gelişmelerin başı oldu. Çünkü dünyevileşen bilim, insan ruhunun ihtiyaç hissettiği güzelliği göz ardı ederek yalnızca fayda ve menfaat elde edeceği şehirler kurmaya başladı. Mekanik alan organik alanın yerini aldı. Mimari; hikmetle, sanatla, hünerle, ilişkisini bitirerek sadece seküler bir matematiğe büründü. Böylelikle şehir alanlarında da mekanik bir şekle büründü. Sonuçta insanın doğasına zıt, sağlıksız, zevksiz, tabiata ve fitrata aykırı, mekanik şehirler türemiş oldu (Can 2012: 12-13). Bu şehirler yaşanabilir yer olmaktan çok barınılacak yerler oldu.

Günümüzde şehirlerimizi süsleyen cami, medrese, han, hamam, saray ve türbe gibi tarihsel yapıların pek çoğu gözlemlenmiş olmasına rağmen bu mimari özelliklerin vuku bulunduğu, şehir ve şehircilik anlayışı alanlarında yeterli açıklamalar henüz yapılamamaktadır. Şehirlerimizi bu mimari yapıların geçmişlerinde içlerinde barındırdığı bazı doğruların anlaşılabilmesi, karanlıkta kalan birçok noktanın gün yüzüne çıkarılabilmesi için şehirciliğimizin tarihi perspektifleriyle araştırılıp, incelenip ortaya konması gereklidir (Can 2012: 14). Çünkü Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra her şeyde olduğu gibi şehir planlamasında da Batı tipi şehircilik anlayışı model alınmıştır. Böylelikle Cumhuriyet zamanında şehirlerde uygulamaya konan imar

faaliyetleriyle şehirlerin ana çıkış yollarının değiştirilmesinin asıl amacı, şehirleri camilerin etkisinden ve geleneksel dinamiklerinden arındırmak ve yeni bir boyut kazandırmaktır. Bu durum geçmişten kopuşu ilan etmekteydi. Bugünkü Süleymaniye'nin, Eyüp Sultan'ın ana mekanların dışarısında bırakılması ve turistik değerleri fark edilene kadar bu yapıların ve alanların geri bırakılması; İslam şehirlerindeki hayat tarzına ve onun şahsında camilere yönelik sistemli bir karşı olmanın sonucudur diyebiliriz. Camilerin yerine Batılı değerleri ortaya koyan meydanlar ikame edilmeye çalışılmıştır (Demirci 2003: 135). İslam şehirlerinin merkezini oluşturan caminin yerini, Batı şehirlerinde aynı işlevi gördüğüne inanılan meydanlar almıştır. Çünkü Batı şehirlerinin tarihi bir açıdan meydana ve meydanın çevresinde teşkilatlanan ekonomik ve siyasal toplumsallıktan oluşmaktadır. Cumhuriyetten sonra bizde medeniyetimizden kopuş Batının meydan anlayışını almamıza neden olmuştur. Şehirlerimiz gelenekten kopuşu yaşamıştır.

1. Şehir homojen olmayan bir sosyal gruptur. (Farklı etnik gruplar, meslek ve kültür grupları, sosyal ve ekonomik sınıflar)
2. İnsanlar mekansal açıdan birbirlerine yakın olmalarına rağmen sosyal mesafe açısından epey uzaktırlar.
3. Büyük nüfus olmasına rağmen yerleşim alanı sınırlıdır, bu nedenle nüfus yoğunluğu vardır.
4. Uzmanlaşmaya dayalı, farklılaşmış formel iş organizasyonları yaygınlaşmıştır.
5. Şehir, kültürü dinamik bir yapıya sahiptir. Şehirler, sosyal ilişkilere açıktır ve sosyo-kültürel değişimler yoğun olarak yaşanır.
6. Şehir, ferdiyetin, şahsiyetin, ve hürlüğün gelişmiş olduğu bir çevredir.
7. Yol ve ulaşım imkanları ile sosyal unsurların mekansal hareketliliği gelişmiştir ve sınıflar arasında sosyal hareketlilik ileri düzeydedir.
8. Şehirde insanlar arasındaki ilişkiler, informel yollarla değil, formel ve rasyonel kanunlarla düzenlenir. Geleneksel olan reddedilir.

9. Şehir, eğitim, ekonomik imkanlar, sağlık, bilim, sanat vb. yönlerden gelişmiştir.

10. Diğer taraftan suç işleme, alkol, uyuşturucu bağımlılığı, kazalar, sefalet, anomi, yabancılaşma vb. bakımdan sorunları da üretmektedir (Bal 2002: 23-24).

Kent toplumunun özelliklerine de kısaca değinecek olursak şu şekilde ifade edebiliriz; kentlerde etkili merkezileşme, örgütlenme, ussal çalışma ve standardizasyon düzeni kurulmuştur. Yaygın nüfus içinde artan sosyal etkilenme gereği, değer ve norm sistemleri, düşünce tarzları yerellikten kurtulmuştur. Din bütün temel düzeni etkileyen kurum olmaktan çıkmıştır. Çok geniş yerleşim alanı kaplamasının yanı sıra toplumsal ilişki ve etkileşimlerin sınırlarını etkileşim araçları ve pazar ilişkileri belirlemektedir. Toplumsal iş bölümü içinde organik dayanışma geçerlidir. Aile küçülmüş, işlevleri azalarak çekirdek aile yapısına dönüşmüştür. Bireyler, örgün eğitimden geçerek toplumsal iş bölümü içindeki belirli mesleklere istihdam edilebilmektedir (Bal 2002: 24-25). Şehirlerde uzmanlaşma söz konusudur.

Tarihsel süreçte oluşan ilk şehirler insan topluluklarının tarih sahnesine çıkışları esnasında karşılaştıkları sorunlara benzer veya değişik çözümler buldukları ve bunlara karşı başarıları karşısında geliştikleri bir esnada doğuda görülen ve belli ilişkilere bağlı teşkilatlı bir gelişmenin sonucu olarak ele alınabilirler (Tuna 1987: 74).

Toplumların tarih öncesi çağlarda karşılaştıkları güçlükler buldukları çözümlerdeki gayretleri sonucunda ortaya belli bir bilgi ve tecrübe çıkmıştır. Elde edilen bu tecrübeler yaşanan yerin özelliklerine göre farklı ilişkilere yol açmıştır. Ele alınan bu perspektifte insan topluluklarının çözüm bulmak için çaba harcadıkları ilk ve temel sorun yaşamlarını idame edebilmektir. Varlığını sürdürebilmek, yaşamlarını devam ettirebilmek için gerekli olan ve yapabildiği her şeyi yapan insanlar; başlangıçta; içinde buldukları doğal çevrenin koşullarına göre bir faaliyet içinde bulunmuşlardır (Tuna 1987: 74).

Tarihte ilk şehirlerin ortaya çıkışını, insanların hayatları boyunca karşılarına çıkan ve yalnızken çözüm bulamadıkları güçlük, sorun ve imkansızlıkların topluluklar

halinde gerçekleştirilen ilişkilerle çözüm bulmak, ortadan kaldırılmak istendiğini ve bu sorunun başarıldığı her durumda da daha ileri bir toplumsal birlik ve beraberlik seviyesine ulaşıldığını görürüz (Tuna 1987: 75).

Manevi değerlerimizle birlikte şehri de kaybettik. Kar, sermaye serbest pazar, kalkınma, büyüme derken ulaşılan nokta medeniyet değerlerimizin yok olması. Modern yapıyla beraber şehirler yerini kentlere bıraktı. Batılı kentler kapitalist paradigmanın tasarımıdır. Batılı kentlerin merkezlerinde iş dünyası ve AVM'ler vardır. Batılı kent maddeci seküler bir tasarıma sahiptir. İslam şehrinin merkezindeyse camiler vardır. Cami sosyal ve kültürel yaşamın etrafında şekil kazandığı ana mekandır. Diğer yapılar ise caminin çevresinde yer almak zorundurlar. Müslüman şehirlerde çift dünyaya bakan bir tasarım, medeniyetin iki farklı ayağı dünya ve ahret, bunları birleştiren şehir, yani medeniyettir.

İslam şehri, yapılanışı ile yaşayanlarını kendisine bağlar. Sakinlerine medeni şehir kimliği kazandırır, onların duygu ve düşünce dünyalarını olumlu şekilde etkiler, manevi ve içtimai yönlerden olgunluğa ulaşmalarını sağlar. Sakinlerine huzurlu bir hayat alanı ikram eder. İçine işlemiş olan felsefi anlayış ve kültürel dokusu ile tarihi, doğal yapısı itibariyle yaşayanlarını birbirlerine yaklaştırır, anlaşıp kaynaşmalarını yardımcı olur.

İslam şehri yalnızca ekonomik faaliyetler üzerine kurulmamıştır, yaşayanlarının manevi değerlerin, fikri ve düşünce faaliyetlerini ön planda tutar, kültürel ve sosyal faaliyetler, en az ekonomik faaliyetler kadar önemlidir.

İslam şehirlerinde estetik en üst düzeydedir, Batılı kentlerdeyse bizim medeniyetimize göre estetik algısının yoktur, daha fazla düzen bulunmakta, Amerika ve Avrupa'daki kentlerde de durum bundan ibarettir. Batılı seyyahlar, gözlemciler bizdeki estetiği ve düzeni anlamakta güçlük yaşarlar. Bugün ise bizde düzende kalmadı. Çarpık yapılaşma söz konusu. Çok katlı kaçak yapılar şehirlerimizdeki silüeti bozdu. Yaşam alanımızı kendi değerlerimize göre düzene koymalıyız. Aksi takdirde kendi medeniyetimizden söz edemeyiz, Batı kentini inşa edeceğimiz derken onuda

başaramayarak özümüzden uzaklaşırız. Medeniyetimiz koybolur, Batı'ya da alternatif bir şehir örneği sunamayız.

Kent bize ait olan bir kavram değildir. Bizi ve medeniyetimizi yansıtan şehirlerimiz vardı, Müslümanlar kimliğine sahip kişiler, şehre dönüşün imkanları üzerine kafa yormak yeniden o şehirleri inşa etmek zorundalar. Müslüman şehri eski durumuna getiremedikleri sürece İslam medeniyetinden söz edemezler.

1.6. Şehir ve Yönetim

Şehir yönetimi denince, sadece şehir ihtiyaçlarının karşılandığı bir sistemin düşünülmemelidir. İnsanı ve toplumu iyiliğe, huzura, sosyal ve manevi bir dünyanın hazırlanmasına yönelik her türlü düşünce ve çabanın ortaya konulduğu bir sistem akla gelmelidir.

Şehir yönetimi, şehirdeki insanlar için en önemli kurumların başında gelmektedir. Korunma, savunma, hakkına sahip çıkma gibi sebeplerle dayanışma içinde olmak zorunda olan insan toplulukları, şehir yönetimine itaat konusunda, yönetimden belli taleplerde bulunmak durumundadır.

Aristo'nun yapmış olduğu Theoria-Historia ayrımı insanı ruh ve beden ya da idea ile nesne farklılaşmasına götüren yolun ilk adımıdır. Bu ayrımla ilgili tartışmalar fazlasıyla derindir, bunları yeniden tartışmaya gerek yoktur. Ancak çok daha sonraları materyalistler bu ayrım üzerinden son derece kapsamlı bir düşünsel ve toplumsal sistem oluşturdular. Buna göre insanın sahip olduğu evrensel ahlaki değerler de dahil tüm soyut üretimler ve kurumlar tarihin ve toplumsal koşulların ürünüdür. Yönetim bu determinasyonun en somut olanıdır. İnsanların sosyalleşmesi ile ortaya çıkan artı ürünün korunması ve zenginleşmenin yönetilmesi ihtiyacına binaen ortaya çıkmış ve bugün devlet halini almıştır. Bu kurum, tarihsel koşulların zorunlu sonucu olarak doğmuştur (Bağlı 2014).

Yönetim işi insanlığın sosyolojik bir yapı olarak ortaya çıktığı günden bu yana var olan bir olgudur. Bir başka ifade ile yönetim insanlıkla birlikte vardır. İhtiyaçların

karşılanması, güvenliğin sağlanması ve adaletin tesis edilmesi her zaman insanlığın temel sorunu olmuştur. İnsanlık tarihi bize göstermiştir ki insan hem sosyolojik olarak hem de anatomik olarak hep kusursuzun peşinde koşmuştur. Cansever'in tanımladığı gibi hep bir cennet mekan arayışımız var olmuştur. Zekanın kudreti kendisini insanın yönetim deneyiminde gösterir. Yönetim bir zeka ve deneyim işidir.

İnsanlık tarihine göz attığımızda en çok üzerinde durulan konulardan birisinin yönetim olduğu görülür. Çünkü insanın kendisini yansıttığı en temel alandır. Vicdan, adalet ve ahlak gibi temel insani değerlerin doğrudan ilişkili olduğu kurum siyasettir, yönetimdir.

Şehir medeniyet demektir, medeniyet ise siyasetin beslenip geliştiği verimli bir alandır. Şehirlerin oluşmaya başladığı dönemlerde siyasette kurumsallaşmaya başlamıştır. Şehir doğusuyla birlikte sakinlerine bir takım haklar ve sorumluluklar getirmiştir. Bu durum şehrin sakinlerine şehirdeki siyasal iktidardan bazı şeyleri isteme imkanı vermiştir. Şehir siyasi topluluğun karşısında onunla ilişkide içinde olacak sivil toplumu ifade eder (Bal 2002: 163).

Şehirlerdeki bağımsız hukuk kurallarının ve şehir özgürlüklerinin varlığı şehirlere hükmi şahsiyet kazandırmıştır. Birkaç şehir aynı amaçlar etrafında birleşince güç kümeleri ortaya çıktı. Böylece şehrin dışına taşan bir bölgenin yargı fonksiyonunu üzerine alan yeni yargı organları ve yeni danışma organları oluştu. Bundan sonra kurulan devletlerde şehirlerin iktisadi verimliliğini kısıtlayan uygulamalardan kaçındılar (Bal 2002: 164).

Weber'e göre, şehirler en mükemmel haliyle Batıda ortaya çıkmıştır. Batı şehirleri beş özelliğin bir araya gelmesiyle oluşmuştur; pazar yeri, tahkimat (duvar ve kale güçlendirilmiş), kendine ait mahkeme, dengeli bir birlik şekli, bazı konularda da olsa özerk bir hukuk, kısmi özerklik ve bağımsızlık ve buna bağlı olarak yurttaşların katıldığı seçimle belirlenen yetkilerin yönetimi (Bal, 2002: 166). Weber, kesinlikle İslam şehir yaşamının Avrupa'daki şehir yaşamından önce olduğunu kabul etmiyor. Kentsel toplumlar sadece batıya has modelleriyle var olabilir diyor. Weber, İslam

şehirlerini, şehir toplulukları olarak görmüyor. Özelde bakıldığında İslam şehirleri yalnızca, sanayi ve ticaret merkezlerinin belirleyiciliği yönünden, Batı şehirlerinden farklıdır. İslam şehirleri önemli ölçüde sosyal faaliyetleri ön plana çıkaran bir kültüre sahiptir (Şener 2014: 54).

Şehir yönetimi deyince aklımıza her şeyin yaratıcısı ve yöneticisi olan yüce Allah gelmelidir. Allah bildiğimiz ve bildiğimizin ötesinde bilemediğimiz, her şeyi yerli yerince bir ahenk ve düzen içerisinde var edendir ve bu düzenin yönetimini yapandır. Öncelikle bunu hatırlamamızda tutmalıyız. Zira bizi yoktan var eden Rabbimiz bize, kainatı imar, idare ve ıslah etme görevini vermiştir. Öyle ki kainatın efendisi olan Hz. Muhammed (sav) bize yönetimin önemini bizatihi Üç kişi birlikte yolculuğa çıktığımızda aramızdan birisini sorumlu yapsın. tavsiyesiyle göstermiştir. Bizler de bu peygamberin ümmeti olarak, bir şehir/ülke /belde vs. yi yöneticisiz olarak hayal bile edemeyiz. Her düzenin bir sorumlusu mutlaka vardır. Hiçbir şey tesadüflerle aynı düzende devam edemez.

Şehir yönetimine örnek teşkil edecek, Peygamberimizin bir uygulamasını da burada hatırlatmadan geçmemiz doğru olmaz. Hz. Peygamber şehir yönetimine o kadar önem vermiştir ki, Medine'den kısa süre dahi olsa ayrılacağı zaman yerine bir vekil bırakırdı. Böyle bir kültürün devamı olan İslam medeniyetindeki şehir yönetimini izah edecek olursak herhalde hiçbir zaman şehirleri ve yerleşim bölgelerini yöneticiden uzak olarak düşünemeyiz. Zira Allah Teala her topluma bir resul/elçi göndermiştir. Resuller aynı zamanda buldukları şehrin ve toplumun yöneticileri olmuştur (Tırabzon 2014).

Ruşen Keleş, şehirsiz siyasetin şehirleşme sürecini büyük ölçüde tamamlamış toplumlarda kurumlaştığını söyler. Ancak gelişmeyi sürdüren toplumlarda siyasallaştırmaya elverişli olmayan sorunlar vardır. Örneğin;

a. Sağlıksız. Hızlı ve tutarsız şehirleşme,

b. Ülkemizde'de gecekondular alanları, farklı ülkelerde farklı isimler verilen yeni yerleşim yerlerinin hızla büyümesi ve şehir yönetimi için ciddi kamu hizmeti ve alt yapı sorunları oluşturması,

- c.Şehirleşen kalabalıkların siyasal katılma isteklerinin artması,
- d.Şehirlerde arazi sahipliği konusunun neden olduğu siyasal ve ekonomik sorunlar,
- e.Kırsal alanlarla şehirler ve farklı coğrafi alanlar aralarındaki denge problemi,
- f.Şehirde marjinal kalan yeni şehirli kalabalıkların oluşturduğu siyasal tutarsızlıklar,
- g. Çevre değerlerinin dejenerasyonu, çevre şartlarının insan ve diğer canlıların sağlığını tehdit edecek şekilde bozulması (Bal 2002: 198-199).

Yukarıda söylenen sorunlarla alakalı olarak merkezi yönetim ve yerel yönetimlerce alınan bir dizi karar ve bunların uygulamadaki sonuçları şehirselleşmeyi meydana getirir. Şehirlere dönük siyasal tercihler, yaklaşımlar ve uygulamalar çeşitli biçimlerde olabilir. Şehirselleşmenin bir parçası olan, kalkınma planları biçiminde önceden tahmin etme ve yönlendirme, merkezi ve yerel otoritelerin kısa orta uzun vadeli kararları ve uygulamaları, ya da sivil toplum örgütlerinin en pasif eyleminden sivil itaatsizlik düzeyine varan organize eylemlerine kadar (Bal 2002: 199).

Sonuç olarak İslam şehir yönetiminde Hz. Peygamberin esas aldığı ve Müslüman yöneticilerin de aynı geleneği takip ettiği temel faktör adalet, liyakat ve sağlıklı yönetim olarak özetlenebilir.

1.7. Şehir ve Ekonomi

Köy ve şehir sakinlerinin meşguliyet çeşitleri birbirlerinden farklıdır. Köy zirai yapıya, şehir ise ticari ve sınai yapıya sahiptir. Endüstriyel ve ticari faaliyetler tarafından beslenen şehir nüfusu, binlerce farklı uzmanı içinde barındırır. Şehir hayatı uzmanlaşmayı hedefler. Uzmanlaşmış insanlar her birinin ne yapacağı önceden belirli bir biçimde çalışırlar, mal ve hizmet üretirler. Bu belki de şehrin en önemli özelliğidir (Görmez 1991: 28).

Şehir iktisadi yönden tanımlanırsa, yaşamlarını sürdürenlerin geçimlerini ticaret yaparak sağladıkları bir yerleşim yeridir. Ancak, ticaret yapılan bütün yerlere şehir dememiz de doğru olmaz. Şehirlerin ayırt edici özellikleri arasında ticaretin çok

yönlülüğünü vardır. Ne var ki bu, tek başına herhangi bir şehrin biricik ayırt edici özelliği olmaya elverişli gözükmemektedir. İktisadi çok yönlülük en az iki yolla sağlanabilir: bir feodal malikanenin ya da bir pazarın varlığıyla. İktisadi çok yönlülüğü sağlamanın ikinci yöntemi şehir için genellikle daha fazla öneme sahiptir; bu, yerleşim yerinde geçici değil de düzenli bir mal mübadelesinin var olmasıdır. Pazar, yerleşimcilerin geçimlerini sağlamada zorunlu bir unsur haline gelir. Elbette, her pazar kurulduğu yerleşim birimini bir şehir yapmadı. Şehir bir pazar yeridir. Bir pazarın varlığı çoğu kez bir lord ya da prensin verdiği ayrıcalıklara ve koruma teminatlarına dayanır (Aydoğan 2005: 102-103).

Şehrin tarımla ilişkisi tümüyle kopuk olmamıştır. Bir yandan pazar yeri tipik şehirselleşmiş ticaret merkezi olarak görev görürken, besin ihtiyaçlarının önemli bir bölümünü tarım yoluyla karşılayan geniş bir şehirli tabanın orada ikamet etmesi nedeniyle, ortalama şehirden keskin bir şekilde ayrılan yarı kırsal şehirler hala var. Genel olarak şehir büyüdükçe, şehir sakinlerinin kendilerine yetecek bir mera ve orman parçasını köydeki gibi olmasada kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanmaları zorlaşır. (Aydoğan 2005: 108).

Ticaret ve değiş tokuşun öznesi olarak şehrin, besinin elde edildiği toprakla, yani köy ile ilişkisi şehir ekonomisinin bir yönünü oluşturur ve ulusal ekonomi ile hane ekonomisi arasında hususi bir ekonomik aşamayı teşkil eder. Bununla birlikte, şehri bu şekilde düşündüğümüzde, siyasi-iktisadi boyutlar kavramsal olarak saf ekonomik niteliklerle kaynaşır ve tek bütün şeklinde tasavvur edilirler (Aydoğan 2005: 109).

İbni Haldun, şehirleri tarım dışı faaliyetlerin merkezi olarak görür. Şehir ve şehir mekanının ekonomisinin temelini sanayi, hüner ve sanat oluşturur. Şehir sakinleri birincil (yeme içme barınma gibi) ihtiyaçlarını fazlasıyla giderdikleri için şehir hayatı içinde ortaya çıkan ikincil (sosyal) ihtiyaçlarını giderme peşindedirler (Arcan 2014: 177).

Şehir hayatı içinde ikincil ihtiyaçları giderecek kalifiye eleman arzının düşük, talebinin ise yüksek olması nedeniyle sanat ve hüner isteyen sanayi iş kollarında

ücretler oldukça yüksektir. Bu nedenle mevcut iş gücünü kendine çekmek isteyen talep sahipleri daha yüksek ücretler teklif etmektedir. Bu durum ikincil ihtiyaçların fiyatını sürekli yükseltmektedir. Şehir hayatının zorunlu kıldığı hizmetler için şehir teşkilatlarının doğrudan ve dolaylı olarak koymuş oldukları vergiler ile toplanan değerlerin yeniden arzı ile parasal ve emtia dolaşımı şehirsal ekonomileri sürekli olarak canlı tutmaktadır (Arcan 2014: 177).

Şehir ekonomisi, şehirde gerçekleşen maddi faaliyetleri ifade eder. Şehirlerde ekonominin güçlü olması o şehrin gelişmişliğini gösterir. Maddi işlemlerin yanında şehir sınırları içinde bulunan, oteller, turistik tesisler, büyük hastaneler, müzeler ve üniversiteler de o şehrin ekonomisini olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik getiri açısından bakacak olursak üniversitelerin şehir ekonomisine katkısı oldukça fazladır. Şehirde var olan üniversiteler genç nüfusu şehre çeker, bu öğrencilerin yeme içme barınma ihtiyaçları ve okul dışında hayatları o bölgenin hızlı bir biçimde kalkınmasına yardım eder. Öğrenciler şehrin ekonomik kaynağı olmaktadır.

Şehir ile ekonomi arasında yakın bir ilişki vardır. İyi ekonomiye sahip bir şehir gelişmiş bir şehirdir. Çok geri bir şehirde ise, ekonomi iyi değildir diyebiliriz. Yani şehir ekonomisi ile o şehrin gelişmişlik düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır. Diyebiliriz ki şehrin ekonomik gücü arttıkça gelişmişlik düzeyide bununla birlikte artar. Şehirlerin maddi gelişmişlikleri ülkenin ekonomik gücünü ortaya koyarlar. Bundan dolayı özellikle büyükşehirlerin ekonomileri ülke yönetimleri tarafından da yakından takip edilmelidir. Hem büyükşehirler hem geri kalmış diğer şehirler için teşvik ve destek programlarıyla destekleme yapılarak hızla ilerlemeleri yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

İslam düşünce sisteminde her şehir için şehrin insani ve medeni işlevi öncelikli konumdadır. Batı düşüncesine göre ise imaj konusu daha önemlidir. Aradaki fark şehrin ekonomik yapısının şekillenmesinde de kendisini belli etmiş ve işlev-imaj konusu iki sistem arasında en önemli farklılıklardan birisini oluşturmuştur. İslam şehri işlevsel olanı oluştururken batı kenti imaj peşinde koşmaktadır. İslam şehrinde komünizmdeki düşünce sistemindeki gibi bir bireyi mülkiyet hakkında sahip olarak

görmek yoktur. Herkes mülkünün yasal sahibidir. Aynı zamanda kapitalizmdeki düşüncesinde olduğu gibi insana Allah'ı ve sosyal sorumluluklarını unutturan salt mülkiyet hakkı da tanınmamıştır. İslam, akıl sahibi olan insana mülkiyet hakkı tanımıştır ancak, bu hakkın üstünde, Allah'ın hakkının olduğunu hatırlatarak vermiştir. Mülkiyet hakkı, kullanma yöntemi, sınırlılıkları ve gayesi ile birlikte verilmiştir. Sonuç olarak diyebiliriz ki İslam medeniyeti her alanda olduğu gibi şehrin ekonomik yapısında da toplumsal gayeleri, sosyal sorumlulukları, belirli bir adalet sistemi içerisinde yürütülmesini hedeflemektedir.



II. BÖLÜM

2. ŞEHİR VE KÜLTÜR

2.1. Şehir ve Sosyal Kültürel Hayat

Şehir, farklı etnik toplulukları, sosyo-ekonomik sınıfları, kültür ve meslek gruplarını içinde barındıran heterojen bir cemiyettir. Bundan dolayı şehirde her biri farklı kültür ve inanç yöntemine katılan ırk, etnik menşee, sosyal yapı ve işlev bakımından birbirlerinden açıkça ayrılan fertler veya topluluklar vardır. Fertler artık yalnızca yaş ve cinsiyet özelliklerine göre değil, etnik gruplarına, sosyal sınıflarına göre farklılaşmıştır (Görmez 1991: 25).

Köyde ilişkiler, akrabalık, komşuluk ve aile grupları arasında yoğunlaşmaktadır. Herkes herkesi tanımaktadır. Şehirde ise ilişkiler, gayri şahsi, soğuk ve kısa sürelidir. Max Weber, şehirlilerin küçük gruplarda olduğu gibi komşularıyla yakın ilişkilerde bulunamayacaklarına değinmiştir. Bu durum şehirlerde kendini göstermektedir. G. Simmel, daha ileri boyutunu ele alarak şehirlilerin her gördüğü insanla duygusal ilişki irtibatta olması veya ona duygusal karşılık vermesi durumunda içdünyasının zerrelere ayrılacağını, zihinsel anlamda korkunç bir çıkmaza sürükleneceğini ileri sürmektedir (Görmez 1991: 25-26). Şehirde hergün onlarca kişi ile karşılaşma söz konusu oluyor herkesle selamlaşma bile insanın tahammül sınırını zorlar. Simmel'in bu tespiti günümüz şehirli insanı için oldukça yerinde olmuştur.

Şehir, sosyolojik anlamda bir hayat tarzına işaret eden, disipline edici bir sosyo-kültürel gerçekliktir. Bundan dolayıdır ki, şehir tanımlarında onun fiziki özelliklerin daha çok, sosyal, kültürel anlamları ve hayat tarzları üzerine olan etkileri ön plana çıkar. Hatta şehrin belli başlı dillerdeki sözcük anlamları ile olgusal karşılıkları arasında

kurulmaya çalışılan karşılıklı ilişkisi de bu yüzden önem arz eder. Nitekim şehrin Arapça karşılığı olan medine ile şehir hayatının gerektirdiği medenilik kodları arasındaki dilbilimsel bağıntı literatürde oldukça geniş bir yer tutmaktadır (Çelik 2012: 239).

Kent, insanları birbirlerine zorunlu hale getirir, insan ilişkilerinin mesafesini ve derecesini ayarlar. Kentte yaşamak, kente özgü bir hayat tarzını benimsemek ve yaşamak demektir. Her mekan gibi kent de kendine özgü bir hayatı, yaşama üslubunu, süregelen alışkanlıkları vareder, bunları yayar. Kentte yaşamamanın ayrı bir ruh hali vardır. Bu duurm kentliyi sarar.

L, Wirth'de şehir ilişkilerinin kesintili olduğu ve şehirde sınırlı ilişkiler kurulduğunu belirtmektedir. Bu ilişkiler daha çok iş hayatında kurulur ve özel hayatta devam etmez. Wirth, şehir toplumunda insanlar arası bağların geçiciliğine de dikkat çekmektedir (Görmez 1991: 26).

Şehirler geniş ve kozmopolit mekanlardır. Bu mnenle insanlar arası temaslar şahsiyetin her yönü ile değil, sadece ihtisaslaşmış roller olarak kalmaya meyillidir. İşyeri evden farklıdır. Her bir durumda insan farklı arkadaş gruplarına ve çevreye sahiptir. Şehirde insanlar arası ilişkiyi para belirler. Para ilişkisi sosyal münasebetlerin temel belirleyicisi olur (Görmez, 1991: 26). Ancak İslam şehirlerini bu tanımlamanın dışında tutmak yerinde olacaktır. Çünkü İslam şehri, tıpkı kadim çağın şehri gibi kendi yasalarına uygun cemaat tarzı bir ilişkiler düzeninden başka bir şey değildir. İslam şehirlerini ekonomik sistemlerle açıklamaya çalışmak yeterli bir yaklaşım olmaz. Çünkü İslam şehirlerinde varolan ilişkiler, temel özellik itibariyle ekonomik fayda merkezli değil, bireyler arasındaki insani bağlar üstüne inşa edilmiştir.

Bu açıklama, hayatının merkezine iktisadi faaliyeti ve kazancı koyan bir hayat anlayışını sembolize eder ve kültürel, ahlaki değerlerle hayata bakanları temsil etmez. Çünkü ilişki ve tutumları maddi faktörle açıklamak, onun dışındaki sosyal ve ahlaki

faktörleri göz ardı etmek ve bu değerleri dikkate alan medeniyetlerin varlığını görmezlikten gelmek olur.

Şehir, toplumsal ve kültürel bir öze sahiptir. Şehri var eden aslında bu toplumsal ve kültürel özdür. Şehirden söz etmek doğrudan belli bir kültür kalıbından, kültürel hayattan söz etmek demektir.

Daima kültür ile birlikte anılan kent, kültürü içeren mekan olarak tanımlanır. Kent bir yapılar yığından çok, birbiriyle ilişkili ve sürekli etkileşim içinde olan bir işlevler kompleksidir; tek başına bir güç yoğunlaşması değildir, aynı zamanda bir kültür kutuplaşmasıdır (Mumford 2007: 109). Kent, bir yerde insanın elinin değmesiyle oluşur: ilk taşı koyan insan, kentin duvarını yükseltir. Kenti ne ile oluşur sorusuna genelde verilen cevaplar çoğu zaman mekan ve demografi kriterlerine dayanır. Kent, birbirine sıkı şekilde bağlanmış, yoğun nüfuslu bir insan toplumunun kapladığı bir yerleşim yeridir. Kent tanımı, birtakım önemli toplumla ilgili potansiyellerin, bunların gelişim dönemlerinin, geleneklerin, kültürün ve göçebe olmayan bir insan topluluğuna ait özelliklerin birikimci gelişimini ya da diyalektiğini içerir (Bookchin 1999: 17). Kenti oluşturan insan toplulukları, belli bir inanç ve kültür etrafında oluşan kümeyi ifade etmektedir. Kent ten söz etmek standart bir kültür kalıbından, kültürel hayattan söz etmek demektir.

Gündelik hayatın gözlemlenmesi açısından kent işlevsel bir alan sunar. Toplumsal hayatın canlılığının ve sakinliğinin, hızlılığının ve durgunluğunun, zenginliğinin ve fakirliğinin, mutluluğun ve hüznün en açık biçimde görülebildiği yer kenttir (Oktay 2002: 23). Gündelik yaşamın pratikleri, alışkanlıkları ve modaları, davranış kalıpları, eylemleri kent sahnesinde hayat bulur. Kent, bütün karmaşası var olur. Kent, sonu gelmez hareketlilik; herkes ve her şey bu hareketliliği besler. Zıtlıklar, kutuplar, bağlantılar, uzlaşılar, çatışmalar, çelişkiler bu hareketliliğin değişik dünyalara ulaştığını gösterir. Hız, doğal olarak modern kentin yeni değeridir. Kentte her şey hızla akar, herkes hızla hareket eder ve bir yerlere yetişme derindedir. Saat, kent hayatının en önemli nesne ve imgelerinden biri haline gelir. Kentteki saat kuleleri insana yetişmesi gereken vakitleri hatırlatır ve insanlar ona göre hızlı hareket ederler.

Ulaşım araçları kentsel hayatı fazlasıyla hızlandırır. Kentte yeni yollar, yeni ulaşım araçları insanları daha çabuk istedikleri yerlere ulaştırır. Kentli insan telaşlıdır. Kentin hareketliliği, bir karmaşayı temsil eder. Kentte üretim, tüketim süreçleri ard arda gelir.

Kentte yaşamın zorunlu kıldığı kentsel hayat, kentlileşme veya kentlilik kavramları etrafında analiz edilebilir. Kenti, hayat tarzı olarak gören Wirth'e göre kentsel yaşam şeklinin belirgin özellikleri olarak genellikle, toplum bilimsel olarak, birincil davranış ilişkilerinin yerini ikincil davranış ilişkilerinin alması, akrabalık ve komşuluk bağlarının kopmaya yakın hale gelmesi, aile kavramının toplum bakımından önemini azalması, komşuluk ilişkilerinin kaybolmaya başlaması olarak gösterilebilir. Ayrıca toplumsal dayanışmanın geleneksel yönü zayıflamıştır. Kentliler yeni bir ortam da hayatlarını devam ettirir. Kentlilerin yaşamsal fonksiyonlarını karşılamak için kırsal yörelerde yaşayanlara göre daha çok sayıda insana ihtiyaç hissederler. Bu nedenle daha fazla teşkilatlanmış gruplarla iş birlikçi yapmak zorundadırlar. Kentin niteliklerinin, temel olarak, birincil ilişkilerden daha çok ikincil ilişkiler sonucunda belirlendiğini söyleyebiliriz. Kentte kurulan ilişkiler gerçekten yüz yüze olabilir, ama bu ilişkiler yine de, kişisel, yapay, geçici ve parçacıdır. Tersine, kentlilerin ilişkilerinde gösterdikleri soğukluk ve kayıtsız görünüş, böylece, diğerlerinin istek ve beklentilerine karşı koymada bir araç olarak görülebilir. Belki bu yüzden olsa gerek kentte yüzeysellik, ilişkilerin geçici olması, akılcılık, bencil çıkara dayalı ilişki söz konusudur (Wirth 2002: 91). Bu söylemlerin sonunda tüm kentlerde yaşamsal fonksiyonların bu şekilde işlediğini söylemek doğru olmaz. Kent, genel olarak ikincil ilişkileri zorlayan bir sistem üretiyor olsa da zaman içinde kişi, kendi duygusal ve gerçekçi ilişki sistemini yine kendi gerçekleri çerçevesinde kurabilmektedir. Kent kendine özgü bir hayat tarzını üretme, yaşatma, önerme anlamında ne kadar aktif ise, insan da bu öneriyi değerlendirme, hayata geçirme, neyi ne kadar alacağına karar verme becerisindedir.

Avrupa medeniyetindeki ekonomik sistemler arası ilişkilerin yerini, İslam medeniyetindeki insanlar ve topluluklar arası ilişkiler üzerine inşa edilen yapılar almaktadır. Bu durumda İslam dünyası sadece etnik ve ruhi terimlerle açıklanabilir. İslam medeniyet sisteminde önemli olan formel kurumlar değil, bizzat insanın kendisidir. Bu nedenle İslam şehirlerini daha iyi anlamlandırabilmek adına fiziksel plan

ve mimari yapılardan daha çok onlara esas canlılığını ve kimliğini kazandıran insanların, bu yapıların çevresinde nasıl bir medeniyet, adab-ı muaşeret ve yaşam inşa ettikleri üzerinde durmak önemlidir (Demirci 2003: 129-130).

Bütün Müslümanların ortaklaştığı kurumlar arasında dini esasların temelini teşkil eden dört esas vardır: Bunlar namaz, oruç, zekat ve hacdır. Bu dört ibadet şekli, ihtiyaç duyduğu kurumlara paralel olarak şehrin mimari ve sosyal yaşam ağının da archesini oluşturmaktadır. Mimari yapının kurgulanmasında diğerlerine nazaran daha işlevsel yere sahip olan namaz, İslam'ın özü, cemaatin muazzam yapısını oluşturan parçaların birbirini destekleyip tamamlamasına katkıda bulunan bir ibadettir. Namaz, mekansal olarak birliğe, bütünlüğe dönüşü ve namaz kılan müminin yüzünü Kible yönünde Mekke'ye dönmesi, bütün inananların Hz. İbrahim'in Tek İlah için inşa ettiği mabedin etrafında yeniden toplanmasını sembolize etmektedir (Can 2012: 21). Bu yapılar ve kurumlar içerisinde camiler en dinamik ve işlevsel rolleriyle dikkat çeken kurumlardır. Camiler sadece ibadet müessesesi değildi, sosyal bakımdan işlevleri oldukça fazla idi. Şehrin merkezinde yer alan camilerde günde beş vakit cemaatle namaz kılınırdı. Bu durum şehrin sakinleri için etkileşim, toplanma, sorunlarını paylaşma imkanı sağlıyordu. Bu toplumda ruhsal sıkıntı yaşayan insanlar daha azdı. Dertlerini paylaşabilecekleri insanlar vardı. Ancak İslam dünyasındaki kurumsal sistemlerin batılılaşmasıyla birlikte camilerin kültürel, iktisadi, siyasi ve kanatları koparılmıştır ve camiler sadece ibadet saatlerinde açılan diğer zamanda boş bırakılan mekanlar halini aldı.

İslam şehir hayatı mahallelerde varolur. Bu mekanlarda ortak inançlar, gelenekler, samimi ilişkiler ve saygı üzerine temellenmiş kurallar vardır. İslam şehri organik sistemi ile kendi kendini kontrol edebilen ve yöneten bir yapıya sahiptir. Mahalle sakinlerini birbirlerine karşı sorumlu ve saygılı yapan sistemde yine İslam'ın komşuluk haklarına verdiği değerden kaynaklanır. Rahatlıkla diyebiliriz ki Müslüman şehirlerinin en ayırt edici özelliklerinden birisi, komşuluk haklarına riayet etmeyi öğretmesiyle oluşmuş olan güçlü beraberlik duygusu ve sosyal dayanışmadır. Batının düşünürlerinin söylediği gibi Müslüman şehirlerdeki halk, ilk ordugah şehirlerdeki (Basra, Kufe, Fustat vs.) kabileci yapılar dışında bir birbirlerinden kopuk

kalabalıklardan meydana gelmemiştir. Herkes kendi mahallesinin, çevresinin sevgini ve sorumluluk bilincini kazanmıştır (Demirci 2003: 144). İslam şehirlerindeki komşuluk hakkı ve bilinci Hz. Peygamberin Hadis-i şerifini iyi anlamaktan kaynaklanır. Komşusu açken tok yatan bizden değildir sözü ile öncü olmuştur Hz. Peygamber. Sosyal varlıklar olarak kabul edilen geleneksel İslam şehirlerini, şüphesiz ki sakinleri arasındaki iyi gelişmiş, güçlü bir birlik duygusu ve sosyal dayanışma karakterize etmektedir.

Şehirlerdeki uygarlık ve sosyal hayat, devlet sayesinde var olur, kökleşmesi ve sağlamlaşması da ancak devletin devam edip güçlenmesiyle mümkündür. Çünkü uygarlık ve sosyal hayat, zorunlu ihtiyaçların karşılandığı toplumlarda görülür. Bu da refah seviyelerinin çokluğuna veya azlığına göre farklılaşır ve bu farklılaşma sınır tanımayacak kadar çoktur. Bu noktada ilerleme kaydedildiğinde, yaşamın farklı dönemlerinde sınıflaşmalar ve branşlaşmalar meydana gelir. Bu branşlaşmalar farklı iş kolları ve meslekler halini alır. Artık her sınıfın kendi mesleğinde uzmanlaşması ve maharet sahibi olması beklenir. Mesleklerin çoğalmasıyla, meslek erbabı da çoğalır ve bu hal o dönemin sakinlerinin bir özelliği haline gelir. Bu durum daha çok ümrani kalabalık ve refah seviyesi yüksek olan şehirlerde görülür (Denek 2007: 61-62).

Şehirlerdeki uzmanlaşmalar ve sanatın ilerlemesi devlet sayesinde olur. Çünkü devlet halktan topladığı vergileri, kendi adamlarına dağıtır. Böylece onların etkileri, mal ve zenginlikten çok makam ve nüfus yönünden artar. Halktan toplanan vergiler önce devlet adamlarına sonra da şehir sakinlerine aktarılır. Bu yüzden söz konusu bu kişiler zenginleşir, servetleri artar, lüks bir hayat ve bunun getirdiği alışkanlıklara yönelirler ve bunun sonucunda da farklı meslek ve sanatlar ortaya çıkar. İşte uygarlık ve sosyal hayat da budur. Çünkü medenilik yani şehirleşme, yemeklerin yapılması, elbiselerin dikilmesi, binaların inşa edilmesi, mefruşat ve kap-kacak yapımı gibi konforlu ve rahat bir yaşam için gereken bütün sanatların ve mesleklerin mevcut olması ve insanların bu sanat ve mesleklerin her birinde uzmanlaşıp ustalaşmasıdır. Bu sanat ve meslekler o oldukça fazladır. Şehir dışındaki hayatlarda bunlara ihtiyaç duyulmaz (Denek 2007: 62).

Şehirlerde yaşayan sosyal sınıfları, değişik ölçülerde önce hükümet ahalisi temsil eder. Askerler, memurlar, sonra çeşitli el sanatlarını yapanlar ve ticaret erbabı

gelir. Bu meslek gruplarına ayrılan kişilerin zenginlik dereceleri de farklıdır. Devamlı geliri olmayan, yukarıdakilerin hizmetinde sayılan büyük bir topluluk olan fakirler son sırada gelenlerdir (Denek 2007: 62).

İbn Haldun, sosyal yaşamın mecburiyetini daha çok ekonomiyi temelleri üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Haldun, bu zorunluluğa ilişkin olarak fikirlerin mi, yoksa maddenin mi daha önce gelmesi gerektiği yönündeki tartışmada hangisinin öncelikli olduğunu, illet, sebep ve maddi temel ile insani ictima'nın sentez edilmesiyle açıklamıştır. Böylece Haldun, insana sosyal nitelikler kazandırmış ve metafizik düşünce sitemine set çekmiştir. Bundan dolayı sosyal yaşam ve işbölümü ekonomik faaliyetlerin bir gerekliliği olarak açıklanmıştır (Hassan 2011: 140). İbn Haldun'u tam anlamı ile anlamak istiyorsak fikirlerine bütünsel yaklaşmalıyız. İbn Haldun'un bazı görüşlerini alarak, kendi ideolojik fikirlerine temel bulma yaklaşımı, bazı araştırmacı ve ilim adamlarında kendini göstermektedir. Halbu ki, onu bütünü ile ele aldığımızda, gerçek fikri ve anlayışı daha iyi bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. Sosyal zorunluluğun dostluk gibi manevi gereksinimlerin, beslenme ve korunma gibi maddi ihtiyaçlarla, sentezleme ile açıklandığını söylemek daha doğru olacaktır.

Şehrin konumu ve gelişimini açıklama girişimi ile şehirde ortaya çıktığı iddia edilen ahlaki gerilemeye yönelik tedirginlik derecesine varan tecessüs arasında, rencide edilmiş yurttaşların tepkilerini yansıtan siyasi-iktisadi bozulmayı ele alıp irdeleyen geniş bir ilgi alanı vardır (Aydoğan 2005: 47).

Şehirde iş bölümü ve uzmanlaşmaya neden olan ticaret ve endüstriyi kolaylaştıran yöntemlerdir. Bunun sonucunda aile bağları, mahalli topluluklar, kültür, kast ve mevkiye dayalı geleneksel, toplumla ilgili ve ekonomik yapılar sürekli olarak çözülmeye uğrar. Bu durum şehir hayatında iş ve meslek çıkarlarına dayalı bir düzen oluşturur. Ortaya çıkan durum şehrin gelişiminin tamamlandığını ve doğrudan, yüze yüze birincil ilişkilerin yerine dolaylı ikincil ilişkilerin geçtiğini gösterir (Aydoğan 2005: 49-50).

Simmel, şehrin özellikle modern insanın kaderinde merkezi bir yer işgal ettiği konusunda birçok çağdaş gözlemciyle hemfikirdir. Modern hayatın problemlerinin bireyin kendi özerklik ve bireyselliğini, tarihi miras, dış kültür, yaşam tekniği ve ezici toplumsal güçlere karşı koruma çabasından kaynaklandığını savunur. Metropol insanının yaşadığı ortam, duygularını geliştirmez, zihnin egemenliğine yol açacak şekilde bilincini güçlendirir. Kent ortamının uzmanlaşmasıyla şehre ait olan zihinsel yayılır (Aydoğan 2005: 63).

İslami şehirlerde ilişkiler ekonomik kurumlar arasında değil, bireyler arasındaki insani ilişkiler üstüne inşa edilmiştir. Batı medeniyetindeki ekonomik çıkar ve faydaya dayalı ilişkiler yerine, İslam medeniyetinde insanlar ve gruplar arası dayanışma, yardımlaşma ve fedakarlığa dayalı sosyal ilişkiler üzerine kurulan sosyal kurallar söz konusudur. Bu durum iki farklı medeniyette, iki farklı şehir kültürü ve ilişki sistemlerinin ortaya çıktığı gösterir. Bu yapıya batılı literatürde kent denirken, İslami literatürde şehir kavramı kullanılmıştır.

Şehir, her ne kadar mekansal anlamda tarihi gelişiminin belli bir evresine tekabül eden bir yerleşim tarzı olarak ortaya çıksa da, sosyolojik anlamda hep bir hayat tarzını yansıtır. Şehir disipline edici bir sosyo-kültürel gerçeklik oluşturmuştur. Bundan dolayıdır ki, şehir tanımlarında onun fiziki özelliklerinden çok, sosyal, kültürel anlamları ve hayat tarzları üzerine olan etkileri ön plana çıkar.

Sonuçta denilebilir ki şehirler, insanın erdemli ve ideal yaşam düşüncesinin bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır

2.2. Şehirlerin İnşasında Temel Unsur: İnsan

İnsanın ne olduğunu var olduğu günden beri merak etmiştir ve ilk günden beri bu sorunun cevabını aramıştır. Kutsal kitaplara bakarsak bu konu, ilk insanın yani Hz. Adem' in yaratılışından öncede varolmuştur. 'Hani Rabbin, Meleklerle Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife var edeceğim.' demişti. Onlar da: 'Biz seni şükürle yüceltir ve takdis ederken, orada bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecek birini mi var edeceksin?' dediler. Allah cevap olarak: 'Şüphesiz sizin bilmediğinizi ben bilirim' dedi. (Kuran,

2/30). Ayeti analiz edersek Allah, insanı yaratmadan önce bu durumu meleklerle aktarmıştır. Melekler, bu olay karşısında Allah'ı sürekli zikir eden kullar olarak kendilerinin varlığı yanında, temel özellikleri bozgunculuk çıkarmak ve kan akıtmak olan insanın yaratılışını istememişlerdir. Allah meleklerle, sizin bilemedikleriniz yalnızca ben bilirim demiş ve bu duruma yapılan itirazlara karşılık vermemiştir. Ayetteki görüşmeden, insanla alakalı iki temel sonuç çıkarabiliriz: İlk olarak, insanın kan akıtmak ve bozgunculuk çıkarmak gibi özellikleri vardır. Meleklerde insanın bu olumsuz özelliklerinden haberdardır. İkincisi ise, Allah insanın içine olumsuz özellikler vermiştir ama onun yanında yaratılmasını gerekli kılacak bazı üstün özellikleri onda varetmiştir. Farklı bir açıdan bakarsak, insan özünde iyiyi de, kötüye de taşır ve bu ikisi arasında gidip gelir. Kendisine verilen irade ve akıl sayesinde doğruyu bulabilen bir varlıktır insan.

Hıristiyanlık doktrinin önemli temsilcilerinden Augustinus'un (354–430) açıklamalarına göre, insanın kendini bilmesi, akıllı, tanrıyı veya biri bilmesidir. Bir insan özüne dönmekle kendi içinde var olan tanrıyı bulmuş olur. Tanrı insanın özündedir. İnsan da Tanrı dadır. Doğru bilgi, Tanrı'nın varlığını bilmekle elde edilir. O, kendi varlığını, tanrının bedeninde kendini göstermesine bağlar. Onun açıklamasına göre her şey Tanrı'dan olur ve tanrıyla beraber tanrıda varolur. Tanrıda olmasaydı insan var olamazdı (Demircioğlu 2013: 20).

İslam'ın insan anlayışına göre Allah kendisinin varlığından haberdar etmek için insanı yaratmıştır. İnsanı kendisini temsil etmek üzere halife olarak seçmiştir. İnsan Allah'a kullukla görevlendirilmiştir. Ontolojik olarak yaratılmışların en kıymetlisidir (eşref-i mahlukat) 'tır insan. İnsan içinde gizil olarak iyiyi de kötüyü de barındırır. Allah insana özgür bir irade vermiş ve bu sayede kul olma şartlarını yerine getirip getirmeyeceğini imtihan etmek istemiştir. Bundan dolayı insan tüm yaptıklarından hesaba çekilecek bir varlıktır. Allah (cc), aslında dünyadaki kulluk görevlerinin kolay olmadığını; fakat insan biraz cesareti biraz da cahilliğiyle bu görevi üstlendiğini belirtmektedir: "Gerçek şu ki, biz emanetleri göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar bunu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korkuya kapıldılar; onu insan yükledi. Çünkü o, çok zalim, çok cahildir." (Kuran 33/72). Esas olan şudur ki, paradoksal bir şekilde

insanı kıymetli yapan, cahilliğinden kaynaklı cesaretli oluşudur. Çünkü Yaratan, insanların özgür bir iarde ile kulluk vazifelerini yerine getirmelerini beklemektedir. İnsana irade vermiştir ve insan iradesi ile seçimlerini yapar, seçimleri doğrultusunda karşılığını alır. Bu şekilde, özgür bir şekilde yapılan kulluk Allah nezdinde kıymetlidir. Bunu başarabilecek olan da sadece insandır.

İnsan toplumsal bir varlıktır bu özelliği insana medeniyetler kurdurur ve yıktırır. Toplumların gereksinimleri ve talepleri, bireylerin gereksinimlerinden ve isteklerinden farklıdır. Bununla birlikte toplum içerisinde hayatını geçiren insanla tek başına yaşayan insan arasında algı, davranış, istek ve içinde taşıdığı potansiyelini hareket ettirme açısından farklılıklar olmaktadır. Bu açıdan bakacak olursak insan yaratılışı gereği yalnız yaşayamaz. Başka bir ifade ile insan, yalnızca hem cinslerinden oluşmuş bir topluluk içerisinde insani vasıflarını sürdürebilir. Dini bakışta bu yönde eğilim gösteririr. Dinimiz insanı toplumsal bir özne olarak görmektedir. “Ey insanlar, doğrusu biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız ve tanışmanız için sizi halklar ve kabileler (şeklinde) kıldık.” (Kur’an 49/13). Bu ayet gösteriyor ki insan insana muhtaç olarak yaratılmıştır. Dişi ve erkek birbirini tamamlar niteliktedir.

İbn Haldun’a göre insanlar üç sebeple toplu halde yaşamak zorundadır bunlar: gıda, korunma ihtiyacı ve ünsiyet. Bu temel sebeplerle bir araya gelerek oluşturulan beraberliğe içtima denilmektedir. Haldun’un düşünce sisteminde içtima, medeniyet ve umran kavramlarıyla aynı anlamdadır (Demircioğlu 2013: 45)

İbn Haldun’a göre şehir yaşamı medeniyetin en önemli göstergelerinden biridir. Kandaş toplumdan uygar topluma, bedevilikten hadariliğe, geçiş olarak anlatılabilecek bu süreç sonrasında devlet sistemini de değiştirmiştir. Bu duruma göre kabilelerdeki başkanlık sisteminden hükümdarlığa geçilmiştir. Hükümdarlık ve ya devlet başkanlığının temel vasfı mülktür. Buna göre uygar toplumların üzerinde sürekli hayatını sürdürdüğü ve kendine ait olan arazileri olmuştur. Hassan’ın açıklamasına bakarsak (2011: 236–239) Haldun’un düşünce sisteminde bütün bu geçişlerin ve değişmelerin temel gücü asabiyet’tir. Yani uygar toplumların oluşmasını sağlayan toplumsal bağıdır.

İbn Haldun'a göre göçebe çöl yaşamının temel özelliklerinden biri olan asabiyet, şehir hayatını benimseyen yerleşik bir yaşama başlayan hadari topluluklar da kendisini göstermektedir. Ancak şehir hayatındaki asabiyet kavramı, bedevi hayattaki asabiyetten kavramından biraz farklıdır. Asabiyet aynı soydan gelmeselerde, aynı toplumda içinde yaşamlarını sürdüren insanlar arasında gerçekleşir. Bu durum insanın yaratılışında var olan bir olgudur. Ancak bu biçimdeki asabiyet, soydan kaynaklanan asabiyete nazaran daha güçsüzdür. Şehirlerdeki asabiyet genel olarak evlenme yoluna gerçekleşir. Akrabalıklar bu yolla kurulur. Birbirlerine kız alıp vermeye akraba olan şehirli aileler bazı durumlarda, tıpkı kabileler ve aşiretler arasındaki dostluk veya düşmanlık seviyesinde güçlü bir asabiyet oluşturabilirler. Bu şekilde genişleyen ve kalabalık olan şehirli aileler bazen öyle büyük ki, kendi içlerinde alt asabiyetler ve gruplar şeklinde ayrılırlar. İnsanlığın medeniyet süreci bir takım göstergeler meydana getirmiştir, bunlar asabiyetten mülke, bedevilikten hadariliğe, göçebe hayattan şehir hayatına yönelik değişimlerdir. Mesela yönetim şekli aşiret reisliği (riyaset), ya da kableden devlet başkanlığı ya da hükümdarlık şeklinde farklılıklar göstermiştir. Hayat tarzları hayvancılığa dayalı olan göçebe insanlar, tarım ve zanaatla uğraşarak yerleşik hayata geçiş yapmışlardır. Bu manada şehir hayatı ve yerleşik yaşam medenilik aşamasının en temel göstergelerindedir. Bedeviler gerilerinde onları anımsatan herhangi bir yapı bırakamaz. Şehir hayatı sürenler ise kendilerini anlatan yapılar inşa ederler. İbn Haldun bu durumu şehirlerki işbölümünün varlığı bunun olabilmesi için kalabalık bir nüfusun overlığı, şehirlerde yapı işlerini yapacak kişilerin ilgili ilimleri ve sanatların öğrenmiş olmasıyla, ayrıca yerleşik yaşamın bu tarz yapılara gereksinim duymasıyla açıklamıştır. İbn Haldun asabiyetin en temel sonucu olan mülke (devlete) ve uygarlığa ulaştığında kendisini sağlam ve korunaklı hissettiren değerleri kaybedeceğini ve böylece sona bir adım daha yaklaşacağını sonuç olarak ta mutlaka yok olacağını söyler. Farklı bir söylemle izah edersek, insan hedeflediği medeni hayata kavuşunca, bu durum da devlet açısından son başlamış olacaktır. Kısaca medeniyet, paradoksal bir biçimde kendi sonunu kendi içinde saklamaktadır (Demircioğlu 2013: 46).

Robert E. Park şehrin uygar insanın doğal yaşam alanı olduğunu savunur. Park doğal bir yapı olarak şehrin kendi kanunlarına uyduğunu ve fiziksel yapısında, ahlaki

düzeninde yapılabilecek keyfi değişikliklerin sınırlı olduğunu ileri sürer (Aydoğan 2005: 49).

Şehir ve insan sürekli karşılıklı bir ruh alışverişi içindedirler. İnsan, şehri inşa eder ve bir kere kurulduktan sonra şehirde kendi sürekliliği içinde insanı inşa eder, geliştirir, terbiye eder (Aydın 2015: 29). Özellikle son yüzyılda, modernitenin etkisiyle ne yazık ki, insan ve şehir arasındaki münasebet savaşa dönüştü. İnsanlar yaşadıkları şehirlerin dokusunu bozmak için yarışır hale geldiler. Şehir hırslı insanların faydalanacağı yer haline geldi. Şehrin ruhunu gözetmeyi düşünen insan kalmadı. Şehirler yaşanacak bir yer olmaktan ziyade bir barınaklar topluluğu gibi algılandı. Canlı ancak irade sahibi olmayan varlıklar gibi barınaklar inşa edildi. Böylece dünyanın her yerinde şehirli olmak, şehri sevmek kavramları gittikçe önemini ve gücünü kaybetmeye başladı. Şehrin, eşyanın, tabiatın ve insanın birbirine olan muhabbet ve ünsiyeti zarar gördü. Doğal ilişkiler bozuldu ve insan, yeryüzünü hızla çirkinleştirmeye başladı (Aydın 2015: 29). Oysaki şehir insanın cennet tasavvuru idi. Şehir ruhundaki güzelliği insandan almakta idi, modernite bu duyguya savaş açtı.

İnsanoğlu yaşamını devam ettirdiği sürece şehirlerde varlığını devam ettirecektir, çünkü insanoğlunun kendini en olgun hale getirebileceği mekanlar sadece şehirlerdir. İnsan köyde, kırlık bölgelerde tabiatla mücadele halindedir. Toprakla uğraşıyorsa mevsimler, havalar, topografik yapı vs. gibi yüzlerce faktörle mücadele etmek mecburiyetindedir. İnsan tabiatın ritmine teslim olmuştur. Şehirler dışında insani ritim hayata hakim değildir (Armağan 1996: 15).

Şehirler, insana, ana rahmi mesabesindeki tabiatın haricinde bir ritim kazandırabilir. Şehir iş bölümü, akıl ve zeka gerektirir. Şehir insanı, tabiata teslim olmamıştır. Şehir ahlak ve düzen gerektirir. Bu düzen kendi içinde kendine hasır. Giderek şehir devlet denilen büyük düzenleyiciyi gerektirir. Ama aynı zamanda kendi asıl kökünden kopmasını, tabiatla olan doğrudan temasını kesmesini de gerektirir insanın (Armağan 1996: 15).

Şehirler medeniyetlerin yansımasıdır. İslam şehirleri İslam medeniyetinin izlerini taşıırken Batı kentlerinde batı medeniteni yansıtır. Şu anki dönemlere baktığımızda yeni inşa edilen şehirlerimiz neyin aynası, neyin göstergesi diye düşünmemiz lazım. Modernizm ile birlikte batıdan her şeyi alarak şehir dokumuzu onlara benzettik ve şehirlerimizin ruhunu kaybettik. Tabii şehirleri meydana getiren de insandır. Bu nedenle şehirlerin inşasını merkeze alırken, insanın inşasını konunun merkezine almamız gerekir. Bir yeri şehir yapmak, ona kimlik vermek, belli bir kültür ve medeniyetle mümkün olabilir. Önce insanı İslam medeniyeti ile inşa edersek İslam şehrinin ruhu ile buluşuruz.

2.3.Şehrin Oluşumunda Kültürün Etkisi

Şehrin kültür ve ahlak temelli olarak idraki, İslam şehir anlayışında kendisini gösteren önemli bir özelliktir. Bu özelliği, diğer şehirlerde görmek mümkün değildir. Batı şehir kavramı, daha çok ekonomik, siyasi bir çerçeveyi temel faktör olarak ele almaktadır. Bu ayırteci özelliğe bakarak, şehirle ilgili değerlendirmeleri yapmak doğru ve faydalı olacaktır.

Şehrin oluşumuna şekil veren istekleri insanlar ve toplumlar, dinlerinden inançlarından, ilham alarak biçimlendirirler. Şehir, toplum yaşamına, insanlar arası ilişkilere şekil verir. Şehirlerde sosyal mesafeler minimuma iner. İnsan bu dünyadaki görevlerini ve sorumluluklarını şehirlerde tamamlar. Şehirde ahlak, sanat, felsefe ve dini fikirler daha fazla gelişme imkanı bulur (Arcan 2014: 228). İnsan algılama seviyesinin zirvesine şehirde ulaşır.

Cansever, insanın çevreyi şekillendirmesinde gelenek ve görenekten ziyade inanç temellerini öne çıkarır. Gelenek ve modernlik zıtlığından hareket hareket ederek değişim konusunu ele almaz. Bu noktada toplumların inanç temellerine yönelmektedir. Bu fikirlerde geleneğin ne demek olduğu, inanç temellerini sarıp sarmadığı sorunu akla gelebilir. Toplumların geçmişlerindeki olumlu ya da olumsuz deneyimleri gelenektir, ya da kültürel birikimler geleneği oluşturur diyebiliriz. İşte bu noktada Cansever'in herkesten farklı bakış açısı belirlemektedir. Gelenek ve geleneğin korunması modernlik karşıtı bir konu olarak değerlendirilmektedir. Başka bir yönden gelenek, geçmişi somut

şekillere, kalıplara dönüştürmekte ve değişiklik ya da modernite karşısında maddi öğelerin sürekliliğini vurgulamaktadır. Halbuki Cansever, kültürel birikimi meydana getiren değerleri ve bunun meydana getirdiği varlık düşüncesinin önemini vurgular. Farklı bir söylemle ilkelere dayanan varlık düşüncesini varlığını devam ettirdiği sürece yeni bir şekil meydana getirebilir. Bu çaba da söz konusu olan varlık tasavvuruyla ilişki kurmaya başladığı andan itibaren kültürel birikime eklenecektir. Cansever, geleneği kültürel ve dini kimliklerin birikimi olarak ele alır, bu birikimin temeline inancı koyar ancak yaygın bir şekilde bilinen somut, donuk, katı bir maddi boyutu sembolize eden gelenekten başka bir şeydir bu. Cansever bu kavramsallaştırmayı bilerek tercih eder. Çünkü ona göre gelenek şekille sınırlı kalmaz. Sorun kültürel birikimin oluşmasına fırsat sağlayan özden, inanç sisteminden, tarihi deneyimden ve kültürel muhtevadan hareketle gelecek adına çözümler sunmaktır (Şentürk 2014). Şentürk'ün geleneğe yüklemeye çalıştığı katı şekli özellik, İslam medeniyetine has geleneğin özelliği değildir. İslam medeniyetinde gelenek anlayışı inanç temellerine dayanmalı, kültürel ve dini kimliğimizi yansıtmalıdır. Şentürk geleneği, hayatın sistematik bir düzene kavuşması ve davranışların belirli bir düzleme yerleşmesi şeklinde ele almaktadır. Bu haliyle gelenek, varlık anlayışının sosyal hayatta tutum ve davranışlarla gerçekleşmesi olarak düşünülebilir.

Cansever'in mimariyi ve şehri ele alışının temel parametresini tevhit ilkesi oluşturmaktadır. Bu bakış açısına göre şehir ve mimari konut, şehirleşme, çevre konularının tamamı ile tanımlanmaktadır Cansever, zamanla oluşan deneyimler olarak tanımladığı kültürel kimliğide önemser. Cansever, tarihin tek yönlü bir şekilde okunmasını kabul etmez. Kültür oluşumları tamamen kendine has ve herhangi bir başka kökten etkilenmeden oluşmadığını savunur. Ona göre tarih, birçok maddi ve manevi alışverişle kültürlerin değişmeleri ile oluşmaktadır. Bu noktada önem arz eden şeklin üretilmesinde yeniden yorumlamanın ve ya yeniden yorum yapan kişilerin bağımsız davranışlarının yapılan alışveriş sonrasında elde edilen yeni ürüne farklı ve özel bir kimlik katmasıdır (Şentürk 2014).

Cansever'in sanat ve mimarlık düşüncesiyle mimarının ve şehrin birbirine eklenerek değişmesi yakından ilişkilidir. Buna duruma göre sürekli değişen, sürekli bir

yeniden varoluş içinde olan bir mimari bakış vardır. Evren her daim bir oluş içerisinde. Değişim ve kültürel etkilenme mimaride de kendisini göstermektedir. Bundan dolayı eklenme bu varoluşla ilişki içindedir. Cansever'in fikir sitemine göre şehir de sürekli değişim içinde olmalıdır. Bu bağlamda Cansever, insanlığın mucizesi olarak anlattığı Bursa şehrinin her daim değişime açık, her daim yeni bir güzellikle yeni bir şey... olduğunu söylemektedir. Bu açıdan bakılacak olursa şehir bir süreç şeklinde izlenir. Farklı bir söylemle şehir zaman içinde biçim kazanan davranışların tamamıdır. Birbirine karışan parçaların bir bütünlüğü olduğu kadar içerisinde varolduğu, geliştiği dönemlerin farklılaşan gereksinimleri ve değişen hedefleri tarihsel miras karşısında alınacak tavır dolayısıyla da bir kültürler birikimi ve zaman içerisinde birbiri ile hesaplaşarak biçim kazanan tavırların bütünlüğüdür. Davranışların bütünlüğünün bozulması, var olan şehir dokusuna ruhunu bozacak yeni öğelerin katılması, tarihsel mirasın göardı edilmesi, kültür birikiminin yok sayılması şehirlerin özünü kaybederek farklı bir şekle bürünmesine sebebiyet vermektedir (Şentürk 2014). Oluşan bu yapı ne eski şehrin ruhunu yansıtır ne de yeni bir şehir inşa eder. Arafta kalan bir mekan ortaya çıkar.

Bir şehri diğer şehirlerden ayıran en temel husus, o şehrin kendisine has bir kimliğinin varlığıdır. Bu kimlik, varolduğu coğrafyadan içinde yaşayan sakinlerine kadar uzanan bir ağda zaman içinde gelişir ve o şehrin sanını belli eder. San, o şehrin etiketidir ve üstünde yalnızca o şehri anımsatan ibareler vardır. Varolan bu ibareler zamanla hafızamızda oluşan veya şehre ilk gittiğimizde algıladıklarımızdır. Bir şehrin kimliğinin oluşması uzun zaman gerektirir. Şehrin coğrafi özellikleri, kültür seviyesi, mimarisi, gelenek ve görenekleri, hayat tarzı şehri şekillendirdiği için şehre kimlik kazandıran birimler tek tek değil, bir bütün olarak ele alınır ve incelenir (Aksungur 2010: 46). Aynı zamanda, bu bütünlüğün şehre etiket kazandıran tek tek birimlerden varolduğunu da unutmamak gerekir. Tarihsel süreçlerde tecrübeler oluşmasına rağmen zamanla değişen toplum, kültürü ve görenekleri hasebiyle de bulunduğu her zaman diliminden üstüne bir şeyler katarak devamlılığını sağlar. Değişim müspet manada ve şuurlu bir şekilde olursa bu değişimi fayda olarak alabiliriz. Dolayısıyla, değişimin yönü ve karakteri önem taşımaktadır.

Şehirlilerin sahip oldukları kültürel birikim ve hayat tarzları, şehrin tarihsel geçmişi, şehirliler ile şehir arasındaki ilişki seviyeleri, şehrin mekanlarına verdikleri değerleri, şehrin ekonomisi, sanayisi, yerel yönetimler ve aldıkları politik kararlar, gelenekleri ve görenekleri gibi birçok etken şehrin kimliğinin oluşmasına etki ederler. Kimliğin devamlılığının, ortak gelenekler ve ortak hafıza, kolektif ve yaşanmış bir tarihsel süreç ile sürdürülebileceğini söyleyen kültürü kimlikle anlamlandıran yaklaşımlar, kültür birikimi ile kimliğin oluşabileceğini savunmaktadırlar. Kùltürlerini özümseyen topluluklarda varolan ve ilerleyerek yeni nesillere aktarılan kültürel kimlik, kendine has özelliklerini kaybetmemesi için devamlılığını sağlamalıdır. Bu durum toplumların hangi derecede kùltürlerini yaşatabildikleri ile doğru orantılıdır (Aksungur 2010: 47). Bugünkü nesillerin kimliklerini bilmesi ve yaşamak için çaba göstermesi gerekir. Kültürel kimlik ancak bu şekilde sürekliliğini sağlar. Sürekliliği sağlanan kùltür, gelecek nesillere aktarılan bir miras olarak kalır.

İslam şehirlerinde her daim inanç, din ve çok kültürlülük hakimiyetini korumuştur. Çünkü İslam medeniyeti farklılıklara saygı duyan bir yapıdan gelir. Müslüman şehirlerin bazı özellikleri vardır ki diğer kùltür ve medeniyet şehirlerinden onları ayırt eder. Medine, Mekke, Şam, Kudüs, İstanbul gibi şehirler, birbirlerinden farklı özellikler taşıyalarda İslam şehri olmaları hasebiyle ortak özellikler taşımaktadırlar. Ortak özelliklerin en güzeli bu şehirlerdeki camiler ve camilerin fonksiyonlarıdır.

Osmanlı şehirlerinde merkeze cami konumlandırılır. İkinci sırada dükkanlar toplu bir şekilde oluşturdukları çarşılar yer alır. Son halkada ise evlerin yer aldığı bir şehir modeli görülür. Merkezde her zaman din en zirve de yaşar. Merkez ilk bakıldığında dini ritüellerle alakasız gibi görünür ama din ile bağlantılı olan ticari yaşama ve sivil yaşama halkalar şeklinde yayıldığı ve değişmez odak noktası görülür. Dünya hayatı ile ahret hayatının ayrılmaz olduğu gerçeği Osmanlı şehrinde kendini bu iç içe geçiş ile gösterir. Ayrıntılı olarak ele alırsak İslam şehri, İslam ahlakının ve bunuj yanında idari ve teknik becerilerin alana yansımış şeklidir. Kendine has kùltürü ile mekana farklılık katar.

İslam şehrinde her sosyal sınıftan, inançtan ve milletten insanlar aidiyet duygusu ile birlikte hayatlarını sürdürürler. Çok kültürlü yaşama duyulan saygı ile tüm şehir sakinleri burası benim şehrim duygusunu yaşar. Bu nedenle yurttaşlığın en temel şartlarından olan birlikte hayatlarını sürdürme isteği ve becerisi, neredeyse Batılı çağdaşlarından da gelişmiştir. İslam dininin özünde var olan hoşgörü, bu medeniyetin oluşturduğu şehirlerde de varlığını ortaya koymuştur. Müslümanlar ile gayrimüslimlerin birlik ve beraberlik içinde yaşayabildikleri bir şehir meydana gelmiştir.

İslam şehrinin özelliğini ortaya koyan öge dar ve dolambaçlı yolları, çıkmaz sokakları, bir Batılı'ya bugün bile karmakarışık görünen pazar yerleri gibi fiziksel mekanlardır. Oysa ki, oryantalistlerin bakışından düzensiz ve karmaşık olarak görülen ve gelişmemiş zannedilen İslam şehir yapılanması, kendine has özellikler taşır. İnsana ve tüm yaratılanlara değer verir, insana hizmet eden bir kültürel sitemi ortaya koymaktadır. Şehrin fiziki yapılanması, özel hayatın mahremiyetine duyulan saygının neticesidir. Mahremiyete gösterilen önemin yanında sosyal hayatın gelişmesi için sağlanan imkanlar şehrin yapısını ortaya koyar. Bu durumun güzel bir tespitini mezarlıkların konumlandırılmasında görmekteyiz. İslam şehirlerinde mezarlar şehir merkezinin yakınındadır, şehrin içindedir. Bu, İslam toplumlarında hayat ve ölümün iç içe görülmesinin doğal bir sonucudur. Burada İslam medeniyetinin iki dünyalı olduğunu görmekteyiz.

2.4. Şehrin Sosyal Çevresi

Şehirler yalnızca insanların birlikte yaşamlarını sürdürdükleri fiziksel mekanlardan ibaret değildir. Günlük yaşamlarındaki davranış kalıpları, sosyal ilişkileri düşünce şekilleri, politik tercihleri gibi şehre has sosyal, siyasal ve kültürel farklılıklar olduğu gibi, fiziksel yapıda estetiğiyle, mimarisiyle, şehre has hız ve ölçeği ile ayrı bir kimliğe sahiptir (Kara 2014: 199).

Şehirler nüfusları ve ekonomik büyüklükleriyle etkileyen konumdadır. Barındırdığı insanları bir şekilde etkiler. Bundan dolayı şehir sadece günümüzdeki insanlara daha fazla miktarda iş ve yerleşim olanakları sunan bir birim değil. Bunun yanında dünyanın en uzak yerlerini bile kendisine çeker farklı alanları, insanları ve

etkinlikleri bir sisteme göre şekillendirir. Şehir, siyasal ve kültürel ve ekonomik hayatın öncüsü ve kontrol edeni konumunda olan bir yerdedir (Kara 2014: 199-200). Burada etkileyici ve kuşatıcı olan şehir değil, şehre hakim olan kültür ve medeniyet faktörüdür. Çünkü şehir bir özne değil, nesnedir.

Her şehrin kendine özgü yönleri, şehri anlatan özellikleri vardır, ya da her şehir onu diğerlerinden ayıran vasıflara sahiptir. Bu durum şehre belli bir kimlik yaratır. Her şehirde, kurumlar, yollar, mimari yapılar, kanalizasyon ve planlama gibi temel öğeler bulunur. Ancak her şehirde fiziki çevrenin ve bu öğelerin teşkilatlanması ve yapılanması, farklılıklar gösterir. Bir şehrin kimliğini oluşturan en önemli etkenler tarihi kültürüdür. Her şehir kendi hikayesi yazar. Bu hikaye onun tarihsel serüvenini ve bu zaman dilimlerinde yaşanan kimlik gelişimini ortaya koyar (Kara 2014: 200). Şehir içinde bulunduğu medeniyetin izleri ile hikayesini yazar.

Şehirler bir toplumun gereksinimleri ve değerlerinin baskısı ile bir çok kurumun oluşmasına ve gelişmesine imkan sağlarlar. Her kurum, o toplumun kültürel kimliğini, değerlerini, toplumsal teşkilatlanmasını ve geleceğe bakış ve toplumsal farklılaşmalarını hazırlar ve pekiştirir. Bu nedenle kurumların eğitici ve öğretici fonksiyonları göz ardı edilemez. Bu bağlamda, şehirler; birçok kurumun geliştirilmesi ve ona mekan olması yönüyle toplumun kendi hedefleriyle bütünleştirerek var ettiği bir plandır. Bu bakımdan geleneksel İslam şehirlerindeki yaşamı öğrenmenin ve sosyal varyasyonu anlamının yöntemi, bu yaşamı dinamik ve canlı tutan kurumlarının sosyal işlevleri ve iç bütünlüğünün incelenmesi ile mümkündür (Haydar 1991: 64). Şehir yaşamındaki bu kurumlar aynı zamanda sosyal hayatın bir yansımasıdır. Bu kurumlar sayesinde şehir sakinleri bir arada yaşayabilirler.

2.5. Şehir ve Medeniyet

Medeniyet kelimesi Türkçe'de 1835'den sonra Sadık Rıfat Paşa'nın civilization kavramına karşılık olarak kullanılmaya başlaması ile yer almıştır (Bergen 2013: 337). Kent, terbiyelilik, görgü, nezaket kaynağıdır. Buna bizim dilimizde karşılık bulabilir miyiz? Evet Medeni, Medine'den geliyor. Yani yine şehir (Bergen 2013: 339). İslam düşüncesi perspektifinde şehir konusunu değerlendirirken kibarlık- incelik açısından

açıklamak bir yanlışı devam ettirmektir. Bu bakış açısı modern kent algısını desteklemek anlamına geliyor. Modern kent olgusu ise bizim şehir ve medeniyet algımız ile tamamen zıt kutuplardadır.

İnsanlığın en büyük başarıları her dönemde şehirde meydana gelmiştir. Şehirler tarihsel süreçte kültür ve medeniyetin doğuşuna, gelişimine ve yayılmasına yardım etmiştir. Genellikle şehirlerin çökmesiyle birlikte sahibi oldukları kültür ve medeniyetlerinde yokolduğu görülmektedir. Bu açıdan medeniyet tarihi, temel unsurlarıyla şehirlerin tarihi olmuştur demek yanlış olmayacaktır (Yörükan 1968: 1). Medeniyetler şehirlerin varolması ile yeni nesillere miras olarak aktatılabilir.

Medeniyet tarihinde ilk olarak büyük şehir toplulukları, Fırat, Dicle nehirleri ve Nil nehri vadisiyle arada kalan vadilerde, İndus nehri dolaylarında ve Akdeniz sahillerinde kurulmaya başlamış ve Doğu ile Batı yönlerinde olmak üzere iki yönde gelişmeye devam etmiştir (Yörükan 1968: 1).

Batı dünyasındaki şehir gelişmesi, eski Yunan şehirlerinin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Şehirler Yunan kültür ve medeniyetinin gelişmesinde birinci derecede etkili rol oynamışlardır (Yörükan 1968: 2).

Şehir ve medeniyet ilişkisi önceden beri sıklıkla tartışılan bir konudur. Şehir medeniyettir; şehir medeniyeti, medeniyet şehri çağrıştırır. Şehir uygarlıktır, yerleşik, gelişmiş ve ideal anlamda ileri bir toplumsal örüntüyü ifade eder. Şehir bir medeniyet ortamıdır; kültürün medeniyete evrildiği, onunla buluştuğu çizgide kendini var eder. Şehir uygarlığın bedene dönüştüğü, toplumsallaştığı mekandır ve medeniyetin beşiği kabul edilir (Alver 2012: 19). Şehir medeniyet için kucaktır; verimli, müşfik, enerjik, seçenekleri fazla olan bir mekandır. Şeriatî'ye göre medeniyet şehirde meydana gelir; şehir medeniyetin bir parçasıdır. Şehir, sosyal ilişkiler ve medeniyet kriterleri perspektifinde anlaşılması gerekir. Şehir toplumu yansıtır, yaşanılan değerleri gösterir. (Tuna 2011: 22). Her medeniyetin şehir inşa etme çabası, şehrin önemini ortaya koyar. İbn Haldun'a göre medeniyetin icaplarından biridir. Şehir medeniyetin zorunlu sonucudur. Çünkü, bir beden olan şehir o medeniyetin vitrinidir; göz önüne koyduğu

bütün eserlere ima eder. Şehir, medeniyetin iddiası ve tezidir. O medeniyetin hayata ne kattığı, hayattan neyi götürdüğü, hayatı nasıl berbat ettiğinin açık bir resmidir. Şehir medeniyeti tanımlayan bir insan eseridir. İnsan yaşadığı kültürü şehrine yansıtır. İnsanoğlunun bütün başarıları ve kayıpları şehrin fiziki ve sosyal yapısında barınır, ona somutluk kazandıran binalarda ve hayat veren kültürlerde. Tarihsel süreçten beri, şehrin fiziki ve kültürel gücünün yoğunluğu insan davranış ve tutumlarının ufkunu genişletmiş; günlük hayatın temposunu hızlandırmıştır. Şehir binaları, anıtlar, arşivler, kurumlar, toplumun kültürel birikiminin mirası ve bu mirasın bir kuşaktan diğerine aktarıldığı mihenk taşlarıdır (Reader 2007: 22). Bu yapılar gelecek nesillere yaşanan geçmişi tüm çıplaklığı ile aktarır.

Civilization (uygarlık) civitastan, medeniyet Medine'den dolayısıyla şehir ve medeniyet aynı kökten türer (Söylemez 2011: 15). Şehir kavramı bir bakıma medeniyetin müteradifidir. Medeniyet inşa etmek insan varlık yapısının temel temayüllerinden biridir. Çünkü insan, yalın tabiat içinde yaşayamaz. O, tabiatı yaşayabileceği hale dönüştürür, bu demektir ki şehir kurar. Şehirden kaçan ya geri döner veya gittiği yeri şehirleştirir: gittiği yerde kendine yaşanabilir alan, yol inşa eder (Özdenören 2009: 8). Bundan dolayı her medeniyet şehirleriyle hatırlanır; her uygarlık bir şehir oluşturmuştur. Uygarlıkların kendilerine has, kendilerini yansıtan şehirleri vardır. Bu, sadece mimari tarz şeklinde değil, kültürel stili bakımından da dikkat edilecek bir farktır. Benzer ve ortak özellikler olmasının yanında ayrı ve farklı özellikler medeniyetlerin şehirlerini süsler. Her medeniyet kendi şehrine ayrı bir çehre kazandırır.

Şehir kuramayan bir toplumun medeniyet kurması düşünülemez. Medeniyet kurmanın hayalini bile düşünemez. Şehir, medeniyetin ilk aşamasıdır. Şehir inşası medeniyetin önayağını oluşturur. Şehir, medeniyetin alt üniteleridir. Bu ünitelerin tamamı medeniyeti vareder. O zaman medeniyet tasarımından önce şehir tasarımı oluşturmak gerek, şehir konusunda düşüncesi olmayanın medeniyet konusundada fikir ortaya koyması yersiz ve anlamsızdır. Medeniyet tasavvuru olmadan, şehir tasavvuru olmaz. Şehir, medeniyetin sosyal, ahlaki ve fikri değer ve kavramlarına bir altlık hazırlar. Bu konuyu değerlendirmede ana kaynağım peygamberimizin Mekke şehrinde İslam medeniyetini inşa ettiği şehirdir. Mekke bir şehir kültürü oluşturdu ve oradan İslam

medeniyeti denilen bir yaşama tarzı ortaya çıktı. O yüzden şehir kurmak medeniyetin başlangıcıdır diye düşünüyorum.

İslam şehri olgusunu meydana getiren en önemli özellik toplumsallaşmayı işlevselleştiren fiziki yapıları öne çıkarmasıdır. İslam şehirlerinin temel özelliği olan en önemli fiziki öğeler cami, pazar, darü'l imare'dir. Şehir bu yapıların etrafında çember şeklinde büyür ve çıkmaz sokakları vardır. Şehrin çıkmaz ve dar sokaklarının olmasını modern kent zihniyetinin anlayıp açıklaması beklenemez. Bu durum mahallelerdeki özerkliğin temsilidir. İslam şehrinin mahallelerde idareden göreceli olarak özerk bir idari yapıda idi (Bergen 2013: 351).

İslam inancı bağlamında medeniyet devlet kuramı değildir Müslüman toplumların dünyada halifetü'l arz niteliğine uygun şehir düzenleri oluşturarak ticari-içtimai-ilmî-adli yapıyı imar etmesidir. Yani insan İslam inancında Allah'ın yeryüzündeki temsilcisidir. Bu nedenle medeniyet yalnızca İslam'dır, halkın Müslüman'ca yaşamasına dair kurumlardır.

Nilüfer Göle Modern Mahrem isimli kitabında Norbert Elias'ın medeniyet tanımını yapar: Medeniyet olgusu teknoloji seviyesinden, yeme içme göreneklerine kadar büyük bir alanı kapsamaktadır. Medeniyet olgusu Batılı düşüncenin ifadesi, Batı'ya has bir duygudur. Batılı toplumların üç yüzyıldır oluşturdukları üstünlüğün bir ifadesidir. Özetle, medeniyet olgusu Batının üstünlüğünü göstermektedir. Batı kültürünün evrensellik olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ancak Batı medeniyetine uygun yaşayanlar medeni olarak kabul edilir. İngiliz ve Fransız medeniyet kavramı, daha evrensel yaklaşımı benimseyerek, toplumlar ve ülkeler arasındaki farklılıkları göz ardı eder. Medeniyet ulaşılması zorunlu bir hedeftir. Bu sebeple kültürlü, aydın insan denildiğinde medeni insan vasıflarına ulaşmış kişi ifade edilmektedir. Yani insanın şehirlilik seviyesine, sosyal adabına, ev mekanına, dile hakim oluşuna, oturup kalkmasına ve davranışlarına, giyim kuşam alışkanlıklarına, selam verme şekline önem verilmektedir (Bergen 2013: 55). Şayet ki bahsedilen şartlara uygunsuzsa insan medeni oluyor, farklılıkları ortadan kaldırarak. Tep tip batı medeniyetine uygun yaşayarak.

Oysaki İslam medeniyeti tüm farklılıklara hoşgörü ile bakarak gerçek medeniyet seviyesine ulaşmıştır.

İslam şehrinde cami, sadece namaz kılınan bir mekan değildir. Camiler ibadetle birlikte şehrin güncel konularının konuşulduğu ve tartışıldığı bir buluşma yeri yani bir tür forumdur. Ayrıca her mevkiden yetişkin ve çocukların, genellikle geceleyin Kur'an-ı Kerim'den parçalar okumak ya da fakihin sohbetlerini dinlemek için toplandığı bir dini eğitim merkezi olan camiler, dilenciler ve yoksullar için de cemaatin dağıttığı zekat ve yemeği alabilecekleri bir tür sığınaktır. Kuşkusuz bu sosyal davranışlar tarihsel koşulların bir zorlaması değildir. Aksine İslam'ın şehre bakış açısı ve şehirli kimliği ile doğrudan ilişkilidir. İslam'ın şehir yaşantısına, toplumsal hayata ve medeniyete bakışını anlayabilirsek İslam tarihinde sözü edilen şehirleşme hareketinin kurallarını anlamamız daha kolay olacaktır. İslam, ilk olarak yerel seviyede bir cemaat, evrensel seviyede de bir ümmet görüşüne ve amacına sahiptir. Bu durum gerçekleşebilmesi ve yaşanır hale gelebilmesi için ise ibadetler ile özendirilmiş, bazı olaylarda ise farz kılınmıştır. Örneğin; Cuma namazının farzıyeti ve yerine getirilebilmesi için şehir hükmünde mekanın koşul olması, cemaatle birlikte kılınan namazın tek başına kılınan namazdan 27 derece daha sevap olması bu durumu en açık şekilde ıspatlamaktadır. İslam'ın temelde beş şartını teşkil eden namaz, oruç, hac, zekat sosyal boyut barındıran ibadetlerdir. Özellikle zekat ibadeti toplum içinde ihtiyaç sahibi olanların gözetilmesi ve yalnız bırakılmaması durumun tespiti için önem arz eder. Bütün bunların takva boyutuyla yapılabilmesi için, şehir yaşantısı gerekmektedir (Can 2012: 17-18). Sonuç olarak diyebiliriz ki İslam şehri dini ritüelleri kolaylaştırmakta ve Müslüman kimliğini korumaya, geliştirmeye yardımcı olmaktadır.

Günümüzde İslam'ı hayatımıza katmak, anlamını yaşamak için, öncelikle mimari ve şehircilik algımızda köklü değişikliklere gidilmelidir. Çünkü eskilerin söylemlerinde var olduğu gibi: İnsan yediği gibi yaşar, yaşadığı mekan gibi düşünür. Yaşılan mekanlar fikir dünyamızı derinden etkilemektedir. Günümüzde insanlara her zaman her yerde Allah'ı hatırlatacak, O'nun (cc) nizamını mektep-medresede, çarşı-pazarda, hissettirecek yerler ne yazık ki çok az kaldı. Bugün yoksul ve garipler, derdini paylaşabileceğimiz insanlar gözden ve gönülden uzak kaldı. Mekan tercih ederken

ekonomik anlamda kesinlikle kültürel anlamda değil aynı şekilde insanların yaşadığı yerler gözetiliyor. Ayrıca ölümü hatırlatan mezarlıklar şehrin uzak yerlerinde bırakılıyor. Dünyevileşen insan ölümü hatırlamak istemiyor. Allah Resulü'nün (sas) inşa ettiği şehir ahret hayatına yüz çevirmişken, bugün kurulan şehirler yalnızca yalan dünyaya bakan beton yığınları haline almıştır. Eskiden halk içerisinde Hak ile birlikte olmanın yolları kolayken, günümüzde Hak ile birlikte olmak için, her zaman halktan Hakk'a kaçış, bir savaş gerçekleştirme gereği ortaya çıkmıştır.

Medeniyetimize ait şehir anlayışını hissettiren sağlıklı ve temiz maddi-manevi mekanlar inşa edebilirsek, bugünkü nesillerin insana ve cemiyet hayatına saygılı hale gelmeleri için gerekli olan temel inanç ve kültürel değerleri koruyabiliriz. Eski zamanların külliye ve camisi sosyal sorunların tamamına yakınına çözüm olanakları sağlamışken, bugün birçoğu yalnızca namaz kılınan zamanlarda açılan bu kurumlar ortaya uyandırıcı bir ruh ve nefes koyamamıştır. İslam ruhunun yeniden dirilmesi ve harekete geçebilmesi için mekanları İslam'a uygun inşa edip, İslam'a uygun kullanmalıyız.

Şehir ve medeniyet ilişkisi, şehir hayatının niteliği üzerine düşünmeyi gerektirir. Şehir medeni bir hayatın var olduğu bir iklimdir. Medeniyeti sadece teknolojik araçlar şeklinde anlamamak gerekir; medeniyet temelde bir dünya görüşü, hayat tarzı, hayata bakış, tasavvurdur. Medeniyet bir toplumun yaşama düzeni, dünyaya kattığı değerler toplamı, varlık katmanları ve bütün varlık alemiyle kurduğu ilişkinin boyutlarıdır. Bu açıdan şehir hayatını yahut şehirleri medeniyetin bu yüzündeki yansımasıyla da okumak gerekir. İbn Haldun, şehri medeni yaşayış olarak tanımlar ve bunun gayet tabii bir husus olduğunu ekler. Şehir kendine ait bir yaşam tarzı ortaya koyar; bu medeni bir hayattır. Bu nedenle sadece şehir ile medeniyet arasında ilgi kurmak yetmez. Öncelikle şehrsel hayatın nasıl medeni bir yaşam tarzı oluşturabileceği üzerine kafa yormak lazımdır. Medeniyet olgusunu sadece maddi ve teknolojik gelişme doğrultusunda tanımlamak önemli sorunlara yol açmaktadır. Maddi koşullar güzel, doğru, estetik, doğal bir yaşam tarzını meydana getirmemektedir. Dolayısıyla medeniyetin tek bir yönden açıklaması yoktur. Şehrin medeniyetin çekirdeği ve merkezi oluşu yalnızca şehrsel imkanlarla, şehir toplumunun maddi kültürüyle açıklanamaz. Şehir medeniyeti bütün bir hayat

tarzı, sosyal ilişkiler ağı ve bu ilişkilerin niteliğinin mekansal izdüşümü olarak görülmelidir. Dolayısıyla insan ilişkileri, toplumsal bağlar, hayat kalitesi, duyu dünyası gibi unsurlar da birer değerlendirme kriteri olarak görülmelidir. Ancak bu şekilde şehir ve medeniyet ilişkisi ve şehrin medeniyete kattıkları gözlemlenerek ortaya konulabilir. Aksi takdirde tek bir açıdan bakışla bu ilişki gerçek anlamıyla açıklanamaz (Alver 2012: 30-31).

Şehirler bir medeniyetin öz halidir ve medeniyetin özetini ortaya koyar. Bir şehir; mahalle cümlesinden, sokak kelimesinden, ev ve bina harfinden meydana gelir. Gidilen yabancı bir şehir, bize o ülkenin genel yapısını anlatır, insanların hayata bakış açıları hakkında birtakım bilgiler sunar. Medeniyetin kimlik kartıdır şehir. Toplumların kültürü, dini, dili, sosyal seviyeleri şehrin dokusuna yansır. Bir şehrin sokaklarında gördüğümüz insanlar, onların kılıf kıyafetleri, tutum ve davranışları, yaşanılan şehir ve o şehrin ait olduğu medeniyet hakkında birçok şey anlatır bize.

Tarihsel süreçte şehirlerle kurulmuş olan medeniyetler, onların yıkılışıyla da sona ermişlerdir. Bugün ise, medeniyetler olmalar bile toplumlar şehirle var olup şehirle yok olmaktadır. Bir toplumun aidiyet hissettiği medeniyeti ve dini gerçekte hayatta yaşayıp yaşamadığını şehrin dokusundan anlayabiliriz. Medeniyet ve dini sembeler şehirde kendini hissettirir.

Genel anlamda şehir mimarisinin kişi ve toplum yaşamı üstünde etkisi son derece fazladır. Şehir bir medeniyetin özünden varolmuştur. Medeniyetin dünyaya bakışı tarzı şehir gözüyle olur, dünyanın da bir medeniyeti incelediğinde bulunduğu yüzü de şehirdir. Özü bulunmayan kabuk faydasız olduğu gibi, gözünü kaybeden bir kişinin de hareket etme ve kendini koruyabilme becerisi de sınırlı şekilde olacaktır. Bu nedenle, bizi yansıtan, bizden olan şehirlere ihtiyaç hissederiz.

Günümüzde mimarların ve mühendislerin, şehir planlamacılarının, bu konuyu sosyal bilimler topluluğa danışmaları gerekmektedir. İslam medeniyetine uygun olan, insan ruhuna hitap eden, insanı bir bütün olarak değerlendiren, fitratına uygun şehirler inşa etmeleri, medeniyetimizin geleceği için zarurettir.

III. BÖLÜM

3.MİMARİ VE İNSAN

3.1. Şehrin Yaşanılır Kılınması

Turgut Cansever'in adalet diye tanımladığı, her şeyi yerli yerine koymak, İslam mimarisini oluşturmak yapılması gereken ilk aşamadır. Bu da yalnızca, her şeyi diğer şeylere göre doğru yere konumlandırmak ile; yalnızca maddi varlık seviyesinin öğelerine göre değil, aynı zamanda biyo-sosyal ve dini gerçeklere, yasalara göre doğru yere koymakla mümkündür (Cansever 2013a: 28).

İslam mimarisine uygun tasarlanan şehirlerde iklim değerlendirmesi yapılır. Yaşam standartlarını sağlamak ve iklim faktörlerini kontrol etmek, İslam mimarisinin temel ilgi konularındandır (Cansever 2013a: 30). İslamın yaşandığı ev, mescidin ilahi güzelliğini taşımalıdır, zira İslamı kabullenen toplumda her bireyin güzel bir meskende yaşaması gereklidir. Her mesken, bir aile yapılır. Her evde gizlilik en önemli olgudur. Evin bahçesi ise cennetteki sakinliği ve huzuru anımsatan bir güzellik köşesidir. İslam evleri, insanın çevresine yönelik istisnai bir kültürel işleyişin ürünleridir. Bu nedenle ev, basit bir sığınak değildir. İnsanın bütün yaşamını içine alan bir yapıdır. Evinde bulunduğu şehir çevresi, ailenin, yaşlıların ve çocuğun gereksinimlerini karşılamak için tasarlanmıştır (Cansever 2013a: 32).

Şehrin ilk ve en ayırt edici özelliğini tespit edecek olursak, yapılar topluluğu ve yapılar arasında boş alanlar dokusunun olması diyebiliriz. İnsan, yapılar topluluğu arasında ve içinde, bu yapılarla beraber şehrin dokusunu yaşarken, çevresini fark eder. Bu çevreyi düzenlemek ve güzelleştirmek görevini üstlenir. Böylece yaratılmışların en yüce mertebesine, insan olma imkanına ulaşmıştır. Platon insanın en büyük hikmeti

şehir inşa etme hikmetidir der. Şehrin insanın iradesi ile biçimlenen, varolan niteliğinin yanında, insanın bunu gerçekleştirebilecek varlık olduğuna da kanıtlamış olur. Şehir, insanın her daim farkına vardığı güzel nesnelere, yapıların, yüksek medeniyet eseri, sanat ürünü özelliğine sahip mimarlık eserlerinin oluşturduğu alandır (Düzenli ve diğerleri 2015: 41).

Şehirler; manevi değerler sistemine ait kaynakları korumakla yetinmemeli, maddi ve insani değerleri israf etmeden meydana getirilecek ve içinde yaşanacak yerler olmalıdır. Şehri meydana getirecek bütün yapılar, israftan uzak bir sitemde inşa edilmelidir. Şehirdeki tüm yapılar sade, yüce, abidevi ve güzel, bulunduğu yeri yücelten bir zinet, bir abide olduğu taktir de, şehir, sakinlerine yeni pencereler açacak, yeni nesillerin yüce değer yapıları ile büyümesini sağlayacaktır (Düzenli ve diğerleri, 2015: 41).

Şehirde evden işe yürüyerek ve çevresinin güzelliklerini tadararak giden kişinin bu küçük seyahati kesinlikle kaybedilmiş bir zaman değildir. Kişi her gün, sanat değerlerinin bir köşesinin güzelliğini fark ederek bir kültürel açılış, her an yeniden bir keşif ve kültürel heyecanlar yaşar. Şehrin sakinlerinin gürültü ve kirlilikler ortasında saatlerini harcayarak ve servet ödeyerek yaşamalarına son vermek, ulaşım işletme ve yatırım harcamalarından kurtulmak suretiyle, önemli nakit tasarrufu sağlaması büyük bir anlam taşımaktadır. Bunun için küçük şehir ve yaya hareketlerine imkan tanıyan düzenlemeler özel bir önem taşımaktadır (Düzenli ve diğerleri 2015: 41). Başka bir yönden bakarsak bu tür düzenlemeler, insanları giderek hareketsizliğe iten, sağlıksız bir yaşam sürmelerine yol açan modern şehir yaşamının hatalarının düzeltilmesi anlamına gelir.

Şehri, insanların yaya olarak kullanabilecekleri yaşam alanı olarak inşa etmek, yol ölçüleri, yol kesitleri, ve malzemeleri ile önemli maliyet tasarrufları sağlayacaktır. Büyük ölçüde araçlardan arınmış yol şebekesi, çıkmaz sokaklar, farklı yerlerde çocukların oynayacakları özel mekanlar, hamile kadınların ve yaşlıların rahatlıkla kullanabilecekleri yol ve alanlar, toplumun bu özel gruplarına şehri tanıma, yaşama onunla bütünleşme sağlayan sosyal ve kültürel ortamlar olacaktır (Düzenli ve diğerleri

2015: 41). Dünyanın neresinde olursa olsun yeni kurulacak şehirler veya dönüştürülecek şehirler mimari, doğa ve insanın birlikteliğini koruyacak şekilde inşa edilmelidir.

Yaşayan şehirlerin en önemli özelliği şehrin canlı bir organizma gibi yaşamını sürdürebilmesidir. Kendisini sürekli yenileyebilmesi ve içerisinde yaşayanlara donuk olmaya müsaade etmeyecek bir ruh'a sahip olmasıdır. Yani şehir, ruhunu içindeki canlı cansız her şeye ve herkese yansıtabiliyorsa o şehir yaşayan şehirdir. Duruma zıttından bakacak olursak yapay heyecanlarla şehrin hayakta kalması için çaba gösterilir ki, bu da şehre yapılabilecek büyük haksızlıklardan, eziyetlerden birisidir. Bu hal yani yapay ve konjonktürel heyecanlar, aslında bir kaçışın da işaretidir. Dönemlik geçici heyecanlar şehre katkı sağlayamaz, tersine şehirden çok şey götürür. Sonradan kazanılan ruhuna uymayan yapay heyecanlar değerlerinden, ne olduğundan, neleri temsil ettiğinden habersizliğin verdiği bir kaçışla, bir yere bağlanma, ait olma ihtiyacının o şehri ve şehrin insanlarını ittiği bir kaçış yeridir, sığınılan yerdir. Kaçışın sonucu her zaman doğru bir sığınak olamıyor. Bu sığınılan şeyler şehrin sosyal dokusunu kaybettiriyor.

Şimdilerde sığınılan yer, sığınma ihtiyacı diyoruz. Büyük medeniyet şehirlerinin, artık yaşyan şehir olmaktan çıkıp neredeyse bitkin ve sürünen şehir haline gelmelerinin temel sebeplerinden birisi, tüm güç ve heyecanlarını sunii bir kaçışa odaklandırmaları, yaşama ve enerji kaynağı olarak kendi oluşturdukları o noktaya kilitlenmeleri olsa gerek.

Şehir inşa edilirken ilk düşünülecek unsur insan olmalı, sosyal ve toplumsal hayat göz önünde tutulmalı ve medeniyet değerlerimiz göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden her şehir bir kimlik ve karakter taşır. Ancak çok defa şehri, insanı ve sosyal dokuyu düşünmeden inşa ediyoruz. İnşa ettiğimiz şehirler öyle ya da böyle yaşamımızı etkiliyor. Sonuç olarak insanı, inşa ettiği şehre uyum sağlamaya, ona uygun bir hayat yaşamaya zorluyoruz. Kalabalık içinde can çekişen insan sonunda kendi oluşturduğu kalıba giriyor. Ancak ruhunu kaybederek. Şehrini inşa edemeyen medeniyet inşa edemez. Muasır medeniyetler yarışında başarısız olur.

3.2. Mekanın Hayata Yaptığı Etki

Heidegger'e göre mekan sıkıştırılmış zamanı ihtiva eder. Bu yaklaşım esas alındığında mekan, zamanın kılıfı olmaktadır. Mekan yatay zamanı ve zaman da tikel mekanı içerebilmektedir. Bu sebeple, mekanın hunharca yenilenmesi, beraberinde anıları, düşleri ve hayalleri de kökünden kazıyıp götürebilmektedir. Oysa ki insan hayal dünyasını içinde yaşadığı fiziki mekanı düşünerek kurar. Bu anlamda metafizik mekan, fiziki mekanla kaimdir. Bu tanımlama gösteriyor ki, kentsel mekanın kısa sürelerde ve tamamen yenilenmesi, kentsel belleğinde yok olması manasına gelmekte, kent insanı hafızasız toplumlara dönüşebilmektedir (Alptekin 2014: 37). Hatıraları olmayan insanlar yığını oluşturmaktadır. Geçmişinden kopuk yaşayan toplumlar geleceğini inşa ederken hiçbir değerini yansıtamamaktadır.

Henry Lefebvre, mekan incelemesiyle en çok öne çıkan sosyal bilimci olmuştur. Mekanı üç diyalektik içinde incelemiştir. Bunlar sırasıyla Mekansal Pratikler, Mekan Temsiliyetleri, Temsiliyet Mekanları şeklindedir. Mekansal pratikler; günlük yaşam ritüelleri, mekansal çevre ve kentsel peyzaj olarak temsil edilirler. Mekan temsiliyetleri; burada mekanla ilgili kalıplaşmış belli bilgi yapı ve anlayışlarının, planlama teknik ve uygulamalarının merkezi bir devlet erki marifetiyle sergilenip temsil edilmesi söz konusudur. Temsiliyet mekanları; burada mekansal simgesel farklılaşmalar, kolektif fanteziler, hakim uygulamalar veya yasal uygulamalar karşısındaki bireysel veya kolektif direniş ve ihlaller söz konusudur (Alptekin 2014: 38).

S.Stein, kentsel ve bölgesel sorunlara çözüm getirmek için yeni kentlerin inşa edilmesi gerektiğini savunur. Ona göre yeni kentler ticari amaçla değil, sosyal amaçla kurulmalıdır. Bu düşüncesi ile Stein, şehir hangi amaç için kurulursa onun takendisidir der. Zimmen mekanın, içinde yaşayan toplumu belirleyip, şekillendirdiğini söyler (Alptekin 2014: 39). Harvey için şehir temelde biçimlendirilmiş mekandır. Şehir başka bir yönüyle de insanı şekillendiren bir yapıyıda içinde barındırır. Harvey için mekan verili bir durum değildir. Aksine insanı şekillendiren ve onun tarafından şekillendirilen toplumsal bir boyuttur. Başka bir tanımlamasında davranışların oluşması, belirli bir

kentsel bağlamdaki belirli uyarı konfigürasyonlarına bağımlıdır demektir (Alptekin 2014: 39-40).

Modern mimari meskenleri çekirdek aileye hitap edecek şekilde inşa eder. Ayrıca seküler dünya görüşünü benimseyerek evin anlamını değiştirmektedir. Yuvasızlık evsizlik dayatmaktadır (Bergen 2013: 58). Bizim medeniyetimizde ise ev bir kültür üretim yeridir. En başta Hz. Peygamber olmak üzere, insanlık tarihinin pek çok büyük insanı en önemli işlerini evde üretmekteydi. Müslüman'ın evinin mimarisi evde yaşayan kişilerin tüm ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Sakinlerinin dünya ile ilişkilerini, üretim çabalarını, tasavvurlarını, ibadetlerini çerçeveleyebilmelidir. Bir Müslüman evini zenginliğini göstermek için kullanmaz, ihtiyacı olan alır kullanır, israftan uzak durur. Günümüzde Müslümanlarda seküler dünyadan nasibini almış olmalı ki evler adeta korunmaya alınması gereken alanlar gibi diziliyor ancak gerektiği gibi kullanılmıyor. Eşyalar insana hizmet etmesi gerekirken, insanlar eşyalara hizmet eder oldu. İnsan malının kölesi oldu.

Mimarlık varlığın bütün alanlarını kapsayan bir disiplindir. Mimarlar bütünü göz önüne alarak tasarlamalıdır. Kültürel varoluşun temel göstergesi, başarılı bir mimarlık faaliyetinin olmasıdır. Yapılar yaşam şeklimizin ana hatlarını oluştururken, yaşam tarzımızı da biçimlendirmektedir. Bu noktada mimarların yaşam şeklimizde etkili olduklarını söyleyebiliriz.

Yeni şehir akımını başlatan İngiltereli mimar Ebenezer Howard'a göre, şehirler belli şekillerde planlanarak sakinlerinin sosyal hayatının kalitesini de değiştirebilmektedir. İyi bir planlama yaparak kalite yükselirken, kötü bir planlama veya kendiliğinden planlama denebilecek bir plansızlıkla da bu kalite son derece düşebilmektedir. Bir sosyal bilimci, Fiziksel Planlamacıların bu bakış açısını mekansal çevresel determinizm başlığı ile şöyle açıklamaktadır: Kentlerin mekansal biçimini, insan tutumunun temel bir belirleyeni olarak görmek mümkündür. Bu mekansal çevresel determinizm, kent mekanının çevresini yenileyerek yeni bir toplumsal sistem oluşturmayı amaçlayan fiziksel planlamacıların kullandıkları bir hipotezdir (Alptekin 2013: 25). Mekanın yapısının davranışın temel nedeni olduğu söylemek eksik bir

tanımlama olur ancak davranışı etkilediğini söyleyebiliriz. Kentin modern zamanlarda sosyal ve fiziki yapısının değişmesi beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Örneğin; kültürel çatışma, asayiş problemleri, mekana yabancılaşma ahlaki yozlaşma, terör ve çevre kirliliği gibi pek çok istenmeyen olay meydana gelmiştir. Kentlerde büyük aile yapısı ve komşuluk ilişkileri kaybolmaktadır. Evlerin hacmi küçülmede kent çevresine doğru genişlemektedir. Kentlerde sanat ve eğlence merkezlerinin sayıca artışı görülmekte, bu durum sosyalleşme sağlarken insani ilişkilerde değer kazanımı görülememektedir. Oysa kişi için insani ilişkiler kurma ve geliştirme, temel işlevdir.

Harvey' e göre mekan tek başına iken mutlak, ilişkisel ve ya göreceli değil, fakat içinde olunan duruma göre bunlardan bir ya da bir kaçını olabilmektedir. Bahsedilen mekanın, tabii haliyle mekan değil, biçimlendirilmiş haliyle mekan olduğunu belirtmek gerekir. Bu haliyle mekan kültürler arası değil kültürlere has anlamlara sahiptir. Her kültür mekana kendine göre bir anlam yükler (Alptekin 2013: 27). İslam medeniyeti mezarlıklara ahireti hayatını hatırlatıcı mekanlar olarak bakarken, Batı medeniyeti aynı anlamı yüklemeyiz.

Mekanın birey ve toplumun davranışları üzerinde bariz bir etkiye sahip olduğu yollu önermeye karşı ortaya atılan muhalif görüşler Harvey'i bir nebze olsun sınırlandırmış ve onu belki de kente, içinde toplumsal süreçle mekansal şeklin daima etkisel halde olduğu karmaşık, canlı ve hareketli bir düzen olarak bakmak daha doğru olacaktır demeye sevk etmiştir (Alptekin 2013: 27).

Mekan insanı sarar. Ona sahiplenme ve aidiyet hissi verir. Bu açıdan mekan insanı yönlendiren, duruşunuzu bildiren çok önemli bir olgudur. Mekanı öncelikle sürreal bir durum olarak görmeliyiz. Her insanın geçmişinden aklında mekanla ilgili bir takım senaryolar kalıyor. Dolayısıyla bilinçaltında mekanla ilgili bir takım beklentiler oluyor. İnsanlar fark etmiyor ama yaşadıkları mekanlar karakterlerini etkiliyor. Çocukluğunu köyde geçirmiş bir kişiyle modern müze gibi dizaynedilmiş evde büyümüş birey arasında kişilik olarak farklılıklar mutlaka izlenir. Bu durum da bize mekanın tamamen insanın istek ve beklentilerini, duruşunu, kişiliğini ve hayata bakışını ne kadar etkilediğini gösteriyor.

Şehirler hayat bulduğumuz, bize hayat veren mekanlardır. Hangi şehirde doğduğumuz, nerede yaşadığımız, eğitim hayatımızı geçirdiğimiz yerler, hayatımızın nasıl şekillendiği o coğrafyada bizi etkiler.

Müslüman bir insan şehir kuruyorsa cennet tasavvurundan yola çıkar. Cennette ne olacağını bilir, cennette bir ahenk vardır, yeşil vardır, su vardır, cennette huzur ve mutluluk vardır, cennette insanların ebedi kalmak istedikleri bir yer vardır. Eğer böyle bir şehir inşa edilmişse ve onu bulabildiysek işte orası bizim şehrimizdir. Var mı? Bilmiyorum. Üzgünüm ama biz bu şehirlerimizi yıkmakla meşgulüz. Şehre sahip çıkması gerekenler o şehrin sakinleridir. Şehrin geleceği ile kendi geleceğimiz arasında anlamlı bir bağ kuramıyorsak o şehir bize ait değildir. Şehrimizi sahiplenmeliyiz. Bu şehirler bizim.

Her şehir kendine has bir dokuya sahiptir, bir mimar olmasak bile bu durumu gezdiğimiz şehirlerde anlarız. O kimliği, duyguyu hissettirmeyen yerler bize ruhsuz, donuk, heyecansız ve sevimsiz gelir.

Hayatımızı geçirdiğimiz ortamları yeniden ele alıp dizayn etmeye çalışmalıyız. Mekanlarımızı inancımızla uyumlu, tabiata dost yeni meskenler, camiler, işyerleri, benzin istasyonları AVM'ler, planlamaya, projeler oluşturmaya, bu konuda birbirimizi teşvik etmeye çalışmalıyız. İnanç değerlerimizle uyumlu dünya standartları meydana getirmeye, buluşlar yapmaya ihtiyacımız ortada. Geçmişini bilmeyen geleceğini doğru bir şekilde oluşturamaz. Önce maziden başlamak gerek.

3.3. Mekan Ve Yaşama Düzeni

Mekan, insanın insanla, insanın nesneyle olan uzaklıklarının, aralıklarının ve ilişkilerinin üç boyutlu bir tanımlamasıdır. Form mimaride, boşluk ile kütlelerin kesiştiği noktada ortaya çıkar. Mimari bir formu meydana getirirken sadece o kütlelerin ve onun içine hapsettiği boşluğun değil, formun içinde yer aldığı ve ana mekansal boşluğunda farkında olmak gerekmektedir. Bu noktada, bir yapının dış mekanla olan ilişkisi onun ikinci seviyede bir hususiyeti değil onun gelişmesinin ve varolmasının tamamlayıcıdır.

Şehirler ve yapılar dizayn edilirken açık alanları ve boş alanlarıyla bir bütün meydana getirmek zorundadırlar. Bruno Zevi'ye göre; kentsel mekan, insanın eserinin boşlukları belirlediği her yerde, yani açık ve kapalı mekanlarda, şehirde, mahallelerde, caddelerde meydanlarda ve parklarda bahçelerde sürmektedir (Erdönmez 2005).

Lefebvre'ye (1991) açıklamasına göre, mekan üretim ilişkilerini ve yeniden üretimin toplumsal ilişkilerini içermektedir. Lefebvre'ye göre, mekan toplumla ilgili bir eserdir ve her üretim şekli kendi mekanını üretmektedir. Böylelikle, mekanın üretim sürecinde oluşturulan yeni yerler bununla birlikte yeni sosyal ilişkiler meydana getirmektedir. Kapitalizm, mekan üretiminde, yapıyı bir çevre ile kendi temsillerini oluşturmaktadır ve mekansal uygulamalar bu temsiller ile sosyal ilişkiler arasındaki etkileşimin sonucunda meydana gelmektedir (<http://sosyolojisi.com/>).

Her bina, toplumun belirli ihtiyaçlarını karşılamak için, günün inşaat yöntemine uygun biçimde belli malzemelerle belirli bir fiziki çevrenin etrafının sarılmasıyla inşa edilmiştir. Mimari mekanın varoluşu insanın fiziksel çevreye yönelip orada belli bir kesimi belirginleştirmesi, sınırlandırmasıyla olur. Farklı bir ifade ile mimari mekan özellikle sezilir, izlenir duruma gelir (Altan 2016).

Mimaride mekandan bahsederken, öncelikle tüm çevresi kapatılmış bir yapı aklı gelir. Günümüzde mekandan söz ederken duvarlarla kesin sınırlandırılmamış bir yeri algılarız. Mekanın oluşturulmasında düşey elemanların bütünü ile yüksek olması ve mekanın çevresinin böylece oluşturulması şart değildir. Azıcık yüksekliğe sahip bir duvar, bir setleme ile de mekan belirginleştirilebilir. Çalılık grupları ve ağaç ta mekan belirleyici olarak konumlanabilir. Sınırları olmayan, sonsuz mekan yalnızca düşünülebilir, algılanması imkansızdır (Altan 2016). Cennet, cehennem mekanları ne kadar düşünülse de algılanamıyor.

Şehir; insanın, yaşamını sistemli hale getirmek için oluşturduğu en önemli, en büyük fiziki ürün ve insan yaşamını yönlüten, çerçeve yapan yapıdır. Bu yapıya şekil veren tercihleri ise insanlar ve toplumlar, inançlarından, dinlerinden hareketle ortaya koyarlar. Şehir, insanlar arasındaki ilişkilere, toplumsal yaşama biçim kazandıran,

sosyal mesafelerin minimum seviyeye düştüğü, bu ilişkilerin en fazla yoğunluk kazandığı mekandır (Cansever 2013a: 103).

Şehrin ilk yapı taşı evdir, ev insanın barınma zorunluluğunun sonucunda ortaya çıkmış bir üründür. Bununla birlikte ailenin yaşama çevresidir. Ayrıca insanlar arası ve aileler arasındaki ilişkilerin varolması yolundaki gelişmenin de ilk basamağıdır. İnsanların arasındaki ilişkinin alt düzeydeki biçimi, bireysel korunma insiyakıdır. İnsan korunma ihtiyacından dolayı başkası ile beraber hareket etmeyi gerekli kılar (Cansever 2013a: 103). Birlikte yaşamak ve şehirlerin oluşumu korunma ihtiyacından kaynaklanmıştır.

İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan malzemeleri üretmek ve bunları başkaları ile paylaşmak, satmak veya satın almak için iktisadi hayat düzenini kurar. Bu sosyal ve iktisadi yaşam düzenini kurmak için insanın ortaya koyduğu hukuk ve ahlak sistemlerinin insanı değerli tutacak biçimde uygulanması da, sosyal ve iktisadi ilişkilerin gelişimi arasında artan bir zorunluluk şeklinde vuku bulur (Cansever 2013a: 104). Her alanda olduğu gibi iktisadi sistem içinde öncelik insan olmalıdır.

İnsanlar arası fiziki uzaklığın en aza indiği yer şehirdir. Bu kalabalık ve karmaşık yaşam ortamında tüm sistemleri bir bütünlük içinde işletecek bir üst akla ihtiyaç duyulur. Mekanda ki sistemi kuracak ve devamlılığını sağlayacak bu üst bilgi kaynağını ahlakta ve dinde bulur.

Modern sosyolojide kentlerin eve karşı duruşu hakkında derin mülâhazalar var. Benjamin, Cadde, flaneur için eve dönüşür der; kişiler kendi dört duvarının içinde nasıl evinde hissediyorsa, flaneur de nina cepheleri içinde kendisini evindeymiş gibi hisseder diyerek modern adamın yalnızlığını ve evsizliğini vurgular. Flaneur diye adlandırılan sokak ve caddelerde dolaşan, vaktinin çoğunu cafeler ya da AVM'ler de geçiren kişilerdir. Ev insanın kök salmak, manevi bir yaşam alanı oluşturmak, hatta en önemlisi aile olmak fırsatını sağlar. Evin fonksiyonları sanayi kentleşmesiyle dumura uğratılmıştır. Birey artık dışarıda varlık sürdüren biri haline geldi. Ev, sürekli hareket ve gezinti halinde olması istenen modern bireyin gelişimine engelmış gibi değerlendirildi. Bu

nedenle kır hayatı mağara ya da ilkel olanı temsil etmemekte iken; kent, evsizliği ve evsizlikten gelen sekülerleşmeyi dayatmakta, insanı sokağa itmektedir. Modern seküler kent anlayışı insanı Rabbine/özüne/toplumuna ve medeniyetine yabancılaştırmaktadır (Bergen 2013: 75).

Kent ve şehri ayırarak Müslümanların toplumsal mekanı ile Batıların toplumsal mekanının birbirine benzemediği söylüyoruz. Bu bakış açısı ilk başta Müslüman insanların komşu olmadan yaşayamayamadığından meydana gelmiştir. Medeniyetimizde kır kapı komşu için su-ekmek-ateş-tuz gibi temel yaşam gereksinimlerine dair istekler ihtiyacı olanlara haktır. Bu temel ihtiyaçlar teklifsiz talep edilir, karşılık beklenmeden verilen maddelerdir. Modern kentte bu maddeler kapitalizm zihniyetinde parayla tahavvül edilebilir olduğundan artık aş evi, ekmek-tuz, sebil, hakkı gibi bizim diyebileceğimiz kültürel mimari yok olmuştur (Bergen 2013: 85).

Dünyayı yeniden yorumlamanın ve yönetilebilirliği arttırma kaygısıyla dünyayı oluşturan öğeleri yeniden sınıflandırmanın bir yoludur biçimselleşme. İlk olarak kentlerin dünyayı yeniden yorumlama ve algılama olduğuna şüphe yoktur. Ardından, kentler dünyayı yönetilebilirliğin bir aracı olmuştur. Kentteki sorgulamayan yığınları yönetmek kolaylaşmıştır. Lefebvre'in de işaret ettiği gibi, her iktidar mücadelesinde, mekanı da ele geçirmeye ve ona hükmetmeye çalışmıştır (Alptekin 2014: 42). Kentler yeryüzünde biçimselleşmenin en ileri düzeyde kendini gösterdiği mekanlardır.

Müslüman toplumların evlerinin benzerlik göstermesi tesadüf değildir. Evi oluşturan insan, kainatın kendine yaratılmış olduğunu düşünmez. Müslüman kişiler, ev-mahalle mekanı; akrabaya, komşuya gösteriş yapmayı, ayıp saymaktadırlar. Kokusunun komşuya ulaştığı yemekten mahcubiyet hissederek bir tabak ta komşuya götürecek kültürle yetişmiştir Müslüman birey (Bergen 2013: 86). Müslümanların yaşam alanlarında ve mekansal düzeninde kimse kimsenin evinin içini görmez, kimse kimsenin havasını, güneşini kesmez. Bu anlayışla mimari inşa edilir. Biz bu mimari anlayışını yani İslami bakış açısının şehir, mekan ve kültüre yansımalarını kaybettik. Bu kaybedişin arka planında modernleşme olgusunun olduğu bilinmektedir.

Gerek geleneksel ve modern dönemde, gerekse modern sonrası dönemde şehrin en önemli özelliği, insanların bir toplum olarak hayatlarını idame etmelerine elverişli kabiliyetleri kendi içinde barındıran komple bir fiziki mekan olmasıdır. Bazı araştırmalarda işaret edildiği üzere, bu fiziki mekanın komple olması onun aynı zamanda moral ve sosyal boyutuna işarettir. Şehir tarihinde ve şehir düşüncesinde mekanı şekillendirmek veya yenileme yoluyla toplumu yönlendirme mümkün olabilir, bunu doğrulayan yaklaşımlar vardır. Tarihteki tecrübeler kapsamında en bariz örnek Makedon Kralı Büyük İskender'in kurduğu şehirler ve izlediği şehir politikası gösterilebilir (Alpteki 2012: 36).

Kentsel mekan bir mimarlık ürünüdür. Doğal ve yapılaşmış çevreden meydana gelir. Kent sakinleri her gün zamanlarının çoğunu kent mekanlarında öldürürler; farklı bir söylemle, fark etmeselerde, sürekli mimari mekanlarda hayatlarını geçirirler. Bu içinde yaşadıkları mekanlar, hayat tarzlarını, tutum ve davranışlarını etkiler.

Şehirler sosyal ve toplumsal ilerlemenin, medeniyetin, kültürel faaliyetlerin yoğunlaştığı merkezler olarak şehirlilik bilincinin oluşmasına katkı sağlar. Şehirlerin mimari düzeni bir yanıyla orada hayatını geçirmiş, o şehirleri şekillendirmiş olan toplumun tarihsel ilerlemesini ve kültür seviyesini yansıtır mimari mirası var ederken bir taraftan da içinde yaşamlarını sürdürenlerin davranışlarını ve hayat tarzlarını şekillendirir. İyi dizayn edilmiş şehirseller mekanlar yaşayanlarına mutluluk ve huzur katar.

Şu soru ile bitireyim: Kötü mekanda iyi insan yetişir mi? Kuşkusuz, yetişmez.

3.4. Mekanın Sosyal İlişkilerdeki Rolü

Mekan, insanı çevresinden belli bir ölçülerde ayırır, çeşitli yaşamsal işlevleri içinde bulundurur, elverişli hava, toprak, ve sudan meydana gelen çevredir. Mekan, sadece fiziksel yapılardan oluşmaz. Bununla birlikte sosyal ve toplumsal olayları da içinde alır. Bu nedenle, mekan üretimi sadece fiziksel yapı inşa etmek değildir. Kentleşme kavramı mekan içinde toplumsal ilişkiler ile fiziksel çevreyi örgütlenme şeklidir. Tabiat ile insanın arasındaki beraberliğin türevi olarak mekan, toplum eliyle

inşa edilmektedir; toplumsal işlevin sonucudur. Toplumun ve mekanın karşılıklı üretilmesini katkı sağlayan ise toplumsal üretim ilişkileridir (Yavuz 2012: 4-6). Yaşanılan bir yeri kent veya şehir olarak tanımlamada mekanın kullanım şekli önemli kriterdir. Modern kentlerde büyük toplanma alanları, meydanlar kentin merkezleridir. Müslüman şehirlerde ise cami şehrin merkezidir ve dini, kültürü, ticareti bir arada barındırır. Müslüman şehirlerde bu yapıların iç içe geçmiş olması, yaşamın her anında insan etkinliklerinin ana kaynağının ne olması gerektiğini göstermektedir. İslami şehir, insanı varoluş sebebine uygun olarak yönlendirir.

Çevre bilincini farkındalığını yaşamak; beşerin insana dönüştüğüne, insanın oluştuğuna ve geliştiğine dair ilk aşamadır. Bu farkındalık insana çevresinin mesuliyetini de yükmemiştir. Allah'ın yarattığı dünyanın, hüsn ü muhafaza sorumluluğunu, dünyayı güzelleştirme görevini de yüklenen insan, Allah'ın dünyadaki halifesi olma özelliğine sahip olur. Bu şekilde yaratılmışların en mükemmeli düzeyine ulaşır (Cansever 2013a: 131).

Çevre, Allah'ın yarattığı doğa ile insanın meydana getirdiği yapılardan oluşur. Toplumun meydana getirdiği sosyal ve kültürel çevreye ait etkinliklerin hepsi; doğa ile insanın oluşturduğu yapılardan biçim kazanan ve sonsuz mekan içinde varolan, zaman içerisinde gelişen, devamlı yeniden şekil alan doğal ve yapay unsurlardan meydana gelen çevre içinde vücut bulur (Cansever 2013a: 131).

İnsanın asıl görevi ürettikleri ile çevresini değiştirmek, yenilemek ve dünyayı güzelleştirmektir. Allah'ın yarattığı dünyayı korumak ve korurken yeni yaşama alanları inşa etmek insanın vazifelerindedir. Mekanın inşasında önceliklerimiz ve tercih ettiklerimiz, yani mimari ve sanatı kullanma şeklimiz, inandıklarımızın eylem ve eserimizdeki tezahüründen ibarettir. Kısacası inancımızın tam bir yansımasıdır. Bu nedenle mekanın sosyal ilişkilerdeki rolü belirleyicidir.

İnsanın idraki, inandıkları, bilgi donanımı ve duygusal yaşamı bir sanat eserinin özelliklerini belirler. İslam halklarında Tevhit kavramının kaybedilmesinden dolayı, kendi kültürel yapılarına yabancı kalan çevreleri ortaya çıkarmışlar, bu durum onlarla

ortak bir mimari tarz ve temel geliştirmekten yoksun olduklarını göstermez. (Cansever 2013a: 53). Yaşadığımız zamanlarda, mimarimizi tekrardan İslam'ın ruhuna uyumlu şekle getirmeliyiz. Bu noktadan hareketle dizayn ve uygulamalar yapmayı hedef edinmeliyiz. Mimarlar Avrupa ve Amerika mimarilerini örnek almak yerine kendilerini Allah'a ve yaratışındaki ince çizgiye odaklamalı, İslami bakış açısının idrakinde olmalıdırlar. Din ve ahlak düzeyinde sorumluluğunu, varlığını ve çevre bilincini ve benimseyen mimarların eserleri sosyal ilişkilerde tezahürünü gösterecektir.

Günümüzde sadece insanlara barınak yapma düşüncesi mevcuttur . Bu durum etik değildir. İnşa edilen evler lüks olmasa bile kültürel standartları yüksek olmalıdır. Çünkü insanların çevreleriyle bilinçli bir şekilde ve yüksek kültür seviyesinde ilişki içinde bulunma hakları vardır.

İslami mimari, ümmetin bütünlüğünü bozmaksızın benliği ve kültürel kimliğin tüm ifadelerini güçlendirir. Evlerin özel yapıları, pazarların az rastlanır karakteri veya bina formlarının ve kapsamlı materyallerinin tümü, bir aileden başka bir aileye, şehrin bir yerinden başka yerine ve bir bölgedeki şehirden diğer bir şehre İslami ortamı tanımanın yollarıdır. Aşkın bir sistem olarak İslam kültür ve geleneğe şeriatın sınırları içinde kendilerini ifade etmesine yol verir. Bu yüzden İslam'dan basmakalıp, tek boyutlu bir mimari anlayışı beklemek haksızlık olur (Haydar 1991: 46).

Kentsel mekan öğelerinin bir araya geliş, mekanın unsur ve bileşenlerinin fonksiyonlarına bağlı kalarak mekanın dizayn edilme şekilleri, insan davranışında önemli rol oynar. Bu noktada mekanlarda (merkezilik, süreklilik sağlayıcılık, yakınlık, sınırlayıcılık, odaklayıcılık, erişilebilirlik, belirleyicilik, yönlendiricilik, birleştiricilik, ayırıcılık gibi) davranışlara yön tayin eden özellikler vardır. Bu şekillenme yönünde çevresel anlam, simge ve göstergelerle mekanın değişen hususiyetleri meydana getirmektedir (Erdönmez 2005).

3.5. İslam Şehrinde Mekanın Fonksiyonları

Bir toplum bir mekanda sürekli halde bir kültürü yaşadığı, inşa ettiği, geliştirdiği ve aktardığı zaman, tarih o toplumu, o milleti özne yapar. Şehirlerin kalıcı olmasını

sağlayan, şehirleri şehir haline getiren; Yaratanın lütfü olan mekanın en doğru şekilde tespit edilip, orda mekan ile buluşup, uygun bir şekilde mekanla ilişkilenen bir yapı olmasıdır. Mekan eskiden gelir; oluştan, olmaktadır. Tıpkı; insanın varoluşuyla mekanın meydana gelişi arasındaki ilişkinin, şehrin meydana gelişiyle ilişkisi gibi. Kadim medeniyetler bu manada mekanla insanın bulunduğu yerde varoluşun tarih ve idrak'e yansımaları şeklinde şehirleri kurmuşlardır (Davutoğlu 2015: 6).

Mekanla doğru bir bütünlük oluşturmamış olan ve mekanın sahip olduğu doğal güzelliği, insanın inşa ettiği güzellikle kaynaştırmamış olan bir mekan, şehir özelliği kazanamaz (Davutoğlu 2015: 7). Şehir, yalnızca farklı inşaat malzemeleriyle, dün taş veya başka bir şey, bugün beton ile gelişi güzel inşa edilmiş bir yer değildir. Şehir kevn ile yani oluş ile kün yani ol emriyle o mekanı inşa eden zihniyetin arasında bir ilişki yoksa şehir de olamaz (Davutoğlu 2015: 8).

İslam şehri, Müslümanların hayatının mekan haritasıdır. İslam'ın sunduğu hayatın bütün gerekliliklerin oluşturmak istediği toplulukların varoluş güzergahının her menzili o şehirde bulunur. Naif hatlarıyla İslam ahlakının, keskin hatlarıyla İslam hukukunun, zarif hatlarıyla İslam edebinin göstereceği her benzerlik ve kuruluş, her tavır ve edası, her işleme ve dokusu o şehrin bir meydanında, bir caddesinde, bir sokağında, bir binasında, bir taşın yontulma biçiminde yer bulmuştur. Müslüman şehir, yaşanılan yerin İslamlaştırılmış halidir, İslami düşüncenin mekanın her zerresinde bir fikir, ruh, sanat, ahlak olarak yansımalarıdır (Demir 2016).

Mimari, bütüm varlık düzeylerinde, özellikle insanın şuur ve tüm tarihinin zaman ve mekan bağlamında tüm varlık soruları dikkate alınarak analiz edilmelidir (Cansever 2013a: 15). Mimari insanın çevresel mekanını şekillendirme çabasının ürünüdür. İnsan, mimaride karar verme sürecinde veya mimariyi geliştirirken dikkate aldığı problemlerin farklı yönlerini incelemekte ve sonuçta farklı seçeneklerden seçimini yapmaktadır. Seçim yapılan noktaların, özde, kendi inanç sistemi ile bağdaşıyor olması gerekmektedir. Bu noktada insanın kararlarının ve tercihlerinin, onun inandıklarının gerçek göstergeleri olduğunu açıklamak büyük önem taşır (Cansever 2013a: 16).

İnsan çevresini şekillendirirken ya sezgisel güçlerinin etkisi altındadır veya tam anlamı onlar tarafından yönlendirilmektedir. Ailenin sistemi, çocukların eğimi, yaşlılara saygı ve mahremiyet bilinci, kültürel amaçlar, bir Müslüman evinin planimetrik şekline yansır (Cansever 2013a: 19-20).

İki ev arasındaki uzaklık, her türlü yasal düzenlemeler ve idareyle ilgili sınırlardan bağımsız varsayımsal durumda, iki farklı tavrın ve gücün sonucudur: İlki korku, sosyal dayanışma ve işbirliği ihtiyacı ikincisi ise güvenlik, ferdiyet ve mahremiyettir. Bu sebeptendir ki, evler arasında ki mekanel uzaklık, sokak ve mahallenin seçimiyle ilgili tercihler, bir binanın konumlandırılma şekli, komşunun hakkını gözeterek saygı çerçevesinde, güvenli bir özel hayat için kullanıcının isteklerine bağlıdır (Cansever 2013a: 20).

Tevhit ilkesi İslam'ın temel prensibidir. Bu anlayış İslam'ın her alanında vuku bulduğu gibi mimarisine de yansır ve varlık düzeylerine ait problemleri cevaplandırır. İslam mimarisi, biyo-sosyal, ruhi-akli varlık, psikolojik ve maddi, düzeylerin sorunlarıyla alakalı özgün tutumlar ve uygun değerlendirme düzenlemelerine sahiptir (Cansever 2013a: 25). İslamiyetin yayılmaya başlaması ile birlikte, İslamın yayıldığı farklı bölgelerdeki çeşitli nesiller, sosyal çevreleri ana İslami temellere göre şekillendirmeye çalıştı ve binlerce mimari eser ortaya çıktı. Müslümanca düşünme ve yaşamının en büyük dertlerinden biri, İslam'ın bir şehir dini halinde yaşanabilir olduğu zihniyetinin pekişmesi olmuştur (Bergen 2013, 23).

İslam şehri incelemeleri ve değerlendirmeleri ilk olarak Grunebaum bakış açısı ile yapılmıştır. Onun İslam şehrini tanımlamasında, bir Müslüman'ın dinsel yükümlülüklerini icra ettiği mekan olarak yer alır İslam şehri. Ancak İslam şehri için böyle bir tanımlama eksik kalmaktadır. Bütün şehirlerin dinin dışında ekonomik, sosyal, siyasal, idari vb. fonksiyonları vardır. Lapidus Grunebaum formüle ettiği İslam şehri modelinden hareketle şehir mekanını tanımlayarak, toplumsal yapıdaki teşkilatlanma biçimini analiz eder. Lapidus, İslam şehrinde dinin sosyal kontrol ve idari merkez olma

açısından etkili olduğunu belirtir. Ona göre mahalleler en küçük düzeyde fakat en önemli sosyal teşkilatlanma birimleridir (Bal 2002: 298-299).

Lapidus İslam şehirlerinde mekansal yapının beş ana ögesi olduğunu belirtmektedir:

1.Kale,

2.Saray ve üst kademe yönetimin inşa ettiği, yönetim işlevlerinin devamlılığının sağlandığı, yapıların oluşturduğu, yönetici merkez,

3.Cuma Camisi, bedestenler, hanlar, ve açık pazar yerlerinin meydana getirdiği şehir merkezi,

4.Mahalleler,

5.Dış mekanlar (Bal 2002: 299).

Lapidus, İslam mahalleleri ve şehirlerinde sosyal kontrolün yüksek olduğu söyler. İslam şehri siyasi bir merkez olarak belli özellikler göstermektedir. Şehir bir hükümet merkezi veya hükümdarın otoritesi altında yönetimde bulunanların yaşamlarını sürdürdüğü merkezidir. Şehir merkezindeki cami pazarın ahlaki sistemini oluşturduğu kadar dini teşkilatlanmanın göstergesi olarak koruyuculuk ve birleştiriciliği ifade ediyordu (Bal 2002: 300).

İslami bakış açısı dünyayı gelip geçici olarak görür. Bu perspektif açısından şehrin şeklini ve fiziki özelliklerini de belirlemiştir. Bundan dolayı İslam şehirlerinde mimari tasarım, gösteriş ve dünyevilikten kaçınır. Müslüman, şehri hem Allah'ın yansıması hem de, Allah'ın eseri olan bakir tabiat karşısında geçici ve fani bir şey olarak görmektedir. İslam mimarisi basit inşaat materyallerine bağlı kaldı ve enerji kaynağı olarak rüzgar ve güneş gibi temel olan doğal güçleri kullandı. Cami ve mesken avluları içerisinde bakir doğanın sükunetini, huzurunu, sakinliğini ve ahengini yeniden oluşturarak şehre doğayı kattı. Ancak manevi duyarlıkları sekülerizm tarafından köreltilen Müslümanlar, insanın yeryüzündeki yaşamının geçiciliğini ve doğayı kaplayan huzur ve ahengini unutmuştur. O artık rekabet ettiği modern Batılı kişi gibi, sanki ebedi yaşayacakmışçasına evler inşa etmek, tüm varlığı tabiata meydan okumaya,

tabiat kaynaklarının tüketimine ve ritminin ihlaline dayalı şehirler kurmak istemektedir. Modern insanın ve seküler Müslüman'ın arzusu, içinde Allah'ın yer almadığı bir çevre meydana getirmektir (Can 2012: 12). Bu nokta da şunu söylemeliyim ki modern ve seküler kelimeleri ile Müslüman kelimesi yan yana gelmemeli, gelemez de. Müslüman seküler olmaz olunca zaten Müslüman olmaz. Kabristanlar örneğinde olduğu gibi bu durumu çok kolay müşahede edebiliriz. İslam şehirlerinde şehrin girişlerine ya da yol üzerlerine ve Müslümanların ahiret düşüncesini diri tutmak ve bu dünyanın diğer dünyayla olan bütünselliğini korumak için yapılan mezarlıklar, seküler insanın faniliğini unutturmak adına artık gözden uzak ve şehrin en uzak köşelerine konulmaktadır.

İslam şehri her şeyden önce ticaret merkezi olarak tanınmaktadır. Şehri boydan boya geçen ve müşterilerin gözü önünde malların üretildiği pazarda tüccarlar ve imalatçılar yer almışlardır. Bunun yanına da kıymetli malların bulunduğu kapalı çarşılar, iş hanları, değişim pazarları ve para basılan darphaneler iktisadi canlılığın belirtileri idiler. Şehrin merkezinde yer alan büyük cami pazarın ahlaki yapısını oluşturduğu kadar dini teşkilatlanmanın da göstergesi olarak koruyuculuk ve birleştiriciliği ifade ediyordu. Çarşı ile birlikte şehrin merkezinde ilişkiler ağının çekirdeğini teşkil eden camiden uzaklaştıkça iktisadi ve sosyal yapılanmanın izlerini bulmak mümkündür. Çeşitli meslek birlikleri kendilerine ait sokaklar, semtler ile iktisadi örgütlenmenin kalbi olan pazarın etrafında yerlerini almışlardır (Tuna 1987: 159-160).

İslam şehrinin bir kale ile korunması ve bu çerçeve içinde bir yöneticinin bulunması İslam şehrinin tek başına, bağımsız bir statüde bulunmasına yol açmamaktadır. O içinde bulunduğu sistemin bir parçası olarak vardır. İslamiyet hukuken şehirliye bir ayrıcalık getirmemektedir (Tuna 1987: 160). Büyük cami, pazar, kapalı çarşılar İslam şehirlerinin merkezinde sosyal ve toplumsal ilişkilerin belkemiğini oluşturmaktadırlar.

Birçok İslam tarihçisi ve araştırmacısı İslamın vermek istediği düşünce ile onun ilk olarak ortaya çıktığı yerin coğrafi hususiyetleri arasındaki şartlıca karşılığa dikkat etmişlerdir. Aslında göçebe insanların hayatlarını geçirdiği Arabistan'da İslamiyet 'in doğuşu ile birlikte hızlı bir şekilde şehirleşme olayı olmuştur. Müslümanlar için

şehirleşmenin dini, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel açıdan pek çok nedeni vardır. Bazı örnekler verecek olursak, fethedilen yeri almak, oraya hükmetmek, vergi ve ganimetleri almak, askeri ikmal noktaları bulundurmadır. İslam Dini'ni gerçek anlamda yaşamak, öğrenmek ve öğretmek için şehirler olmazsa olmaz iskan yerleridir. Müslümanların çeşitli ihtiyaçlarına uygun olarak inşa ettikleri, fethederek sahip oldukları, yeniden yapılandırdıkları ya da tasarlayarak kurdukları şehir mekanlarına yönelik ortak bir isimlendirme olarak İslam Şehirleri kavramsallaştırması ortaya çıkmıştır (Arcan 2014: 213-214).

İslam şehirlerinin fiziki yapıları, kuruluş şekillerine göre değişiklik göstermektedir. Kuruluş sürecine, kurucularına, fonksiyonlarına göre farklılıklar gösteren İslam şehirlerinde zamanla ortak bir unsur olarak cami, şehrin merkezi haline gelmiştir (Arcan 2014: 215).

İslam şehirlerini Batılı şehirlerden ayıran özelliklerden birisi; İslam şehirlerinin mahalleler şeklinde dizaynedilmesidir. Mahalle şehir teşkilatlanmasında özerk bir alana karşılık gelmemesine rağmen, sosyolojik ve kültürel bağlamda farklılıkları temsil etmekteydi. Bu farklılıklar ekonomik ve hiyerarşik farklılıklardan ziyade; dinsel, mezhepsel, kabile, büyük aile vb. farklılıklarıdır. Farklı mahallelerin bireyleri şehirlerin ortak mekanlarında biraya geliyorlar, farklılıklarını temsil eden özel hayatlarını mahallelerinde yaşıyorlardı. Mahalleler, İslam şehirlerinin fiziki yapılaşmasına ve şehir kültürüne farklı bakış açısı kazandırıyor (Arcan 2014: 216-217).

İslam şehri, mekan marifetiyle İslam'ın insan aklını kuşattığı, İslam'ın gerçek kılındığı, İslam dışının muhal intibayı verdiği bir terkiptir. Müminin aklı, İslam şehri tarafından kuşatılmıştır, o kuşatılmışlık içinde doğan akıl, İslam'ı mümkün, İslam dışını muhal olarak görür. Akıl, oluşmak için dış dünyadan alması gereken tüm tesir ve telkinleri, İslam ile mayalanmış bir şehir yekundan edinir. Bu halin uzun vadede oluşturacağı akıl donması, fikir, ilim, sanat (toplam olarak hikmet) mahallerinde, deruni yolculukla aşılar ve oradan cemiyete teşmil edilir (Demir 2016).

IV. BÖLÜM

4.KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ

4.1. Kentsel Dönüşüm Düşüncesinin Kaynağı

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü (1992), Dönüşüm sözcüğünü, olduğundan başka bir şekle bürünme, başka bir hale girme, tahavvül, yenilik, transformasyon olarak tanımlamaktadır. Bu açıklamalara bakılırsa, kentsel dönüşüm, kentsel mekanların var olan şeklinden farklı bir şekil alması, olarak tanımlır. Kentsel dönüşüm alanında, birçok kentsel dönüşüm tanımlaması yapılmıştır. Bu tanımlar, öne çıkardıkları amaç, vizyon, yöntem ve stratejilerine göre farklılıklar ortaya koymaktadır (Kıyım 2015: 8).

Lichfield' tanımlamasında, kentsel dönüşümü, kentsel bozulma süreçlerini daha iyi anlama gereksiniminden oluşan ve gerçekleştirilecek dönüşümde varılacak sonuçların üzerinde bir uzlaşmadır (Kıyım 2015: 8).

Donnison'ın tanımlamasına bakarsak, kentsel dönüşüm, kentsel yığın mekanlarında artan problemleri eşzamanlı olarak çözmek amaçlı ortaya atılan yeni yol ve yöntemlerdir (Kıyım 2015: 8).

Roberts'e göre kentsel dönüşüm, kapsamlı ve tümleşik bir bakış ve eylem dir. Bir yerin fiziksel, ekonomik, sosyal ve çevresel şartlarının devamlı iyileştirilmesine uğraşmak olarak açıklar. Farklı bir açıdan ele alınırsa kaybedilen bir ekonomik etkinliğin yeniden canlandırılması, etkinliği olmayan sosyal işlevin etkin duruma getirilmesi; toplumsal dışlanmanın yaşandığı yerlerde, toplumsal bütünleşmenin sağlanabilmesi; ekolojik dengenin yada çevresel kalitenin kaybedildiği alanlarda, bu dengenin yeniden kurulmasıdır. Bundan dolayı, kentsel dönüşüm, bozulma ve çökme olan kentsel alanın fiziksel, ekonomik, toplumsal, ve çevresel şartlarını

detaylı ve bütünleşik sistemlerle iyileştirmeye yönelik yapılan çalışma ve stratejilerin ve tamamıdır. Bu sebepten kentsel dönüşüm, yeni kentsel mekanların inşa edilmesi ve yenilenmesinden çok, varolan kentsel alanların düzenlenmesi ve yönetilmesiyle alakalıdır (Akkar 2006: 29).

Kentsel dönüşüm kentin belli kesimlerinin özelliklerinin değişmesi yani fiziksel bir değişim olarak tanımlanır (Tekeli 2011: 271). Tekeli'nin bakışına göre kentsel dönüşümün hedefi bir alanı ve ya yapıyı koruyup ona yeni bir fonksiyon kazandırmaktır. Bu şekilde yapının veya alanın fiziki çevreni soylulaştırma ve ekonomik değer kazandırma yöntemiyle sosyal tabakasını değiştirmektir. Ayrıca kentin merkezinin ve iş mekanlarının meskenlerden ayrılmasıdır (Tekeli 2011: 277).

Kentsel dönüşüm, kentsel gelişme sağlamak amaçlı kentin mekansal, ekonomik ve toplumsal olarak yeniden ele alınarak var olan problemleri alanları sağlıklı ve yaşanabilir hale getirmek amacıyla yıkılıp yeniden yapılması, sağlıklaştırma, canlandırma veya yeniden yapılandırma için proje çizilmesi ve uygulama yapılmasıdır. Özetle kentsel dönüşüm bir kentin fiziksel dokusunu bozan problemlerin ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir (İlgezdi 2014: 1). Günümüzde yapılan kentsel dönüşüm projeleri ise kentin dokusunu eskiden daha fazla bozmaktadır.

Kentler de, canlılar gibi doğar, büyür, yapıları devamlı olarak değişir. Kentlerin eskiyen değerini kaybetmeyen kısımları, gelişmiş ülkelerde olsun, gelişmekte olan ülkelerde olsun, zamanla yenileme gereksinimi oluşturur. Bu yenileme, kendiliğinden olabildiği gibi, planlı bir biçimde de olabilir. Kendiliğinden yenilemenin, kente maliyeti fazla olur. Tersine, kentlerin yenilenmesinde, planlı projeler biriktirim sağlayan bir yöntemdir (Keleş 2008: 445).

Kentlerde yenileme gereksinimi, kentte varolan yapıların fiziksel ve toplumsal açıdan eskimesinden ve yıpranmasından oluşabileceği gibi, belli bir kent kısmının ve semtin değerini bütün olarak kaybetmesi ile de olabilir. Hangi şekilde olursa olsun, yapı sahipleri, kendiliklerinden ya da arsa spekülörlerinin etkisi ile konutlarının yıkılmasına ve yenilenmesine kararını alabilirler. Bu nedenle büyük kentlerin oturma

alanlarında birçok yapı, genel şartlarda fiziksel ömürlerini bitirmeden yıkılır ve onların yerlerine çok katlı, çok daireli binalar yapılır (Keleş 2008: 445-446).

Gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüm başlıca üç hedefe ulaşmaya yardımcı olur. Bu amaçların ilki, yoksulluk yuvalarının ortadan kaldırılması ikincisi, kent özeklerinin, ana kentlerin farklı kısımları ve yöre kentler ile aralarındaki ekonomik farklılıkları yok etmek üzere bu kesimlerin yenilenmesi, üçüncüsü de kent merkezlerindeki yerel yönetimlerin akçal imkanlarının artırılmasıdır. Ayrıca, koruma, canlandırma, ve yeniden geliştirme de, kensel dönüşümün türlerindedir (Keleş 2008: 446-447).

Canlandırma yapıların kendine has fonksiyonlarını kayb ettikleri, fiziksel olarak kullanılabilir olmasına rağmen, maddi değerlerinin farklı nedenlerle azaldığı durumlarda, bir ihtiyaç haline gelir. Koruma ise, genellikle fonksiyonlarını icra edebilen yapıların, mimari, tarihsel ve kültürel önemi olan alanlar içinde, onlarla beraber korunmasını sağlamak adına plansız sistemin kontrol edilmesi ve yoğun nüfusun önüne geçilmesidir. Yeniden geliştirme kavramında ise, mevcutta var olan yapıların yıkılması ve ortaya çıkan arazinin yeni kullanışlara açılması anlaşılmaktadır (Keleş 2008: 447).

Kentsel yeniden canlandırma ya da soylulaştırma gibi kavramlara son yıllarda eklenen bir başka kavramda kentsel dönüşüm kavramıdır. Kentsel dönüşüm kendi kentine oluşan bir süreç değil. Ekonomik, toplumsal, kültürel ve hatta siyasi hedeflerle kentin bir kısmının kullanım şekline dışarıdan bir müdahale sonucunda meydana gelir (Keleş 2008: 448).

Kentsel dönüşüm olgusu eskiyen kent kesimlerinde kaçak yapılardan oluşmuş gecekonduların yıkılıp yeniden inşa edilmesini anlatmaktadır. Kentsel dönüşümüne ilişkin kurallar, 5366 sayılı (Haziran 2005) Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında yasanın konulmuştur. Bu yasanın nedeninde, Kentin eskimiş dokusunu ve yerleşme mekanlarını, kültürel mirasını korumak, kullanma-koruma dengesini kurarak sosyal donatı alanlarını inşa etmek ve var olanları sağlamlaştırmak, otopark problemine çareler bulmak, günümüzün refah, konfor ve kullanım koşullarını içeren konut, kültür, sosyal donatı mekanları,

ticaret, turistik mekanlar oluşturmak, kültürel ve tarihi dokuyu geleceğe aktarmak amacıyla yenileyerek kullanmak. Böylece kent merkezlerinin sağlıklı bir şekilde iskan ile şehrin güvenliğini tehdit eden kontrolsüz alanların ortadan kalkması sağlanır. Bu mekanlar restore edilerek günümüz gereklerine uygun olarak kullanılabilir hale getirilir. Bu nedenlerle çöküntü bölgeleri kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilir ve bu alanlarda yeni projeler yapmaya imkan tanınır (Keleş 2008: 449).

Kentsel dönüşümü planlı hale getirmek için yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Aksi takdirde kentsel dönüşüm kendiliğinden oluşacak ve düzensiz bir hal alacak. Bu süreç dönüşüm aşamasında oluşan rantların paylaşılması güdüsüne dayandırılmaz. Amaç kentsel dönüşüm projelerini toplum yararına uygulanır hale getirmektir.

Kentsel dönüşüm çeşitli şekillerde tarif edilmekle birlikte; kentin sosyal dokusunu, fiziksel mekanını da yeniden dizayn edecek şekilde ve döneminde gereksinimlerine uygun bir şekilde restore etmek, yeniden ele almak, dönüştürmek veya bütünüyle yeniden inşa etmek olarak algılanabilir. Kentsel dönüşümün temelinde üç işlev söz konusudur. Bu işlevlerden ilki kent ortamındaki tarihi eserlerin ömrünü uzatmak ve eserleri fonksiyonel hale getirecek korumayı merkeze alan dönüşümdür. Kentsel alanlarda afetlere karşı sağlamlaştırılmayı amaçlayan çalışmalarda yenileme kapsamındaki ikinci tipte kentsel dönüşüm projesidir. Son olarak ise, kentlerde değişen baskın şartlara gereksinimlere göre kentsel mekan ve alanın restore edilmesi yönündeki uygulamalardır (Alptekin 2014: 36).

Kentler, bazen göç, sanayileşme gibi sebeplerle bazen ise savaş, deprem, sel vb. afetlerle olağandışı sebeplerle değişime uğramaktadır. Buradaki hedef; kent yaşamını standartlarının arttırılmasıdır. Kent yaşamının kalitesi, kentlerdeki, ulaşım, kentsel alt yapı, konut, iletişim ve benzeri imkanların sunulma seviyesini öncekinden üstte olmasıdır (Görün ve Kara 2010: 143). Kentsel dönüşüm hayat standartlarının arttırılmasında önemli unsurlardan biridir. Ayrıca kentin problemlerine çözüm bulan ve değişen bir bölgenin ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel şartlarına kalıcı çözümler getirmeye çalışan çok kapsamlı bir görünüm ve eylem olarak tanımlanmaktadır (Görün ve Kara 2010: 141).

Bu durum planlanırken, kentsel dönüşümün dezavantajları göz önüne alınmalıdır, insanlar kültürel ve sosyal çevrelerinden uzaklaştırılmadan, belli kategorilere ayrılmadan hayatlarını sürdürdükleri mekanlarla ilgili kararlarına saygı duyulmalıdır. İnsanlar kentleri hakkında karar alma hakkını kendinde saklamalıdır. Merkezi iktidar, giderek onun bir uzantısı halini alan yerel yönetim y da kent alanında, evrensel bir bilgiye sahip olduğu inanılan uzmanlara bırakmalıdırlar. Kent sakinlerinin kararları ve istekleri göz ardı edilerek onlar için sağlıklı bir kent kurulması mümkün değildir (Bumin 1998: 23).

Kentsel dönüşüm projeleri hazırlanırken her kent için ayrı planlar yapılmalıdır, çünkü her kent kendine has gelenek, kültür ve ekonomik yapıya sahiptir. Kentsel dönüşüm alanlarında yaşayanlar uygulanan projelere gönüllü katılmalıdır, hatta bu dönüşüm talebi onlardan beklenmelidir. Aksi olursa kentsel dönüşüm sosyal ve kültürel bir yok oluşa sebep olur (Özden 2013: 18).

Kentsel dönüşüm sonucunda katı bir biçimselleşme uygulanan kentsel mekanlarda yaşamaya mecbur bırakılan kişiler, o yerin eski yaşayanlarıda olsalar, oluşan bu yeni mekana yabancı olacaklardır ve bu mekanla uyumlu davranışlar kazanmaları zamanla olacaktır. Kentsel dönüşüm bu bakımdan insanları şehre geldikleri ilk zamanından sonra ikinci defa mekana yabancı kılacak ve ikinci defa kısıtlayacaktır. Bu açıdan bakılırsa kentsel dönüşüm uygulamaları, kent halkı için ikinci bir kentleşme süreci yaşatacak; kentin içinde kentleşme ve mekanda biçim kazanma söz konusu olacaktır (Alptekin 2013: 36).

Halkın kullanılmaya uygun olmayan yapı ve konutların yoğun olduğu bölgelerin yıkılıp yerine daha nitelikli ve sağlıklı konutların yapıldığı bir süreç olarak bildiği ve okuduğu kentsel dönüşüm projesi, aslında sefalet yuvalarının temizlenmesidir. Kentsel dönüşüm aşaması ise her kesim için farklı anlamlar ifade etmektedir. Örneğini kent planlaması bakımından kent düzenlemesi ve fiziksel olarak yaşanır hale getirilmesi, yönetim bakımından; idarenin ve toplumun ilişkisi, iktisat açısından mekanın değişim

değeri; hukuksal açınsndan yasal düzenlemeler ana tartışma alanları olabilmektedir (Şentürk 2014: 95).

Kentsel dönüşümün tanımlamak, temizlemek ve sağlam ve sağlıklı hale getirmek, düzenlemek ve güzelleştirmek, planlamak ve rasyonelleştirmek, ölçüyü/ölçeği değiştirmek, güvenli hale getirmek, iktisadi hareketlilik kazandırmak gibi amaçları ve ilkeleri bulunmaktadır. Kent içinde mekansal bir değişim ya da üretim, bu amaçlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. İmara açılan kent içi yeni alan ya da yıkılıp yenilenmek istenilen alan söz konusu olunca eski olan pis, sağlıklı, güvensiz, çirkin, plansız olarak tanımlanıp yenisi temiz, sağlıklı, güvenli, güzel ve planlı olacağı taahhüt edilmekte ve tarif edilmektedir (Şentürk 2014: 96). Dönüşüm projeleri her zaman yeni inşa edilecek olanın daha güzel ve daha yaşanabilir olacağını iddia eder. Uzman eller çirkinlikleri yok etme vaadinde bulunur. Dönüşüm ile toplumda hangi kesimin hangi bölgede yaşaması gerektiğine karar verilir, bu şekilde kontrol mekanizması daha iyi çalışır. Çöküntü alanlarının yenilenmesi ile toplumsal dokuyu düzeltme planlanır.

Kentsel dönüşüm, beş temel amaç için yapılmalıdır.

1. Kentin toplumsal problemleri ile fiziksel şartları arasında doğrudan bir ilişki geliştirilmelidir. Çünkü, kent alanlarının çöküntü alanı halini almasındaki en önemli sebeplerden birisi toplumsal bozulma ve ya çökmedir. Kentsel dönüşüm tasarımları temelde toplumsal bozulmaların sebeplerini araştırmalı ve bu yozlaşmaya engel olacak önerilerde bulunmalıdır.

2. Kentsel dönüşüm; kentin dokusunu meydana getiren unsurların fiziksel anlamda devamlı değişim sürecine ve gereksinimlerine çözümler sunmalıdır. Farklı bir açıdan söylersek, kentsel dönüşüm uygulamaları kentin hızla değişen, büyüyen ve bozulan dokusunda meydana gelen yeni ekonomik, toplumsal, altyapısal ve çevresel ihtiyaçları göz önüne alarak, kent parçalarının yenilenmesine imkan vermelidir.

3.Kentin hayat standartlarını yükseltecek ve refahı arttıracak bir ekonomik kalkınma örneği ortaya konulmalıdır.

4.Toplumsal ve fiziksel bozulmalardan öte, kent mekanlarının çöküntü alanları halini almasının önemli sebeplerinden birisi de, bu bölgelerin ekonomik canlılıklarını kaybetmesidir. Kentsel dönüşüm uygulamaları, toplumsal ve fiziksel çöküntü bölgeleri olan kent birimlerinde ekonomik canlılığı yeniden kazandıracak stratejiler uygulamayı ve böylece kentin refahını ve hayat standartlarını yükseltmeyi amaçlamalıdır.

5.Kentsel bölgelerin en doğru şekilde kullanımına ve lüzumsuz kentsel genişlemeden kaçınmaya yönelik projelerin ortaya konulmasıdır.

Kentsel dönüşüm uygulamalarında alanın problemleri ve potansiyellerinin özelliklerine bağlı kalacak şekilde, bu amaçlardan bir veya bir kaçını ön plana çıkabilmektedir (Ertuş 2011).

4.2. Kentsel Dönüşümün Tarihsel Gelişimi

4.2.1. Dünyada Kentsel Dönüşüm

Doğal yaşamın ve insan tabiatının bir eseri olan kentler insanoğlunun sosyal gereksinimlerini karşılamaları ve birlikte yaşamaları ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun konargöçer yaşam tarzından yerleşik hayata geçmesiyle kentlerin oluşumu hız kazanmıştır. Sanayi Devrimi'yle birlikte, hızla sanayileşme ve nüfus, sağlıklı olmayan kentlerin meydana gelmesine vesile olmuştur. Dünyadaki ve Türkiye'de ki kentlerde, ekonomik sebepler, hızlı nüfus artışı, doğal afetler gibi sebepler tarihsel süreçte sağlıklı olmayan alanlar oluşmuştur. İçinde bulunulan durum kentlerdeki sağlıksız alanların sağlıklı duruma getirilmesinde yeni proje ve uygulamaların yapılmasına ihtiyaç gerektirmiştir.

Dünya'da kentsel dönüşüm projelerinin ilk uygulama şekli, Avrupa'da kentsel yenileme (urban renewal) tarzında yapılmıştır. Mesela, 19. Yüzyılın sonlarına doğru Park Hareketi, kentte doğanın dokusunu yaşatmayı hedeflemektedir. Bu hedefle 1844'te

Liverpool'da Birkenhead Parkı, 1845'te Londra'da Victoria Parkı ve 1863'te New York'ta Central Park inşa edilmiştir. Park Hareketi'nden sonra kentsel merkezlerde geniş bulvar ve caddelerin yapılmasını ön gören projeler gerçekleşmiştir. 1850-1860 yıllarında Paris'te Baron Hausmann önderliğinde yapılan kentsel dönüşüm projesi, en önemli örneklerdendir. Kuzey Amerika'da bulunan Güzel Kent Hareketi diye adlandırılan projede de kentlerde geniş bulvarlar ve caddeler inşa etmesi, kent merkezi dönüşümüyle aynı zamanda Avrupa'daki kent yenileme projeleriyle paralel olarak gelişmiştir (Akkar 2006: 30). 19. yüzyılın sonlarından 1945'lere kadar kentlerde olan toplumsal ve fiziksel yozlaşmalara karşı kentlerin yenilenmesi çözüm olmuştur. Sonuçta diyebiliriz ki kentsel yenileme projeleri ilk olarak sağlıklı ve yaşanabilir kentlerin inşa edilmesini gaye edinmiştir.

Avrupa'da 19. yüzyılda hayata geçirilen kentsel büyüme hareketleri sonunda, kentsel dönüşüm uygulamaları ilk olarak, bazı alanların yıkılıp yeniden inşa edilmesi biçiminde gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde kamusal yönetim liderlik modeli ile yapılan kentsel dönüşüm uygulamaları iki farklı temeli esas almaktadır. İlki; 1851 senesinde İngiltere'de çıkartılmış olan ve kent politikaları üreten Konut Kanunu, ikinci olarak 1851-1873 seneleri arasında Haussmann'ın operasyonlarıyla Fransa'nın Paris kenti adına gelişim müdahaleleridir (Özüdoğru 2010: 12).

Kentsel dönüşüm projeleri, özellikle Avrupa ülkelerinde İkinci Dünya Savaşı'nın sonrası yıkıma uğrayan kentlerin yeniden inşa edilmesiyle başlamıştır. Bu gibi nedenler ile 1950'li yıllarda Amerika ve Avrupa ülkelerinde kentsel dönüşümün değeri anlaşılmiş ve zamanla olması gereken önemi kazanmıştır (Özüdoğru 2010: 12).

1950'li yıllarda ikinci dünya savaşı sonrasında Amerika ve Avrupa'nın kentlerinde oluşan hasarları onarmaya yönelik çözüm arayışları kentsel dönüşüm uygulamalarının önemini arttırmıştır. Savaş sonrasında, Modernist Hareket kentlerin yeniden inşa edilmesi gerekliliğini gündeme taşımış ve kentsel gelişim (urban development) stratejisi uygulanma yolunda adımlar atmıştır. Bu dönemde merkezi yönetim önderliğinde, yerel yönetimlere kentleri yeniden geliştirme planlarını

hazırlamalarını için standartları ve kuralları anlatan detaylı rehberler verilmiştir (Akkor 2006: 29).

Kentsel planların önemli olduğunun farkına varılması ile kentsel dönüşüm konusunda ABD, İngiltere, Fransa, Almanya'da bilinçli uygulamaların yapılmasına neden olur. ABD, NewHeaven kentini yenilemek için, İngiltere Sanayi Devrimi'nin etkisi ile oluşan işçi kentlerini yaşanabilir hale getirmek için, Fransa, ülkedeki isyanları basdırmak ve denetim altında tutmak için, Almanya, II. Dünya Savaşı'nın ve Hitlerin izlerini yok etmek için, kentsel dönüşüm projeleri hazırlamışlardır (Kıyım 2015: 11).

İkinci Dünya Savaşından sonra hazırlanan kent planlama projeleri genel olarak, savaşın izlerini ortadan kaldırmak, merkezi yerleri yeniden inşa etmek, bu şekilde yeni bir kent vizyonu ortaya çıkarmak olmuştur. 1950'li yıllar, tarihte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en büyük yıkımın yapılması nedeniyle Buldozer Donemi olarak adlandırılmaktadır. Bu yıllarda İngiltere'de yaklaşık olarak 25.000-60.000 arasında konutun yerine yeni konutlar inşa edilmiştir (Öner 2007: 6).

Buldozer Döneminde uygulanan projelerdeki eksikliklerin olumsuz etkileri olmuştur.

- Bölge sakinleri dikkate alınmadan uygulanan projeler, yaşadıkları mekanlardan uzaklaştırılan insanların ruh sağlıkları üzerinde olumsuz izler bırakmıştır.
- Proje alanları içinde bulunan tarihi eserler koruma ve yenileme kapsamı dışında tutulmuştur.
- Yaşadıkları mekanlardan uzaklaştırılan gelir seviyesi düşük insanların yeni yapılan yapılara yerleştirilmesinden sonra onların isteklerine karşılık verilmemeside uygulanan projelerin bir diğer eksiklikleridir (Öner 2007: 7).

Yenileme çalışmaları; yaşanan alanın şartlarının iyi olmaması, altyapı eksikliklerinin verdiği rahatsızlıklar, alanda yeni yaşam mekanı inşa etmek için önce alanın iyi bir rehabilitasyona tabi tutulması, alandan taşınan bireylerin güvenli ve sağlıklı bir yaşam mekanına taşınmasının sağlanması ve gerekli yenileme çalışmaları

için yeterli kaynak bulunmasının amaçlanması sebebi ile yapılmaktadır. Bu çalışmalar kısaca temizleme çalışmaları olarak geçmektedir. Buradaki yöntem, yenileme çalışması yapılacak olan arazinin kamulaştırılması, tüm yapıların yıkılması ve alana ait yeni projelerin yapılmasıdır. Ancak günümüzde, bu temizleme çalışmaları uygulanmamaktadır. Çünkü bu projeler birçok sosyal soruna neden olur.

1960'lı yıllarda, Buldozer Döneminde uygulanan projelerin olumsuz etkileri ve bir kentin yıkılıp yeniden inşasının getirdiği sosyal maliyetlerin yüksek olduğu görülmüştür. Bu yıllarda, mekan sakinlerinin katılımının sağlandığı ve bölge halkının tüm gereksinimlerini karşılayan projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Ayrıca, proje alanının boşaltılmasının ve yıkılıp yeniden yapılmasının ekonomik olarak çok masraflı olması nedeniyle konut ve merkezi iş alanlarında rehabilitasyon çalışmalarının yaygın olarak kullanıldığı dönem olmuştur (Özüdoğru 2010: 13).

1970'li yıllarda, özellikle konut alanlarında iyileştirme çalışmalarına büyük önem verilmiştir. Bu yıllarda yenileme çalışmaları bireysel ölçekten, mahalle ve konut ölçeğine inmiştir. 1969 yılında çıkarılan Konut Yasasında, Genel İyileşme Alanları'nın (GİA) nereler olması gerektiği belirtilmiştir. Bu yasa ile 1973 yılında İngiltere ve Galler'de yaklaşık 223.000 konut yenilenmiştir (Öner 2007: 8). Ayrıca, bu dönemde konut alanlarındaki iyileştirme çalışmalarını yanı sıra uluslararası ölçekte kentlerin ve kültür varlıklarının korunması ile ilgili politikalar benimsenmiş ve kültür varlıklarının bir miras olduğu bilinci yerleşmeye başlamış ve bu bilincin geliştirilip yaygınlaştırılmasının önemi ortaya çıkmıştır (Öztaş 2005: 13).

Kentsel dönüşümün ilk hedefi, çöküntü bölgesi haline gelmiş alanların ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılmasıdır. 1980'li yıllar kentsel dönüşüm için sadece ekonomik ve mekan açısından ele alınmayıp sosyal boyutunun da incelendiği ve dahil edildiği politikaların ortaya çıktığı dönemdir.

1980'lerde, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan büyük sosyal konut alanlarında bazı teknik sorunlar ortaya çıkmış ve neticesinde oluşan toplumsal karışıklıklara kamu otoritesinin müdahale etmesine neden olmuştur. Bu dönemde,

ülkelerin çoğu, kentsel dönüşüm uygulamalarının, sona ulaşan bir görev olarak algılama yerine, sürdürürlüğü olan ve bölgeyi mekansal ve sosyal sorunları ile ele alarak çözüme ulaştırmayı hedeflemiştir. 1982 yılında Avrupa Konseyi tarafından Urban Renaissance adlı bir kampanya başlatılmıştır (Öztaş 2005: 14).

Kampanyanın hedefi;

- Kentlerdeki hayat şartlarının iyileştirilmesi
- Kentlerin mevcut ve ileride planlanan görevlerinin tam olarak saptanması
- Kentsel yaşamın iyileştirilmesi için mevcut yasaların uygulanması veya yeni yasaların çıkarılması
- Kentsel sorunlar ile ilgili idari ve teknik yöntemlerin belirlenmesi olmak üzere dört ana başlıkla tanımlanmıştır (Öztaş 2005: 14).

1960 öncesi tarihlerde kentlere yalnızca fiziksel müdahale şeklinde düşünülen ve merkezi yönetim eliyle sürdürülen kentsel dönüşüm projeleri, 1960 ve 1980'lerde yeni bir anlam kazanmıştır, kentsel dönüşüm projeleri ekonomik yönleriyle ön plana çıkmıştır. Bu durum kamu ve özel sektörün işbirliği içinde olmasını gerektirmiştir. 1980'li yıllardan sonra ise ekonomik boyutun yanında sosyal boyut da kentsel dönüşüm projelerinde varlığını göstermiştir. 1980'li dönemlerde kentsel dönüşüm ilk hedefi, kentlerin tarihsel dokusunun korunması, kentlerin albenisi olan yerleri özellikle de ekonomik, politik, kültürel ve iş merkezleri üstünde odaklanma olmuştur. Dönüşüm ile alakalı çalışmalar kamu yönetimi, özel sektörü ve sivil toplum teşkilatlarını aynı program üzerinde toplamıştır. Kentsel canlanma için tasarlanan proje giderlerini devlet ve özel sektör birlikte sırtlanmıştır (Özer 2016).

Geleceğe dair kentsel yeniden geliştirme ve kentsel koruma kavramının öne çıktığı bu dönemde, 1950'lerde farklı olarak hem kültürel değeri olan, tarihsel ve mimari alanlardaki plansızlığa engel olmak adına nüfus yoğunluğuna engel olmak amacıyla kentsel korumaya dair çalışmalar yapılmıştır. Mekanda eskiden beri var olan yapıların yıkılmasıyla elde edilen bölgenin ekonomik ve toplumsal anlamda değerlerini yükselterek yeniden kullanımıyla kentsel yeniden geliştirmeye dair çalışmalarda yapılmıştır (Özer 2016).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise, ekonominin gelişimi ile başlayan büyüme amaçlı planlama çalışmalarında; uygulanabilirliği olan, halkın istek ve ihtiyaçlarına karşılık veren projeler görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, bu yıllarda stratejik planlama kavramı ortaya çıkmıştır. Stratejik planlama ulaşım, sağlık ve çevre gibi konuları bütüncül bir uygulama örneği oluşturmuştur (Öztaş 2005: 14).

Stratejik Planlamanın temel yaklaşımları olarak;

- Alanlara yeni bakış açısı kazandırmak,
- Sorunlu bölgeler için uygulanabilir ve etkin projeler hazırlamak,
- Bölgenin tarafsız olarak ele alınması,
- İleriki yıllar için vizyon oluşturması,
- Eldeki kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasının sağlanması,
- Geliştirilecek projelerde, kamu ve özel sektörün ortak çalışmasının sağlanması gibi maddeler belirlenmiştir (Özüdoğru 2010: 14).

1980'li yıllarda İngiltere'nin Londra kentinde genellikle kamuya ait olan limanlar bölgesinde özel ve kamu sektörlerinin işbirliği yaparak başlattıkları Dockland Projesi, alt gelir seviyesine sahip grupların yaşamlarını sürdürdükleri ve kent yoksulluğunun baş gösterdiği bir alanda başlatılan Elephant & Castle Projesi, öncelikle iş geliştirme ve eğitim yönleri olan kentsel dönüşüm projeleridir. Ayrıca Paddington Projesi, Yunanistan'ın Thebes bölgesinde hayatlarını geçiren göçmen kişilerin öncelikle konut ve işsizlik sorunlarına çözüm bulmak için merkezi ve yerel yönetimin birlikte çalışmasıyla kentte yaşayan sakinlerin de planlama ve uygulamaya katılmasını öngören Thebes Yerleşmesi Planlamaya Katılım Projesi yapılmıştır. Japonya'nın 1945'de ikinci dünya savaşında yıkıntı haline gelen Hiroşima kentinin yeniden inşa edilmesini özel, kamu sektörü ve yerel halkın katılımı ile teşkilatlanarak yaptıkları Hiroşima-Danbara Kenti Yeniden İnşa Projesi, 1994 senesinde Brezilya'da belediye öncülüğünde yapılan Favela-Bairro Sağlıklaştırma Projesi ile kentsel alanlardaki gecekondulu mekanlarının kalitesinin yükseltilmesi çalışmaları görülmüştür. Dünyada 1980 sonrası yapılan öne çıkan kentsel dönüşüm uygulamaları olarak sıralayabiliriz (Özer 2016).

Gelişmiş ülkelerdeki kentsel dönüşümler daha çok;

- Şehirlerin cazibesini arttırmak,
- Şehirleri markalaştırmak,
- Dünyadaki gelişmeye paralel olarak şehirlere yeni silüet kazandırmak,
- Yeni bir kimlik kazandırmak amacıyla yapılan kentsel dönüşümlerdir (Bayraktar 2013: 101).

Kentsel dönüşüm uygulamaları, kentlerin yıpranan bölgelerini yenilemek şeklinde olabileceği gibi sağlıklı hale gelen bina stokunu yenilemek ve çöküntü haline gelmiş şehir merkezlerindeki köhne yapıları yenilemek şeklinde de olabilir. Tarihi dokuyu ortaya çıkarmak için tarihi dokunun restore edilerek yenilenmesi de bir kentsel dönüşümdür (Bayraktar 2013: 101).

4.2.2. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm noktasında, kentlerimiz Batılı kentler benzerlikler yaşasada önemli farklılıklar görülmektedir. Bu farklar, ülkemizin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik koşulların yanında, toplumsal, tarihi, kültürel yapısından meydana gelmektedir. Kentlerimizin çevresel yapısının ve dönüşüm süreçlerinin gelişmesinde, bu faktörler önemli yer tutar. Bu nedenle, Ülkemizin toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel ve çevresel şartlarına uyumlu kentsel dönüşüm projelerinin hazırlanması gerekir. Bununla birlikte, Batı’daki kentsel dönüşüm uygulamalarında elde edilen tecrübelerden faydalanmak ve ülkemizin şartları ile uyumlu hale getirerek kullanmak önemlidir.

Batı’da farklı kentsel dönüşüm sorunlarına çözüm bulabilmek için farklı uygulama şekilleri oluşturulmuştur. Bizde ise kentsel dönüşüm denildiğinde öncelik gecekonduların dönüşümü olmaktadır. Ülkemizdeki kentlerde, depreme ve doğal afetlere dayanıklı kent mekanlarını geliştirme amaçlı dönüşüm projeleri uygulamaktadır. Ayrıca, doğal, tarihi ve kültürel mirasın korunması, yaşam kalitesi düşük ve yasa dışı geliştirilmiş kent mekanlarının yasal hale getirilmesi ve sağlıklı duruma sokulmaları, prestiji olan yeni iş merkezleri, alışveriş, fuar, eğlence merkezleri, konutların olduğu mekanların yenilenmesi yönünde ulusal ve uluslararası sermaye

baskısı, golf sahaları, kıyı kesimlerde doğanın tahribine neden olan uluslararası tatil köyleri, gibi mekanların geliştirilmesi, altyapı yatırımlarının olmadığı ve sahip olunan doğal dokuyu dikkate almadan hızlı bir biçimde gelişen ikinci mesken bölgeleri gibi onlarca kentsel dönüşüm sorunuyla karşı karşıyadır. Türkiye’de kentsel dönüşümü tek yönden ele alan yaklaşımların yerine farklı kentsel dönüşüm sorunlarına farklı çözümler sunacak projeler üretilmelidir. Tek bir süreç ile ele alınarak üretilen bakış açılarıyla geliştirilen kurumsal ve yasal düzenlemeler, ülkemizde birbirinden farklı kentsel dönüşüm problemlerine çözüm olanakları sunmak açısından eksik kalacaktır. Ülkemizde kentsel dönüşüme yönelik sorunların açık bir şekilde tanımlanması ve bu sorunların içerisinde öncelikle çözülmesi gerekenlerin belirlenmesi gerekmektedir. Finansal, yasal ve kurumsal düzenlemelerin bunun gibi öncelikli dönüşüm bölgeleri için bir an önce hazırlanması yerinde olacaktır (Akkar 2006: 35).

Ülkemizde farklı dönüşüm sorunları karşısında sunulan çözüm yolları, genel olarak fiziksel çevrenin dönüştürülmesi indirgenmiş durumdadır. Dönüşümün ekonomik, toplumsal ve çevresel yönleri ele alınmamıştır. Oysaki, kentsel dönüşüm, fiziksel çevrenin dönüşümüyle birlikte, ekonomik kalkınma, ekolojik ve doğal dengenin korunması, sosyal gelişimle beraber kapsamlı ve bütünsel bir bakışla ele alındığı zaman başarılı olabilir. Bu sebeple, ülkemizde kentsel dönüşüm uygulamaları yapılırken, fiziksel mekanın dönüşümüyle beraber, ekonomik canlılığını kaybeden bölgelere yeni ekonomik faaliyetlerin getirilmesi; istihdam imkanlarının artırılması; bunun için teşvik programlarının geliştirilmesi; vasıfsız kişilerin emeğinin kalitesinin artması için eğitim kurs ve programların açılması; yerel girişimciliğe destek sağlayacak kredi programlarının oluşturulması; çevrenin ve toplumun güvenliğini artıracak önlemlerin alınması; doğal enerji kaynakların korunmasına ve etkili bir şekilde tüketilmesine yönelik stratejilerin geliştirilmesi, çöküntü haline gelen kent alanlarında toplumun sağlık ve eğitim gereksinimlerine yönelik uygulamaların başlatılması gibi toplumla alakalı, ekonomik refahı arttıracak ve çevresel değerleri ön planda tutacak politikaların da olması gerekmektedir (Akkar 2006: 35).

Kentler, kentsel dönüşümün getireceği yenilenme ve sanayileşme, ayrıca göç, savaş, doğal afetler gibi olağanüstü sebeplerle dönüşüme ihtiyaç hissetmektedirler.

Kentsel dönüşüme mevzu olan bölgeler, çöküntü haline gelmiş ya da bir biçimde mevcutta olan düzenlemeler dışında kalan bölgelerdir. Bu alanlara örnek olarak; cezbediciliğini kaybetmiş eskimiş merkezi iş mekanları, kentin korunmaya alınmış bölgeleri, kentteki kaçak ve sağlıklı olmayan yapılar, gecekondular gibi mekanları sayabiliriz. Tüm bunlarla beraber kentsel dönüşüme neden olacak deprem, yangın, sel gibi afetler de meydana gelebilmekte; afetten sonra oluşan yıkımı temizlemek veya afetten önce olabilecek zararları azaltmak amacıyla da kentsel dönüşüm projeleri uygulanabilmektedir (Bayraktar 2013: 102).

Marshall yardımlarının etkisi, Cumhuriyet'in ilanından 25 yıl sonra Ankara'ya yoğun göç olmasına neden olmuştur. Ankara'ya göçlerin yoğun bir şekilde yapılmasıyla konut yetersizliği başlamış, sonucunda ise gecekondulaşma sürecine girilmiştir. Bu süreç zamanla altyapı ve planlanmadan yoksun olan büyük sorunlu alanlar geliştirmiştir. Gecekonduların problem oluşturmasıyla birlikte Türkiye'de ilk kez 1948 yılında Ankara'da Belediye ve Devlete Ait Arsaların Mesken Yapacaklara Tahsisi Hakkında 5218 Sayılı Kanun çıkartılmıştır. Kanunun başkent Ankara'ya has oluşu; 1932 'de Jansen Planı ile ileriye görerek planlanan başkent, bu yasanın çıkmasından öncede bazı plan düzenlemelerle baskı altına alınmıştı (Kıyım 2015: 13).

Türkiye'de kentsel dönüşüme ihtiyaç olduğu düşüncesi ve kentsel dönüşümün bir araç olarak kullanılmaya başlanması yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Kentlerin tamamının dönüştürülmesi düşüncesi ve bu konunun kaçınılmaz olması özellikler modernist akademik fikirlere sahip olan uzmanlar tarafından tartışılmıştır. Ancak kentsel dönüşümün uygulamada bir amaç ya da kamu hizmeti olarak görülmesi oldukça yenidir.

Amerika ve Avrupa'da uygulama alanlarında yapılan pek çok müdahale şekline farklı biçimde; Ülkemizde, kentsel dönüşüm kavramıyla beraber akla gecekonduların dönüşümü gelmektedir. Kentsel dönüşüm olgusunun tabiatına aykırı olacak şekilde, kentlerin farklı problemlerine yönelik genelde aynı çözüm yolları uygulanıyor. Kentsel dönüşüm projelerine sebep olan problemler, fiziksel çevrenin dönüşümüne indirgenmekte, yerleşimle alakalı sosyal, ekonomik ve kültürel yönler

genelde gözardı edilmektedir (Ertaş 2011). Bunun nedeni kentsel dönüşüm projelerinin mimar ve mühendisler tarafından geliştiriyor olmasıdır, oysaki bu projelerde sosyologlar, psikologlar ve hatta tarihçilerde yer almalıdır. Sosyal bilimlerinde bakış açısının yer aldığı projeler farklı sorunlara farklı çözüm yolları üretecektir.

Batı’ da kentsel dönüşüm projelerinin amacı bizdekinden daha kapsamlı ve ileriye dönük olmaktadır. Batı kentlerine sermayeyi çekerek birtakım üstünlüklere sahip olmasını sağlamaktadır. Hayat standartları gelişmiş, heyecanlandırıcı, korunaklı ve yenilik oluşturuvcu bir mekan halini alması amacı ile, o şehri diğerlerinden farklı yapan mirası, fiziksel mekan ve kültürel alanın vurgulanması sağlar, bizdeki uygulamalarda, bu hedeflerin yerine, gecekonduların veya kaçak katlı binaların dönüştürülmesi, deprem gibi afetlere karşı dayanıklı yapıların inşa edilmesi gibi amaçların ikame edildiği görülmektedir (Üstün 2008: 18).

Kentsel dönüşüm uygulamaları dünyada, kentlerin yarışmacı özelliklere sahip olmasını için kullanılan projelerdir. Ülkemizde ise, çöküntü haline gelmiş tarihi mekanların ve ıslah imar düzenlemeleriyle dönüşümü gerçekleştirilememiş gecekonduların yeniden kazanılması ve yeniden yapılanması anlayışı ile yer almıştır. Ancak, bu durumun sebebi, kentlerimizde yaşanan öncelikli sorunların Batı’ daki kentlerinkinden farklılığıdır (Üstün 2008: 18). Sağlam ve sağlıklı konutlar inşa ederken kentin sosyal dokunu bozmamaya ve kentin niteliklerini geliştirmeye özen gösteren projeler üretmeliyiz.

Ruşen keleş, Batı’ dakinin aksine, eskimiş ve gerçek işlevlerini göremeyen kent parçalarının yenilenmesini gerektiren kentsel yenileme denemelerinde az gelişmiş ülkelerde mevcut konut stokunun korunması; dar gelirliler için barınak sağlanmasının önem taşıdığını bu nedenle Batı’ daki uygulamaların olduğu gibi her ülkede uygulanamayacağını ifade etmektedir. Keleş bu noktada Batı kentlerinin zorunlu ihtiyaçlarını hallettikten sonra sosyal sorunlarında çözümler aradığını vurguluyor. Oysaki ülkemizde yoksul kesimin en temel ihtiyaçlarından olan barınma ihtiyacı karşılanmadan diğer ihtiyaçların karşılanmasının zor olduğunu söylüyor. Ülkemiz açısından da söz konusu yönetimsel ve teknik sorunların yanı sıra mali ve siyasal

olanaklar da Türkiye’ de kent sorunlarının yeterli bir şekilde çözülememesine neden olmaktadır (Üstün 2008: 19).

Türkiye’de kentsel dönüşüm denince herkesin aklına gelen şüphesiz gecekondular alanlarıdır. Bu durumu kentsel dönüşüm uygulamalarının çoğunlukla bu alanlarda, yani gecekondular alanlarında, gerçekleştirilmesi de onaylamaktadır.

Türkiye’de gecekonduların dönüşümü, kentleri yenileme uygulamaları, kent yerleşim alanında yenileştirme, sağlamlaştırma, koruma, ve sağlıklaştırma amaçlarını oluşturulacak projelerin kapsamında, düzenlenmesi gereken çevrelerin esas olarak barınma sorunu çözmeyi ve sorun oluşturan bölgelerin tekrar kent içinde kullanılabilir hale getirilmesini amaçlayan projelerdir. Kentsel dönüşüm projeleri ile yalnızca yenilenmiş mesken bölgeleri oluşturulmamakta; büyük eğlence mekanları, kent meydanları, kent parkları, iş merkezleri de kente kazandırılmaktadır. Bunun gibi dönüşüm projeleri hazırlanırken, kamuya aşırı yük yüklemeyecek projelerin yapılması ve bu bağlamda, yaşanabilir, güvenilir ve gelişmiş yaşam alanlarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca projelerde sosyolojik uygunluk çalışmalarının olmasının da önemli olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye’de kentsel dönüşümün tarihsel gelişimi, bir strateji olarak planlanıp buna göre gelişmemiş, uygulama dinamiklerine göre gerçekleşmiştir. Tarihsel süreçte Türkiye’de kentsel alanlarda gerçekleşen dönüşüm uygulamalarında, gecekondular ve binalardaki kaçak yapılanma alanlarının dönüştürülmesi, kentin tarihi alanlarının korunması, kentsel saçaklanma bölgelerinin toplu konut niteliğinde yapılandırılmaları gibi farklı nitelikteki uygulamalar görülmektedir (Erzene 2013: 67).

Türkiyede’ki kentsel dönüşümün hangi dinamiklere ve ne tip etkilere bağlı olarak geliştiğini ortaya koyabilmek için tarihsel süreç içinde kentlerin değişimlerinin dönemsel olarak incelenmesi gerekmektedir. Türkiye’deki kentsel dönüşüm, ülke bazındaki ekonomik politikalar ve demografik değişiklikler olarak açıklanabilecek faktörlerin etkisiyle oluşmuştur. Ancak buradaki kentsel dönüşümü sadece fiziksel çevrenin yenilenmesi olarak nitelemek doğru olmayacaktır. Kentlerdeki dönüşüm,

fiziksel çevrenin dönüşümü olduğu kadar sosyo-ekonomik dönüşümü de beraberinde getirmektedir (Erzene 2013: 67).

1950 ile 1980 dönem, ekonomik büyüme politikasının yaygınlaştığı ve sanayileşmenin yaşandığı dönem olarak göze çarpmaktadır.

Modernleşme politikası tarım sektöründe Marshall Yardımı ile başlamıştır. Bununla birlikte tarımda makineleşme kırsal alanlarda ihtiyaç fazlası emeğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950' li yıllardan sonra da bu nüfus sanayileşme ile birlikte daha fazla iş olanaklarının olduğu büyük kentlere doğru göç etmiştir (Erzene 2013: 69). Hızlı göç ile beraber büyük kentler alansal olarak büyümeye başlamış, göçle gelen nüfus ekonomik büyümeden kaynaklanan imkanlardan faydalanabilmek için büyük kentlere yerleşmeye başlamıştır. Kırsal kökenli bu nüfus, kent çeperlerindeki arazilere yerleşerek, bu alanlarda gecekondu mahalleleri meydana getirmiştir.

1950'li yıllardan sonra hızla artan nüfusun, sanayileşme ve kentleşmeye beraber kırsal alandan kentsel alana doğru göç etmesiyle birlikte büyük kentlerimiz sağlıklı olmayan kentler haline dönüşmeye başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte hızla gelişen kentleşme olayı, barınma gereksinimini meydana getirerek, gecekondu problemini oluşturmuştur. Kentel dönüşüm süreciyle beraber kentlerin düzensiz gelişmelerinin yanında doğal, tarihsel, kültürel çevreyi ve oluşabilecek afet risklerini göz önünde bulundurmayarak gelişmişler ve 1950 ve 1960'lı dönemlerden sonra Ankara ve İstanbul başta olmak üzere büyük şehirler kentsel dönüşümün sembolü olmuşlardır (Genç 2008: 117).

1950 ve 1980 yılları arasındaki süreçte, gecekondu alanlarının sağlıklı hale getirilmesi, kentsel merkezin değersiz, yığıntı mekanına dönüşmesi, gecekondu bölgelerinin yeniden yapılanması ve bu bölgelerde kentsel yenileme tarzında kentsel dönüşüm projeleri yapılmıştır.

1970'lere kadar tüm dünyada ki gibi Türkiye'de de kentteki tüm olumsuzlukların ana kaynağı olarak çöküntü alanları görülmekteydi. Buralarda yapılan

yıkım ve sonrasında gelen kamu konut uygulamaları tek çözüm olarak görülmekteydi. Ancak bu bakış açısı 1970'lerden sonra farklılık göstermiştir. Böylece artık yıkım yerine rehabilite etme, sağlıklılaştırma fikri önem kazanmıştır. 1980'lere gelindiğinde ise sosyal kaygılar yerini ekonomik kaygılara bırakmaya başlamış, kentlerin dönüşüm projeleri ile yenilenerek yeni bir yüzyıla hazırlanması, sosyal problemlerin önüne geçmiştir (Yılmazöz 2010: 67).

Bu dönemde yaşanan en önemli kentsel dönüşüm ise fizik mekanda yaşanan, daha sonra bu mahallelerin imar uygulama araçları da kullanılarak sağlıklılaştırılması (imar ıslah planları, gecekonduların önleme bölgeleri vs.), apartmanlaşarak yeniden yapılandırılması şeklinde gerçekleşmiştir. Ya da bu alanların arındırılarak başka gruplara yönelik yenilenmesi tarzında dönüşüm gerçekleşmiştir (Erzene 2013: 69).

1980-2000 yıllarındaki süreçte büyük şehirlerin, dış dünyaya açık liberal ekonomiden ve globalleşmeden payına düşeni aldığı yıllardır. Bu dönemde, büyük kentlerde önemli iki gelişme olmuştur; kent sınırları içindeki ruhsatlı veya ruhsatsız yapılanma ve yerleşim mekanlarının merkezden uzak bölgelere çıkarılması. Kentsel dönüşüm çalışmaları ise, bu dönemlerde, konut, kent içi, sanayi, merkez ve kıyı kesimlerde görülmektedir. Hayat standartları geri kalmış kentsel bölgelerde de sağlıklı hale getirme veya yeniden canlandırma yapılmıştır. Bununla birlikte bu dönemde tarihi değeri olan mekanların soylulaştırılma çalışmalarına konu olması da görülmüştür (Erzene 2013: 69).

Ülkemizde kentsel dönüşüm ihtiyacı, 1999 Marmara- Düzce depreminin ardından 2011 Van depremi ile yaşanan yıkımlarla daha da görünür hale gelmiştir. Bugün kentsel dönüşüm, kentleşme, yerleşme sorunları, üzerinde en çok konuşulması gereken konulardır (Bayraktar 2013: 103).

2000'li yıllardan sonra yerel yönetimlerin yenilikçi anlayışlarıyla birlikte, kentsel dönüşüm, kurumsal ve yasal yeniden yapılanma bölgelerinde sık sık konuşulmaya ve belirli bir söyleme ulaşmıştır. 2000'li yıllardan sonra yasal düzenlemelerle kentsel dönüşümün projeleri hız kazanmıştır.

Kentli gelir seviyesi yüksek kişiler 2000’li yıllardan sonra kentin kalabalık ortamlarından uzaklaşarak dış bölgelere konut çevreleri inşa etmişlerdir. Gecekondu bölgelerinde istihdam edilecek yapının durumuna göre konut şekilleri de farklılık göstermiştir. Özel sektör lüks konut siteleri, belediye toplu konut kooperatifleri, deprem riskinin olduğu yerlerde devlet kredisiyle afet konutları, mesken satış şekillerinden bazılarıdır (Özer 2016).

Kentsel dönüşümün yasalarda yer alması 2000’li yıllarda gerçekleşmiştir. Buna koşut olarak daha öncesinde yerel girişimlerle uygulanmaya konan katılımcı yaklaşım ve katılım araçları kent planlaması gündeminde yer almıştır. Katılımcı koruma politikaları, stratejik planlama yaklaşımı yanında sivil güçlenme, çok aktörlü karar alma süreçleri gibi gayretler gelişmeye başlamıştır. Bununla birlikte, hızlı bir şekilde devam eden göç ve yerleşme mekanlarına yansıtılan sosyal ve ekonomik kutuplara ayrılmalar kentsel dönüşümün gerekliliğini ortaya koymuştur (Ataöv- Osmay 2007: 68).

Ülkemizde özellikle 2000’li yıllara denk gelen dönemlerde yerel yönetimler mevzuatında oluşturulan değişimlerden sonra kentsel dönüşümle alakalı çalışmalarda da artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde oluşturulan yeni yasal düzenlemelerin ilki olan Yasa, 2004 de kanunlara giren 5104 sayılı Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesidir. Bu yasayla beraber Kuzey Ankara girişi (protokol yolu) ve çevresini oluşturan mekanlarda kentsel dönüşüm projesi kapsamında kentsel mekanın ve çevrenin düzenlenmesi, güzelleştirilmesi ve daha sağlıklı bir yaşam alanı olması ile kentsel hayat standartının artırılması hedef edinilmiştir (Avcı 2013: 26).

Gecekondunun rant kaynağına dönüşmesi 2000’li yıllara denk gelmektedir. Gecekondular ilk olarak barınma amaçlı yapılmışken bu dönemlerde bu vasfını kaybetmişti; kendi enformel konut piyasasını oluşturarak müteahhitler eliyle apartmanlaşmaya başlamıştı. Birden fazla gecekonduya sahip olanlar veya maddi imkanları yükselen kişiler apartman dairesine taşındı ve gecekondularını kiraya verdiler. Ve böylece gecekondu belli oranda kar amaçlı olarak dönüşmüştü, ama yinede yasal olmadığı için gecekonduların apartmanlaşması kısıtlıydı. Genel uygulama,

gecekonduyunun arazisi üzerine birkaç katlı bina yapmak ve evli çocuklarına birer daire vermek kiradan kurtarmaktı, boş daire kalmışsa kiraya vererek kısıtlı bütçelerine katkı sağlamaktı (Uğurlu ve diğerleri 2010: 251).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 2004 yılında çıkartılmıştır. Bu kanun ile Büyükşehir Belediyeleri'ne kentsel dönüşüm ve gelişim projelerini uygulama yetkisi tanınmıştır. Belediyelerce tasarlanan ve usullerine uygun şekilde yürürlüğe konan kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri, belediye tarafında uygulanabilir ya da projelerin uygulanması için özel hukuk kişileri, kamu kurumlarında görev alabilir (Avcı 2013: 26-27).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 2011 yılında kurulmuştur. Kuruluşu düzenleyen 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede, bakanlığın görevlerinden biri Gecekondu, kentsel ve kırsal alanlarda ve yerleşme mekanlarında yapılacak iyileştirme, dönüşüm ve yenileme projelerinin uygulamalarında idarelerce uyulması gereken usul ve şartları belirlemek, Bakanlar Kurulunca belirlenen bu niteliklere sahip uygulamalar ile finans merkezleri ve benzeri özel proje alanları ve özel yapım gerektiren yapılaşmalar ile 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu uyarınca Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan uygulamalara ilişkin her tür ve ölçekte harita, etüt, plan, yapı projeleri ve parselasyon planı yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma, ruhsat ve yapım işlerini gerçekleştirmek, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyetinin kurulmasını sağlamak olarak belirtilmiştir (Avcı 2013: 27).

Türkiye'de ki kentsel dönüşüm sorunlarına çözüm için, plan, program yapmak veya siyasal çözümler üretmek yerine toplumun gelişigüzel çözümleri ve yerel yönetimlerin merkezi yönetimle ortak etkileşimleriyle sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Türk kentleri, Batı kentlerinden daha hızlı dönüşüm süreçleri yaşamaktadır. Bu dönüşümü kontrol eden, yönlendiren yasal ve kurumsal düzenlemeler, ve oluşturulan planlama tasarımları, çoğunlukla dönüşümün gerisinde kalmıştır ve sonradan yapılmıştır. Kentsel dönüşüm projelerinin uygulanmasına önderlik edenler, önce kamu kuruluşları, sonra piyasa ile özel kişi ve kuruluşlardır. Bu bağlamda, ülkemizde merkezi yönetimin kentsel dönüşüm problemlerine belli kurallar etrafında çelişkili olmayan ve

kapsamlı bir tavır oluşturması gerekir. Bu kurallar, bütünleşik ve kapsamlı yaklaşım, işbirlikli ve katılımlı tasarım süreçlerinin benimsenmesi, stratejik planlama anlayışının yanında, imkanlara eşit erişim, sürdürülebilirlik, çok boyutluluk, hayat standartının artırılması gibi temel şartlardır. Bundan sonra, merkezi yönetimin bu ilkelerin uygulamasına dair yasal, finansal ve kurumsal düzenlemeler kurgulanmalıdır. Bunlar belli bir bütünlük ve tutarlılık içinde gerçekleşmelidir (Akkar 2006: 36).

Kentsel dönüşüm sorunlarına yönelik çözüm arayışlarında genel ilkelerin yanında, yerel özellikler ve özgünlükler de dikkate alınmalıdır; kentsel dönüşüm stratejileri uygulanırken, yerel sorunlara özel çözümler sunulmalıdır. Her yerel mekanın kendine has problem ve potansiyellerinin, tehdit ve kısıtlarının araştırılması; bunlara yönelik dönüşüm politika ve stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanması gereklidir. Bu manada, yerel olana ait olan güvenilir bilginin kazanılması önem arz etmekte; bu noktada yerel yönetimlere ve üniversitelere önemli görevler düşmektedir (Akkar 2006: 36). Bu açıdan bakıldığında sosyal bilimcilerin özellikle sosyologların saha incelemeleri çok önemlidir.

Sonuç olarak, kentsel dönüşüm, kullanılmayacak tarzdaki binaların yıkılıp yerlerine yeni, lüks, modern apartman ve sitelerin inşa edilmesinden çok daha fazla bir değişimi içinde barındırmaktadır. Kentsel dönüşüm yapılan alanlarda büyük nüfus hareketlenmeleri, önem arz eden sosyal dönüşümler ve kent yaşamının her biriminde büyük sonuçlar meydana gelmektedir. Bu sebeplerden dolayı, kentsel dönüşümün daha sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için inşa sürecinin yanında, kültürel, ekonomik, siyasi ve özellikle de sosyal sonuçların gözönünde bulundurulması gerekmektedir. Bu süreçte ülkemizdeki kentsel dönüşüm projelerinin en sıkıntılı yanı; yıllar boyunca oluşmuş komşuluk ilişkilerinin, yani sosyal denetim mekanizmalarının ve sosyal dayanışmanın hesaba katılmamasıdır.

4.3.Kentsel Dönüşümün Ekonomik Boyutu

Kentsel dönüşüm, başta yüksek maliyetler gerektirir. Fakat kentsel dönüşümün başarılı uygulamasıyla beraber elde edilen kazanım, harcanan maliyeti kolayca geri getirecektir. Bu sebeple, bir yerin kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesinden önce,

fayda ve maliyet araştırmaları yapmak gereklidir, maliyetin kesin hesabını ortaya koymak ve elde edilecek karın da sonuç planlamasını yapmak gerekmektedir.

Cullingworth (1997)'in dūřüncesine göre kentsel dōnūřüm, merkezdeki iř alanlarını destekler ve dolaylı yollardan kentin ekonomik hayatına katkı sağlar, ancak semtlerde yozlaşmalara neden olmakla birlikte, kentlerin giderek çōkmesini de sağlar. Ekonomik boyutu ele alırken, özel ve kamu sektör dengelerinden de sōt etmek gerekmektedir. Dōnūřüm bölgesinin farklı özellikleri bakımından, kamu sektörünün ve özel sektörün bölgedeki görevlerinin dengesinin doğru kurulması gerekir, bazı durumlarda özel sektörün bölgeye girmesini desteklemek adına, kamu ilk adımı atmalı ve teşvik edici olmalıdır. Bailey (2004) de kamu yatırımlarının görevini aynı tarz bir açıklama ile, dōnūřümü başlatmak, piyasadaki durumun üstesinden gelemediği problemlere çōzüm bulmak, sorunlar çōzōldüğünde yavaş yavaş geri çekilmek tarzında tanımlamaktadır. Bařka bir önemli ayrıntı ise, dōnūřümün kentlere sağlayacağı finansal destektir. Saęlanan ekonomik fayda, bir yandan yeni bir özellik ve görünüm kazanan bölgenin arazi ve yapı değerlerini arttırmak, diğer yönden de bölgede hayatını sürdüren sakinleri ve işgücünün ekonomik durumunun da iyiye doğru gidişatını düzenlemek biçiminde olmalıdır. Yerel yönetimin elindeki kaynakları dōnūřüm bölgesinden dengeli dağıtım ve kullanımı da dōnūřümün ekonomik yönünü belirginleştiren bir faktördür. Bütün bu etkenleri aynı çatı altında toplayacak, böylelikle etkili ve dengeli kaynak dağılımı ile teşkilatlı ve ekonomik faydaları fazla kentsel dōnūřüm projelerine geçit sağlayan ekonomik programlara, merkezi yönetimde ve yerel yönetim bazında büyük ihtiyaç hissedilmektedir (Özden 2006).

Bir ülke de yapı gereçlerinin sürekli araştırmalara konu yapılması ve bunlara ara verilmemesi gerekir. Birleşmiş Milletler Teşkilatı yayınlarında, her ülkede halkın kullandığı yapı gereçlerini, bilimsel yöntemlerle günün gereksinmelerine uygun olarak değerlendirmeye büyük önem verilir. Çevreye yabancı gereçlerle yapılan yapılar, yalnız ekonomik olmamakla kalmaz, aynı zamanda onarım güçlükleri doğurur. Kent ve kasabanın güzelliğini de bozar (Keleş 2008: 451).

Kentsel dönüşüm sürecinde fakirlerin ve zenginlerin durumu farklıdır. Dahl'a göre, düşük gelir grupları, çoğunlukla kendilerini çevreleri ile özdeşlerler; onlar için taşınmanın psikolojik maliyeti, daha hareketli üst ve orta sınıfa göre daha yüksektir. İyi niyet ama kültürel olarak duyarsız orta sınıf planlamacılar, bunun sonucu olarak alt sosyo-ekonomik gruplara ağır maliyetler yüklerler (Alptekin 2014: 47). Sonuç olarak her yerde olduğu gibi kentsel dönüşümdede alt gelir grupları durumdan daha fazla etkilenir.

Türkiye'de kentsel dönüşüm, dezavantajlı alt gelir gruplarını kentsel ortamda daha da dezavantajlı duruma çekmektedir. Türkiye'de kentsel düzenlemelerin piyasa şartlarına bırakılması, onları büyük ama örgütsüz ve dar gelirli kitlelerin aleyhinde tezahür etmeye mahkum kılmaktadır (Alptekin 2014: 55).

Türkiye'de kentsel dönüşüm projeleri hem uygulama aşamalarında, hem aktörlerin sahip oldukları roller konusunda ve ortaya çıkan rantın nereye aktarıldığı noktasında önemli eleştirilerle karşılaşmıştır. Kentlerde farklı alanlar dönemsel olarak karlı yatırımlar haline almaktadır bu durumun ortaya çıkmasının nedeni kentsel toprağın sahip olduğu özelliklerle ilgilidir. Kentsel toprak, tekrar üretilebilmesi sebebi ile kırsal topraktan ve diğer üretim araçlarından farklı durumdadır. Bu farklı özellik ve işlevler, kentsel toprağın kar aracı olarak kullanılabilmesini kolaylaştırmaktadır. Kent toprağının farklı özellikleri ve işlevleri bulunmaktadır. Kemal Kartal'a göre bunlardan ilki; zaman içinde sürekli olarak maddi ve manevi değerinin değişmesi özelliğidir. Birçok nedene bağlı olan değer değişiminin temel etkenleri arasında yerel yönetimlerce alınan planlama kararlarının kentsel toprağın kullanım şekillerinde oluşturduğu farklılıklar yer almaktadır. Alınan bu planlama kararları kentsel toprağa olan talebi arttırmaktadır. Kentsel toprağın ikinci özelliği; kent bütünü içinde konumunun sürekli olarak değişmesidir. Bu değişim arsanın iyeliğine sahip olan kişiye toplumun yarattığı değerlere el koyma olanağı vermektedir. Kent toprağının üçüncü özelliği; sahibinin kontrolü dışındaki etkilere açık olmasıdır. Değişen kent dokusunda bir arsa sahibi, arsanın ne zaman hangi değere sahip olacağını, yönetim, eğlence, ticaret merkezlerine ne kadar yakın olacağını belirleyemeyecektir. Kent toprağının dördüncü özelliği ise; çok sayıda işleve sahip olmasıdır. Bunlar, kentteki diğer faaliyetlere ulaşılabilir işlevi,

edinilmiş veya edinilmek istenen sosyal statünün mekana yansıdığı kent bütününe de bulunma işlevi, güvenceli servet bulundurma işlevi, haksız kazanç elde etme işlevidir. Kent toprağının beşinci ve son özelliği ise, zaman içinde sürekli olarak özelliklerinin değişmesidir (Yılmaz 2010: 60).

4.4. Kentsel Dönüşüm Projeleri Ve Şehir Kimliği İlişkisi

Kimlik, insanın kendini gördüğü yer ve kendini tanımlamasıdır. Farklı bir ifade ile sosyal çevrede nasıl konumlandığını gösterir. Kişinin kentsel kimliğinin varolmasında toplumsal etkileşimin etkisi çok fazladır. Çünkü kentsel kimlik yalnızca doğal ve fiziksel unsurlarla tanımlanamamalıdır. Kentsel yaşam tarzında kimliğin oluşmasını sağlayan öğelerden biridir. Kentlerde kimlik yalnızca fiziksel ile yapının varlığı ile oluşmaz. Bunun yanında içinde buldukları makro ortamdan mikro ortama kadar fiziksel, siyasal, sosyal, kültürel, siyasal ve birçok diğer öğeyi de kapsayan sarmal bir sistem içinde oluşan dönüşüm ve değişim süreçlerini de sınırları içerisine alır (Saraç 2014: 48).

Bundan sonraki şehirler daha yaşanabilir olmalı, havayı teneffüs etmeli ve toprağa daha yakın topografya ve çevreye saygılı olmalıdır. Geleceğin şehri daha insani olmalı, bizimle birlikte diğer canlılarında şehirde yaşama hakkı olduğu unutulmamalıdır.

Ekonomi, sosyallik, politika ve kültür ve birçok konunun birlikte var olduğu mekana kent denir. Kentler çeşitli kültür ve sosyal yapılardan oluştuğu için değişiklikler gösterirler. Kent profili, kent kimliği ve kent imgesi olguları ile kentlerin farklı karakterleri açıklanmaktadır. Kent kimliği uzun zaman içerisinde şekillenir. Kentte şekil veren özelliklerin karışımı şunlardan oluşur; coğrafi içerik, mimari, hayat tarzı, kültür seviyesi, yerel gelenekler. Kentin profilini doğal profili, insanların inşa ettiği mekanın profili ve sosyo-ekonomik profili ile bir harmanlanmanın değerlendirilmesi medya getirir. Kentin imgesi kentin yapılaşmış bölgelerinde gözlemlenen şehir tacı, alanlar, sınırlar, düğüm noktaları ve kanallar ile açıklanabilir (Önem ve Kılınçaslan 2005).

Kent kimliğinin yeniden tanımlanması çevre ve içerisinde varolan yaşam şekli ile bir bütün meydana getirerek toplumsal açıdan yeniden üretilen, devamlı gelişim ve değişim halinde olan toplumsal ilişkilerle olmaktadır. Toplumsal tecrübeler, inançlar, fikirler, davranışlar toplumların sosyo-kültürel sistemini meydana getirir. İnsanların toplumsal davranışlarını etkileyen bu unsurlar kent kimliğinin oluşmasında da önemli görevlere sahiptir. Kimliğin oluşum şeklini toplum kadar tasarımcıda meydana getirir. Bundan dolayı, geçmişteki unsurların yeniden analiz edildiği ya da tamamen yeni kültürel bir olgu olarak da tanımlanır. Kenti geçmişten geleceğe bir devamlılık içinde anlamaya çalışmak gerekir (Önem ve Kılınçaslan 2005).

Doğal, beşeri ve insanın oluşturduğu çevreden kaynaklanan unsurlar kent kimliğini oluşturan unsurlar tarafından değerlendirilebilir. Doğal çevreden oluşan kimlik özellikleri kentin doğal çevresi ile alakalıdır. Doğal çevre verilerini iklim koşulları, topografik durum, jeolojik durum genel konum, su ögesi ve bitki örtüsü, oluşturur. Bu etkenlerin değişikliği, kentleri birbirlerinden farklılaştırır, özgünleştirir, tanımlar, kente kimlik ve etiket kazandırır. Kentin sahip olduğu kimlik olgusu etrafında ele alınan kentin doğal çevresinin niteliklerinin araştırılmış olması, iyileştirilmesi, korunması ve vurgulanması, kentin pozitif kimliğinin korunması ve geliştirilmesi anlamına gelir. Bu şayede kentsel algılama daha pozitif olur. Birey ve toplum insan eliyle oluşturulan çevreden kaynaklanan kimlik elemanlarıdır. Kişinin kimliği hayatını idame ettiği ortamda olgunlaşır. Bireyin kimliğini; geçmişle alakalı bilinçli- bilinçsiz bütü algıladıkları, bilgileri, fikirleri, birikim ve deneyimledikleri, düşünceleri, davranışları, gelecekle alakalı istek, tahmin ve beklentileri, gereksinimleri ayrıca hayatını devam ettirdiği toplumun gelenek, görenek, adet ve inançları oluşturarak şekillenir. Kişisel kimlik grup ve toplum kimliğini meydana getirir. Bunlara bağlı olarak, insanın inşa ettiği çevreden oluşan kimlik elemanları, kurumsal yapı (politik, ekonomik, yönetsel, hukuksal), demografik yapı (nüfus sayısı, yapısı, yaş grupları yoğunluğu) ve kültürel yapıya yönelik alt elemanlardan oluşur. Beşeri çevreden oluşan kimlik elemanları yapay çevre elemanları, şehirlerde oluşan insan ihtiyaçlarında kaynaklanan eylem alanları ve bu eylem alanlarının karşılıklı ilişkileri ile şekillenen, insan eliyle yapılmış objelerden oluşur. Yapay çevre ürünlerinin kent dokusu içerisinde

kimlik elemanları olarak değerlendirilmesinde konum, görüntü ve anlam faktörü etkenli olur. Nesnenin formu, simgesel durumu, strüktürü, dokusu, oranları, kullanılan malzeme gibi açılardan oluşturduğu özgün görsel etki görüntü faktörünü meydana getirir. Nesnenin doğal çevre elemanlarıyla, kent eylem alanlarıyla ve diğer yapma çevre elemanlarıyla ilişkisi açısından bulunduğu özgün yer ve konumun oluşturduğu etki, konum faktörüdür. Nesnenin işlevsel önemi veya şehrin tarihi gelişme sürecinde kazandığı anlamın özgün, sembolik değerinin oluşturduğu etki ise anlam faktörünü oluşturur. Kentsel koruma anlayışı ve koruma politikası içinde korunma durumundaki öğeler kentin kimliği, kentin profili ve kentin imgesi olarak tümüdür ve kentin özgün karakteristikleridir. Amaç bu unsurların tek tek korunması değildir. Hedef çevreleriyle beraber bir etkileşim ve ilişki bütünlüğünde korunmalarıdır. Kentin kimliğini meydana getiren unsurların belirlenebilmesi için öncelikle çevrenin en doğru biçimde algılanması ve tanımlanması gerekir. Toplumsal yapı, sosyo-kültürel yapı, doğal çevre ve yapma çevrenin beraberliği sonucunda oluşan kent kimliği belirlenirken bir bütün şeklinde ele alınmalı ve değerlendirilmelidir (Önem ve Kılınçaslan 2005).

Kent kimliğinin devamlılığı geçmiş, günümüz ve gelecek olarak açıklanabilecek üç zaman diliminde ele alınabilir. Bu üç zaman diliminin önemi, geçmişte kent belleğinde yer eden kimlik öğeleri, günümüzde geçmişten gelen kentsel kimliğe ne oranda sahip çıkıldığı ve gelecekte kentin kime? ve ne? ifade ediyor olacağı ile açıklanabilir (Eryazıcıoğlu ve Markoç 2016).

Kentsel dönüşüm, etki ettiği alan ve değişime neden olan doğası gereği, varolan şehrin fiziki yapısına ve sakinlerinin fiziksel, sosyal ve ekonomik geleceği üzerinde etkide bulunmaktadır. Bununla birlikte kentin bütün geleneklerini de etkileyebilmektedir. Bu sebeple, bütün kentsel tasarım uygulamalarında, sosyolog, mimar, ekonomist, mühendis, şehir plancı ve peyzaj mimar gibi farklı alanların beraber yer alması ve fikir beyan etmesi gerekmektedir.

Standartlaşma kentsel dönüşüm projelerinde ileri derece görülmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarında tekrar eden ölçüler, modeller, geometrik şekiller, planlar, biçimler ve boyutlar vardır. Yollar düz, evler apartmanlara istiflenmiş, apartmanlar yan

yana ve karşı karşıya aynı katlarda simetrik bir biçimde dizilmiş, ticari faaliyetler alışveriş merkezlerine toplanmış ve her şey tornadan çıkmış gibi bir düzen, tertip ve simetri içerisindedir. Bazı araştırmalarda bu uygulamalar mekanın yer ile ilişkisinin kesilip, soyut bir alan haline getirilmesi şeklinde okunmaktadır ki, buna mekanın içinin boşaltılması da diyebiliriz. Kentlerde lokal boyutlardan başlanarak mekanın ileri bir biçimselleşmeye tabi tutulması ve tek tipleştirilmesi sürecini Virilio, mekanın homojenleştirilmesi olarak adlandırırken; Sassen, aynı durumu küresel ekonomi için mekanın modası geçmiştir ifadesi ile özetler. G.Ritzer'ın toplumun McDonalddlaştırılması tezinden bildiğimiz gibi, burada da adeta şehirler McDonalddştırılmaktadır. Artık yeni süreçte şehirler, McDonalds mağazalarında olduğu gibi, tek tiptir. Şehirler Batılı kentlerin neredeyse bir zinciri konumundadırlar. Belli işlevler, belli şekiller ve kalıplar içerisinde sunulur ve gerçekleşir. Bu şehirlerde her şey hesaplanabilir, öngörülebilir ve denetlenebilir durumadır. Biçimsel tek tiplilik, işlevsel tek tipliliği de üretmiştir (Alptekin 2014: 58). Medeniyetlere özel özgün şehir anlayışı yerini tek tip kentlere bırakmıştır. Dünya üzerindeki bütün şehirler, artık Batılı kentsel zincirin devamı niteliğindedir. Şehirler ruhlarını geçmişlerinde bırakmıştır. Şehir kimliği yerini küresel anlamdaki kent algısına bırakmıştır.

Mekansal biçimleşme kentsel dönüşüm projelerinin kaçınılmaz sonunu ortaya koymaktadır. Uygulanan projeler aracılığı ile insanlar kategorize edilmekte ve ait oldukları sosyal ve kültürel çevrelerinden izole edilmektedirler. Fiziki izolasyon zamanla sosyal ve nihayet kültürel izolasyona dönüşmekte, insanlar on yıl önceki sosyal ve kültürel çevrelerine yabancılaşabilmektedirler. Ne var ki kentsel dönüşümle gelen bu süreç kentsel dönüşüme konu olan insanlar için tamamen sebepsiz gelişmektedir. Kent yönetiminin onların oturdukları bölge ile ilgili bir kısım sorunlar ileri sürmesi söz konusudur. Fakat mahalle sakinleri yaşamlarından ve mekanlarından memnundur. Buna rağmen, bir tür emri vakiyle karşı karşıya kalır ve kentsel dönüşümün objesi olurlar. Süreç, insanların kendi sosyal çevrelerinden kopması ve kültürel olarak dönüşmeleri şeklinde devam eder. Homojenize mekanlarda standart kent toplumuna uyanırlar (Alptekin 2013: 32-33).

Günümüzün planlama uğraşlarının dar kapsamlı ekonomik çıkar motifi karşılıklı olup bittiler karşısında toplumun isterlerini göz önüne alan bir yaklaşım belirlediği; giderek kent mekanının yeniden şekillendirilmesinde başka deyişle bölgeye yeniden, anlam ve hayat katılmasında finansal ve toplumsal hedefleri beraber gözeten imgesel ve görsel boyutlarında öne çıktığı bir yaklaşımın benimsendiği gözlemlenmektedir. Ülkemizde Cumhuriyet sonrası kent planlamasının kentlerde oluşturduğu yeni modernist doku, geleneksel Türk şehri tarihsel organik dokusu ile uyum sağlamakta zorlanmış, kenarlaşma ve eklemlenme sorunları ortaya çıkmıştır. Görsel ve imgesel anlamda zengin içerikler sunan tarihi kent dokularının insanı göz önüne alan, insancıl niteliklerine karşın yeni geometrik yapılanmanın doğrudan ranta yönelen ve kolayca uygulanabilir niteliğinin öne çıkmakta olduğu gözlemlenmektedir (Bilsel 2006: 53). Şehirlerin tarihsel mekanları eskime ve yıkıntı olma, itibar görmeme gibi sebeplerle dönüşüme uğratılmakta bu durum şehir kimliğini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Şehirlerde yerel farklılıklar öne planda tutulmalı, bunun içinde şehir kimliğinin ayırt edici özellikleri ile kişiliğinin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

Bir şehrin kimliğinin onun mevcudiyeti ve işleyişinin önemli bir ögesi olduğunu kabul ediyorsak, şehir tarihi ve özgün kimliği ile tanımlanıyorsa, tarihi ve özgün kimliği olmayan bir mekan şehir olmayan mekandır diyebiliriz. Bir yerin kimliğinin oluşabilmesinin ilk şartı, zamanı ve yeri tespit edilerek bulunduğu coğrafyaya aidiyeti ile başlar. Zaman köprüsü oluşturmak için, mekanın öyküsünü doğru okumalı, kimliğini keşfetmeli, kimlik hissiyatı kaybetmeden onararak bu şekilde kültürün devamlılığını sağlama amacını güden dönüşümler olmalıdır (Bilsel 2006: 54).

4.5.Kentsel Dönüşüm Ve Toplumsal Doku

Kentsel dönüşüm kaliteli ve sağlıklı hayat şartlarının olmadığı kent mekanlarının yeniden yapılanması ve dönüşümünün sağlanmasıdır. Kentsel dönüşümde ilk dikkat edilmesi gereken nokta yapılan dönüşümün şehirde yalnızca fiziki değişimi değil yapısında değişimini değiştireceğidir. Çünkü şehir yalnızca fiziksel yapıdan ibaret değildir, içerisinde kültürel, sosyal ve ekonomik sistemi de barındırır. Dünyada üzerinde her ülkenin değişim hareketleri farklılıklar gösterir. Bu sebeple yaşadıkları dönüşümlerin biçimleri ve yansımaları da farklılık gösterir. Bütün toplumlarda sosyal,

kültürel, ekonomik sistem farklı olduğundan dönüşümün özelliğini belirleyen etkenler de farklılık gösterir. Bu sebeple yapılan kentsel dönüşüm projelerin de etkili olması gereken fiziksel müdahaleler değil, sosyal açıdan bu müdahalelerin etkileridir. Toplumda bu yansımaların ne olacağı, ne denli yankı bulacağı, toplumu nasıl dönüştüreceği ele alınmalıdır. Bu süreç iyi analiz edilmeli ve sağlıklı bir çalışma ortaya konmalıdır.

Toplum ve mekan farklı kategorilerdir. Ancak birbirlere dönüştürücü etki yaparlar. Mekanda oluşan değişim ve dönüşümler kesin olarak toplumu etkiler. Tarihsel süreçte şehir olgusunun ortaya çıkışından bu yana şehirlerin varolmasında ve dönüşmesinde, şehrin fiziki yapısı ile toplumsal yapısı arasında bir ilişki her dönemde olmuştur.

Kentsel dönüşüm bölgelerinde alınacak kararlar ve bu yönde oluşturulacak stratejiler, sosyal ve toplumsal niteliklerle iç içe bağlantılıdır. Dönüşüm alanındaki kişilerin geldikleri yer, yaşadıkları bölgeden memnuniyetleri, eğitim durumları, ekonomik durumları, bilinçlilik seviyeleri, kültür özellikleri, örf ve adetleri, etnik farklılıkları kentin dönüşümünde yapılacak projelerde alınacak kararlara etki eder ve biçimlendirir (Serenli 2013).

Yeni şehir oluşturmanın olumsuz yönü, bu şehrin insansız kalabileceği düşüncesidir. Modern mimarinin kente bakış açısının sonucu olan çok katlı apartmanlar insanî değerleri ortaya koymayan görünümler meydana getirmektedir. Bu sebeple inşa eden firmalar projelerini sunarken depreme dayanıklı, lüks, konforlu, geniş, ısı yalıtımlı, alışveriş mekanlarına yakın gibi dünyevi kavramları öncü yapmaktadır. Bu kavramların yeni bir seküler bakışı ortaya koyduğu, İslami yaşantıyı yeniden inşa edeceği de söylenebilecektir. Tüketim kültürünü hazcı bir dindarlık kaygısı ile kazanan yeni kent retoriği artık dindar olmayı kabul etmekte ancak dinin etkisinin kent ve mahalle yaşamında hissedilmesini kabul etmemektedir (Bergen 2013: 169-170). Modern kent zihniyeti dini kalplerde yaşamayı dayatıyor, sosyal hayatta dine yer yok. Oysaki İslam bireysellikten çok toplumsallığa vurgu yapar.

Gelir ve kazanç şekillerini ön plana alan gruplaşmaların ön planda olduğu yeni kentler inşa edilmektedir. Bu kent biçimlenmelerinde konut fiyatlarını belli ekonomik düzeyde olan kişilerin karşılayacağı bir düzeye taşımakta ve alt gelir gruplarını elemektedir. Oluşan bu yapılanmayı sınıfsal ayrışma şeklinde değerlendirebiliriz (Bergen 2013: 170). İnşa edilen bu yeni kentlerde, mahallelerde ki sıcak, samimi değerlerin yerini paranın gücü ile ahlaki değerleri yok sayan bu anlayış satın almıştır.

Ergenç'in tanımlamasına göre Osmanlı şehrinde mahalle, fiziksel ve sosyal mekandır. Mahallede birbirlerini tanıyan, belli seviyede birbirlerinin yapıp ettiklerinden sorumlu, birlik beraberlik içinde yaşayan bireylerden meydana gelmiş bir topluluğun yaşamını sürdürdüğü yerdir (Bergen 2013: 170). Kentsel dönüşüm ile birlikte oluşturulan yapıya baktığımızda bu toplumsal dokunun yok sayıldığı, kuru beton yığınlarının yenilendiğine şahit olmaktayız. Yapılan çalışmalar kişileri birleştirme yerine ayrıştırma üzerine kurulmuş projelerdir.

Wagner biçimselleşmeyi bir tür rasyonelleşme olarak işaret eder. Akıl bütün insanlarda ortalama güçlü meleke olduğu için ve biçimler bu ortak melekeye dayanarak şekillendiği için, modern mekanların istikameti farklı toplumlarda aynı yöne işaret etmekte ve evrensel bir karakter arz etmektedir. Akıl, insani melekelerin en önemlilerinden olsa da asla onun sahip olduğu tek meleke değildir. İnsan, akıldan daha fazla bir varlıktır. Biçimselleşme, sadece akli esas aldığı veya en azından insani melekelerin tamamını asgari düzeyde olsun yansıtmaktan uzak olduğu için, kentsel mekanlar ve özellikle kent içinde ikinci biçimselleşmeye tabi tutulmuş yerleri temsilen kentsel dönüşüm alanları ve toplu konut uygulamaları, sakinlerine asgari düzeyde olsun insani bir hayat düzeni sunmaktan da uzak olacaktırlar. Kentsel ortamda böylesi bir mekansal biçimselleşme, Weber'in bürokrasi ile ilgili öngördüğüne paralel olarak, kent sakinlerini demir bir kafese hapsedecektir (Alptekin 2014: 42-43). İnşa edilen ortamda yaşayan insanlar ruhsuz bir hal alacak, hayatın anlamından uzaklaşacaktır. Şehirli insanları kültürlerinden uzaklaştıracağı için yozlaştıracak ve bir insan yığına dönüştürecektir.

Kentsel dönüşüm projelerinde son derece katı bir mekansal biçimselleşme aracılığıyla insanlar kategorize edilmektedir. Şehirli insanlar ait oldukları sosyal ve kültürel çevrelerinden uzaklaştırılmaktadır. Fiziki uzaklaştırma zamanla sosyal ve nihayet kültürel yalıtıma dönüşmekte, insanlar on yıl öncesi sosyal ve kültürel çevrelerine yabancılaşabilmektedir. Kentsel dönüşümle başlayan bu süreç kentsel dönüşüme konu olan insanlar için tamamen nedensiz oluşmaktadır. Kent yönetiminin onların oturdukları bölge ile ilgili bir kısım sorunlar ileri sürmesi söz konusudur. Ancak mahalle sakinleri yaşamlarından şikayetçi değildir. Buna rağmen kentsel dönüşümün objesi olurlar (Alptekin 2014: 44). Kentsel dönüşümün bir yönü bu şekilde rant elde etmek amacıyla gerçekleşmektedir. Başka bir yönünde de değinecek olursak doğal afetlere karşı dayanıksız, çürük yapıların yenilenmesi elzem bir konudur. İki yönden de ele almamız gerekirse kentsel dönüşüme uğrayacak mekanların dengelerinin bozulmaması gerekmektedir. Sonuç olarak kentsel dönüşüm insanları kendi sosyal çevrelerinden koparmamalı ve kültürel dönüşmelere de neden olmamalıdır. İnsanlar homojenize mekanlarda standart kent toplumuna uyarlanmamalı, toplumsal doku korunmalıdır.

Kentsel dönüşüm içinde biçimselleşmeyi toplu konut sistemindeki apartmanlar ifade eder. Bu alanlarda eski mahalle hayatının sıkıştırılmış bir biçimi oluşturulur. Kişinin dünyası buralarda ölçek küçülmesine uğramıştır. Küçülen bu ölçekle birlikte, sosyal ilişkilerde aynı oranda veya daha fazla nispette küçülmüş, zayıflamıştır. İnsanlar birbirlerine fiziken yaklaşmış ama sosyal daha da uzaklaşmışlardır. Ölçek küçülmesi mekanın anlamının içini boşalttığı ve zorunlu fiziksel yakınlaşma gerektirdiği için, sosyal olarak uzaklaşma, mesafe koyma gereği oluşturmakta ve insanlar bu alanlarda karşılaşsa bile konuşmak, birbirine bakmak yerine gözlerini kaçırmaktadırlar (Alptekin 2014: 59). Küçük ölçekli alanlardaki zorunlu yakınlık olayında insanlar yakınındaki insana sosyal mesafe ile tepki göstermektedir. Kentsel dönüşüm alanlarında ve toplu konut uygulamalarında yeni davranış kalıpları gelişmektedir. Yeni bir sosyal sistem geliştirilmektedir. İnşa edilen bu alanlarda kimliksiz, duygusuz ve ruhsuz insanlar oluşacaktır. Bu durum gösteriyor ki kentsel dönüşüm toplumsal dokuyu bozmaktadır.

Kentlerde eski değerler ile yeni değerler hızlı bir biçimde yer değiştirmektedir. Bir kentin oluşmasında geçmiş, kimlik ve yer, birbirine bağlıdır. Fiziki çevre ile kişilerin bu fiziki alandaki davranışları arasında olan etkileşim ortadadır. Bu etki ile ilişkili olarak zıt iki bakış açısı vardır: ilk görüşü savunanlar; fiziki çevrenin davranışları belirlediği şeklindedir; ikincisi ise toplumların buldukları yerleri biçimlendirdiğidir. İlk görüşten olanlar farklı yerlerde hayatını geçiren belirli sosyal grupların, aynı davranış kalıplarını göstermeyeceklerini savunurlar. İkinci görüşten olanlara göre ise davranış kalıpları nedendir, yani bağımsız değişkendir. İnsanlar kendileriyle uyumlu fiziki çevreleri tercih eder ve şekillendirir. İki görüşten birini savunsak bile ortada kesin olan bir şey var ki, insan hayatını devam ettirdiği kentle birebir etkileşim içindedir (Tolanlar 2007: 62).

Bir yerleşim yerinin meydana gelmesi için öncelikle alt yapı düzenlemeleri tamamlanır, sonrasında insanların yerleşmesi sağlanır, gelişmiş ülkelerde durum böyle sıralanır. Gelişmeye devam eden ülkelerde ise önce yerleşime açılmakta daha sonra alt yapı düzenlemeleri beklenmektedir. Kentsel mekanların doğru kullanılmaması yalnızca fiziksel problemleri değil sosyal ve toplumsal problemleri de oluşturmaktadır. Bu sebeple göç kavramını, toplumu bütün açılardan etkilediği için toplumsal bir olgu şeklinde algılamak, problemin tanımlanması ve çözüm yöntemlerinin bulunabilmesi açısından çok önemlidir. Göç hareketinin, yerel yönetimler, toplum bilimcileri ve şehir plancıları tarafından doğru analiz edilmesi, bu sorun karşısında yapılması gerekenleri en doğru şekilde yapmaya yardımcı olacaktır.

Tüketim kavramı günümüzde kent yaşamı ile iç içe geçmiştir. Tüketim kültürü ile kent kültürü birbirini tamamlar şekil almıştır. Kentsel hayatta yapılanlar üretimden tüketime geçtiği için tüketmek üretmek daha fazla değer kazanmıştır. Toplumsal yapı içerisinde paranın nasıl kazanıldığı değil, nasıl harcandığı dikkat çekmektedir. Vurgulamamız gereken bir nokta şudur ki, toplum içindeki kişiler neleri ne kadar ve nasıl tükettikleriyle kimliklerini ve temsil ettikleri değerleri ortaya koymaktadır. Modern dünyada yaşanan değişim ve dönüşümle birlikte ihtiyaçlarımız istekleri belirleyemiyor. Öncesinde tüketim materyalleri bize sunuluyor sonrada bunları ihtiyaçımız şeklinde algılayıp tüketmek zorunda hissediyoruz. Kentsel dönüşüm

projelerinde de bu bakış açısı benimsenmektedir. Çünkü kentsel dönüşüm projelerin ana kaynağı; çöküntü mekanların tespit edilerek yıkılıp yeniden inşa edilmesi ya da rehabilite edilmesidir. Ancak sözlü veya yazılı medyada çıkan haberleri incelediğimizde rehabilite edilecek ya da yenilenecek bölgelerde inşa edilecek olan konutların minimum seviyedeki ihtiyaçlarımıza karşılık çözümler sunmanın çok ötesinde bir ütopya şehir, bir hayal konut vaad edildiği görülmektedir. İnsanların ekonomik gerçekleriyle hiçbir şekilde uyuşmayan bu durum kent hayatının dayandığı önce üret sonradan ihtiyaç hissedilir fikri ile tamamen uyuşmaktadır (Tolanlar 2007: 65).

Kentsel dönüşüm uygulamalarında genellikle, sosyal ve fiziki ve sosyal mekan açısından daha yaşanabilir bir kent inşa etmek, ruhsatsız, kaçak yapıların önlenmesi riskli alanların doğal afetlere karşı sağlıklı hale getirilmesi, kentsel gelişmeye uyum sağlayamamış ve işlevsizleşmiş mekanların yeniden ele alınması, sosyal risk altında olan alanların, suç oranlarının üst seviyelerde olduğu mekanların ıslah edilmesi (Taşdelen 2009) hedeflenmektedir.

Yaşanabilir bir şehir inşa etmek adına yapılan projelerde fiziki altyapının ve konut standartlarının yükseltilmesi yeterli olmayacaktır. Çevresel ve fiziki yönlerden eskimiş, çirkinleşmiş, çöküntü haline gelmiş, ekonomik sosyal bakımdan dışlanmışlığa uğramış kent mekanlarının belirli ekonomik ve sosyal planlarla inşa edilerek kente kazandırılması gerekmektedir.

Türkiye’de kentsel dönüşüm konusunda ilk akla gelen gecekonduların yenilenmesidir. Aslında bu algılama biçimi eksiktir. Çünkü kentsel dönüşüm fiziksel mekanın yenilenmesinden fazla bir şeydir. Zira kentlerin farklı sorunları vardır ve bu sorunlara çoğu zaman aynı tarz ve tek yönden bakılarak çözümler getirilmektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarına sebebiyet kazandıran problemler fiziki alanların dönüştürülmesi gibi basit bir algılama şeklinde yalnızca fiziki alanların dönüşümüne indirgenilmektedir. Aslında kentsel dönüşüm uygulamalarında ekonomik ve sosyal yönler öne çıkartılmalıdır. Kentsel dönüşümden beklenen kentteki bütün eylemleri koordine etmesidir. (Saraç 2014: 46) .

Dönüşüm projelerinin uygulanacağı mekanlarda var olan ekonomik, sosyal ve kültür dokusu iyice araştırılıp incelenmelidir. Sahip olunan sosyo-kültürel yapıyı korunmalıdır (Saraç 2014: 47).

Kentsel dönüşüm yönteminin nasıl olacağı, sosyal yapının analiz edilerek ortaya konan toplumun problem ve ihtiyaçlara göre belirlenmelidir. Kentsel dönüşüm projelerinin hedefleri ve tasarım tercihleri toplumun yapısında istenilen değişikliklere göre tasarlanmalıdır. Ancak bu şekilde yapılan uygulamaların fiziksel yapıya yansımaları sağlıklı bir çalışma olacaktır. (Ertaş 2011: 6).

Kentsel dönüşüm projeleri ile gecekondulu mahalleri sadece fiziksel değil, sosyal dönüşümde yaşamaktadır. Gecekondulu mahallerindeki göç ile köyden kente taşınan ve göçmenin kentteki hayatında ihtiyaç hissedilen paylaşım ve dayanışma, gerek iç dinamiklerle, gerekse dış müdahalelerle hızlı bir biçimde kaybolmaktadır. 1980'li yıllardan önce birlikte yaşam anlayışı, yerini amaca uygun olmayan ve liberalleşme süreçleriyle beraber bireyciliğe bırakmıştır. Kültürel bir alışkanlık kazanan tüketim insanlarda statü elde etme fırsatı oluşturmakta ve bu bakış açısı aileler arası rekabete neden olmaktadır. Özetle, 1980'li yıllardan sonra bireyselleşme, rant ve tüketim alışkanlıkları gecekondularda yaşayanları ve bu mekanları, fiziksel ve sosyal açıdan dönüştüren temel etkenler olmuştur (Uğurlu ve diğerleri 2010: 254).

Dönüşüm bölgelerinde için verilecek kararlar ve bu yönde hazırlanacak stratejiler, toplumsal, yerel nitelikler ile iç içe olmalıdır. Uygulama yapılacak olan mekandaki kişilerin gelmiş oldukları yerler, yaşadıkları bölgeden hoşnut olup olmadıkları, eğitim düzeyleri, hangi gelir seviyesine sahip oldukları, kültürel özellikleri, bilinçli olup olmadıkları vb. koşullar kentsel dönüşüm projelerinin başında bu mekanda için alınacak kararlara biçim kazandırır ve etkiler. Özellikle dönüşümden sonra yerel halkın burada yaşayıp yaşamayacağı, bölgeye yapılacak yatırımların özellikleri, doğrudan yerel halkın özelliklerine bağlıdır. Bu açıdan, Jacobs ve Dutton (2000)'ün yerel projelerin uygulanma biçiminde ön planda tutulması gereken konu başlıklarını şöyle sıralayabiliriz. Öncelikle yaşayan kişilerin niteliklerinin belirlenmesi, yerel halkın ihtiyaçlarının ve bu ihtiyaçları karşılayacak yöntemlerin belirlenmesi, toplumun özel

ihtiyaçlarının ortaya konulması, sosyal ve ekonomik artıların geliştirilmesi yönünde ortak hedeflerin arttırılması, toplumu temsil eden kişilerin seçilmesi, etkili toplumsal birliklilikler gibi faktörler, kentsel dönüşüm bölgelerinde derinlemesine ve kapsamlı bir biçimde ortaya konulmak zorundadırlar. Dönüşüm politikalarında, sosyal sistemi mahalle bazında düzenlemeye çalışmak ilke edinilmelidir. Böylece dönüşüm bölgenin ve dolaylı olarak kentin genel sosyal seviyesini arttırmak üzere, yerel halkın yeteneklerini geliştirmek, toplumsal ruhu ve yerel girişimciliği arttırmak hedefi ile sosyal niteliği olan yatırımların yapılması teşvik edilmelidir (Özden 2006).

Kentsel dönüşüm uygulamalarında ayrıştırmamaya, uzaklaştırmamaya özen gösterilmelidir. Sosyal kaynaştırma ve birlikliliği amaç edinen bir sosyal düzenleme mimari yapının inşa edilmesi doğru olacaktır. Uygulama yapılacak alanda yaşayan halk üzerinde siyasi baskı yapılmamalıdır, bu durum kent kimliğini ve entegrasyonu olumsuz etkiler. Kültürel ve sosyal beraberliği sağlamak adına çok yönlü projeler üretilmelidir. Kentsel dönüşüm uygulamaları en kısa sürede tamamlanmalıdır, aksi takdirde mahalle sakinleri kentsel dönüşüm projelerine uzak durmakta ve özellikle seçim dönemlerinde siyasi partilerin ağzına pelesenk olarak olumsuz bir ortam oluşturmaktadır. Dönüşüm Projeleri doğru tasarlanıp hızlı bir şekilde tamamlanmalıdır, bu durum birçok problemi ortadan kaldırır. Sosyal verilerin elde edilemesinde için teknik uzmanların desteğinin yanında sosyolog, kent bilimci ve psikologların da aktif olması, kentsel dönüşümün daha sağlıklı ve işler olmasını sağlayacaktır.

Kentsel dönüşümde toplumsal dokunun bozulmaması için mahalle sakinlerinde fikirleri dikkate alınmalı, istek ve tercihleri önemsenmelidir. Yerel halk kendini en çok hangi projede görüyorsa onu seçmesi teşvik edilmelidir. Kişinin kendisini projeye ait hissetmesi; kültürünü, geleneklerini, özgürlük tanımı içinde hayat sürmesine imkan oluşturan ortamda mümkündür. Bu durumun sağlanması için ibadethaneler, halk evleri, düğün ve cenaze gibi programların yapılacağı mekanlar, çamaşırhaneler, kütüphaneler, çeşmeler, spor yapma alanları, park ve bahçeler, hobi mekanları yapılmalı. Bunların dışında günümüzdeki AVM modasından farklı olarak, mahallelerde bakkal, manav, terzi, kasabı, tuhafiyeye, kuaför olmazsa olmaz yapılar yer almalıdır. Engellilerin engel durumlarını daha da arttırmayacak çözümler getirilmelidir.

Fiziki çevre toplumda hiçbir grubun izole edilmeyeceği şekilde inşa edilmelidir. Her kesim kendinden bir şeyler bulmalı ki farklı kesimler ortamdaki izole olmasın. Sonuç olarak diyebiliriz kentsel dönüşüm sosyal boyutu olan bir olgudur bu nedenle sosyal bilimciler bu projelerde yer almalıdır.

4.6. Kentsel Dönüşüm Felsefesine İhtiyaç Var Mı?

Kentsel dönüşümün felsefesi kesinlikle vardır, olmaması düşünülemez. Bu felsefenin odak noktasında sosyal dönüşüm yer almalıdır. Bir bölgede kentsel dönüşüm yapılırken sosyal doku göz ardı edilirse bu yapılan işin ismi kentsel dönüşüm olmaz. Kentsel dönüşümü olgusunu eski, köhne binaların yıkılıp yeniden tek model bina yapılması olarak düşünmek yanlış olacaktır. Dönüşümü bir mantık çerçevesinde değerlendirmeliyiz. Kentsel dönüşüm mantığında yalnızca bir yapı yıkılıp ya da toki gibi kooperatiflerle anlaşılıp aynı tarz bina yapımı yer almamalıdır.

Kentsel dönüşümü yalnızca doğal afetlerden korunmak için bir yapılan bir uygulama olarak görmek eksik olacaktır. Zira, kentsel dönüşümde esas amaç yaşanabilir, sürdürülebilir, çevreye ve insana duyarlı yaşam alanı oluşturmaktır. Bu dönüşüm dönemseldir olmaktan ziyade uzun dönemli bir felsefe bir yol haritası olarak düşünülmelidir.

Kentsel dönüşüm, plansız kentleşmeden ve bu plansız sistemin meydana getirdiği onlarca problemden kurtulmak için önemli bir fırsat penceresidir. Kentsel dönüşüm projeleri, iyi analiz edilmeli, doğru planlanmalı ve sonuçları hesaplanarak uygulanmalıdır. Ancak bu sayede şehirlerimizi çarpık yapılaşmadan kurtarıp, refahı artırarak insanlara daha sağlıklı şartlarda hayat sürme imkanı sunarız. Bu şekilde yapılan kentsel dönüşüm projeleri toplumdaki ayrışmayı ortadan kaldırma önemli rol oynar ve yaşayanlara daha saygın bir benlik algısı kazandırır. Ancak, dönüşüm sürecinin hesaplanan hedeflere ulaşabilmesi için, hesap verilebilirliğe, şeffaflığa yerel temsilcilerin katılımına, sosyal dayanışmanın ve sosyal denetim bağının kuvvetlendirilmesine ve bu dönemde mağduriyet yaşayabilecek insanların korunması, kollanmasına ihtiyaç vardır (Bayraktar 2013: 107).

Kentsel dönüşüm; fiziki alanın dönüşümünün yanında, yerel ekonomik kalkınma sosyal eşitlik, tarihi ve kültürel mirasın korunması, sosyal bütünleşme ve doğal çevrenin korunması, kar arttırma ve risk yönetimi, devamlılığın sağlanması gibi kurallar perspektifinde detaylı ve bütünleşik bir bakış açısıyla ele alınması gereken bir husustur (Bayraktar 2013: 160).

Kentsel dönüşüm projelerinde başarının temel şartı, ahlaki kuralları gözünde tutan, sosyal gerçeklikleri değer veren ve planlı şehirleşme kurallarına dayanan yöntemlerin benimsenmesidir. Ekonomik ve sosyal önlemlerle uzun zaman devam edecek çözüm yolları bulunmalıdır. Kentliler hayatlarını sürdürdükleri şehri sahiplenmelidir, kendilerine ait hissetmelidir. Kentliler ile yerel yönetimler arasında karşılıklı güven ortamının olması aidiyeti arttıracaktır. Kentliler kendilerini ilgilendiren uygulamalara katılabilirler. Bu katılım için kentlileri yapılacak projelere dahil etmek projenin uzun vadede devamlılığı için önemlidir.

Toplum faydasını ön plana alan kamuyu önemseyen bir belediyecilik zihniyetini yeniden kazanmanın yolu, kentin bütününe kapsayacak bir projeyi, kentin tüm sakinleriyle beraber inşa etmekten geçmektedir. Bu durumda, kendileride kentli olan yönetici kadroların, kentli ahlakını hayata taşımak için gereken sorumluluklarının farkında olmaları gerekir. Devamlılığı sağlama, çevresel sonuçları olan bir ahlak ilkesidir. İnsan ve kent etkileşiminin kültürel, sosyal, ekonomik, siyasal, ekolojik ve mekansal olarak devamlılığı, kentlilerin katkılarıyla hayata geçirilebilir. Yaşanabilir bir kent, kentli ahlakı için ana kriter olmalıdır. Kentlilik bilincinin yükselmesi için, kentlilerin kentsel çevrelerindeki problemlere bugünün ve gelecek neslin kuşaklarında çözümler üretmek adına ortak çaba göstermeleri gerekecektir. Kentsel çevrenin niteliklerinin korunmasının bir sosyal sorumluluk olduğunu unutmamak gerekir.

V.BÖLÜM

5. SONUÇ

İnsanlar yaşamları boyunca birçok sorunla karşılaşır, bu sorunlara karşı tek başlarına güç yettiremediklerinde çözümü toplum içerisinde ilişkilerde ararlar. Toplumsal yapıda çözülen sorunlar ilişkilerin daha sıkı bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Bu şekilde şehirler ortaya çıkar.

Şehir; insanlardan, caddelerden, kamu hizmetlerinden, binalar, telefonlar, okullar, hastanelerden, elektrik lambalarından fazla bir şeydir. Ruh halidir şehir, gelenek ve göreneklerin, teşkilatlı davranış ve fikirlerin toplamıdır (Kaya 2003: 19). Şehir; tarım dışı üretim yapılan, üretimin kontrol altında tutulduğu, dağıtımının koordineli olarak yapıldığı, belli teknolojilerin geliştiği, genişlik, yoğunluk, karmaşık ve bütünleşme seviyelerine ulaşmış yerleşmelerdir (Tekeli 2011: 20). Şehirleşme nüfusun belli noktalarla toplanmasını anlatırken; şehirlileşme kent kültürünün yaygınlaşmasını göstermeye başlamasıdır (Tekeli 2011: 28).

Şehir; tümüyle insanı saran ve onu tek olarak şekillendiren bir etken değil ancak şehir yaşamı ve şehir yaşamının karmaşası ve yoğunluğu, insanın beden ve ruh sağlığını olumsuz açıdan etkileyen bir fiziksel çevredir. Böyle denli teknik ve hareketin yoğunlaştığı bir yerde insan, farkında değil ama yıpranıyor. Şehir, her şeyi metalaştıran bir bakış açısını ortaya koyuyor (Şener 2014).

Şehirlerimizi kurduklarından bu yana incelediğimizde görüyoruz ki; birçok değişim, yenilenme ve kendisine yabancılaşma söz konusu olmuştur. Medeniyet tasavvuru ve dünya görüşünün kaybolmaya başlamasıyla, şehirlerimizin de karıştırılmaya başladığını söyleyebiliriz.

Günümüzde, Yaşanabilir şehirlerin yerini, iradesiz canlılara has sığınma ve barınma mekanlarına doğru hızla sürüklenen şehirler almaktadır. Şehirlerimizin bozulmada zirve yaptığı modern zamanları yaşıyoruz.

Araştırmanın önemli sorunsallarından biri olan şehirlerdeki medeniyet izlerimizi kaybettiğimizi görmekteyiz. Cansever'in üzerinde durduğu önemli konulardan birisi olan şehir imajı, İslam medeniyetinde cennet hayalinin bir yansımasıdır. Ona göre şehirler dünyayı güzelleştirmek için inşa edilmiştir. Bugün şehirlerimize baktığımızda bırakın cenneti tasavvur etmeyi, adeta hayatı zorlaştırmak için çaba sarf edildiği görülmektedir.

Modern kentin kökeni Avrupalı kent teorisyenlerine göre ortaçağ kentlerine dayanmaktadır. Bu kentler kendine özgü koşullar içerisinde geç orta çağ döneminde Avrupa'da oluşmuşlardır. Dolayısıyla her yönüyle Avrupa'ya özgüdürler.

Amerika'da gelişen kent teorileri ise modern sanayi kentlerinin mekansal düzenlemesi üzerine kafa yormuşlardır. Bu düzenleme de önemli olan bir takım fonksiyonların ve farklı sosyal grupların kentin farklı yerlerinde kendilerine bir yer bulmalarıdır. Farklı işlevlerin kentin farklı alanlarında kendine mekan bulması orta çağ kentlerinde de görülebilse de kentin sosyal organizasyonunun farklı gelir gruplarına göre olması modern bir olgudur. Orta çağ kentlerinde din ve mezhep daha ziyade ön plana çıkan bir özellikti. O halde diyebiliriz ki mekansal farklılaşmalar gelir kaynaklıdır, ve bu durum modern kentin en önemli ayırt edici özelliğidir. Nitekim bu önemle paralel olarak Chicago Okulu denilen yaklaşımdan her biri ayrıntıda değişmekle birlikte mekansal organizasyonun sınırlarının çizilmesine odaklanmıştır.

İslam şehri ise batı kentinden olduğca farklı kendine özgü bir şehirdir. Tarihsel koşulları, kurumları, yapılanması, siyasal çerçevesi, sosyal ve toplumsal yapısı ile batı kentinden ayırt edilmektedir. Bu şehir Osmanlı şehrinde kristalize olmuş özelliklerini sergilemektedir.

Araştırmanın hipotezinde yer alan İslam şehri ile Batı kentinin karşılaştırılması noktasında, İslam şehrinin kimseye başkasının giydiği ayakkabıyı giydirmeye çalışmadığını görüyoruz. İslam şehrinde her mimarının kendine özel bir şahsiyeti var. Bu şahsiyeti oluşturan önemli bir unsur, şehrin çok önemli bir elemanı olan yolların şeklidir. Batı kentinde ise tek tipleşme ve insanın yaratılışına uygun olmayan mimarının varlığı ortadadır.

Şehir hafızasını kaybetmiş bir şehir, kendi tarihi ve kültürüne yabancılaşmış, ise, kendi aslına dönmeden, kesinlikle kendisini gerçek manada yeniden inşa edemez. Bir şehrin gelecekteki durumu, şehirlileşmesi, kendini tarihsel hafızasında yoğurma, gelenek ve kültürel değerlerinin içinden diriltmesiyle mümkün olacaktır. Üstten aklın dayatması ile modernleşme şehirlerde büyük zararlar meydana getirdi, birçoğunu felç etti. Bunun nedeni, modernleşmenin yeni bir ideolojik proje olmasıdır. Modernleşme şehirlerin kendi kültürleriyle değil, onları yok etme, tasfiye etme üzerinden yapıyordu. Ayrıca modernleşen şehirlerde geleneksel halk ya yeni duruma uymaya zorlanıyor yada toplumdan izole ediliyor.

İslam medeniyetinin toplumlar üzerinde vuku bulduğu dönemlerde, şehirleşme planlarında mimari anlamda çoğunlukla insan odak noktaya alınarak yaşama kolaylığı, eğitim, üretim, sağlık vs. sağlayan bir sitem hakimdi, günümüzdeki modern kentleşme sistemşnde bu bakış açısından uzak kaldığını görmekteyiz. Şehirlerini koruyamayan, şehir kültürünü muhafaza edemeyen bir milletin medeniyetini, hatta siyasi varlığını koruması olanaksızdır. Bir şehre sahip olmak aslında özgürlük bilincine sahip olmak demektir. Bu açıdan bakarsak şehir, medeniyet ve devlet iç içe geçmiş kurumlardır. Birini kaybedersek diğerini korumamız mümkün olmaz. Bu olgular bir düzen içerisinde analiz edilmelidir.

Osmanlı şehirlerinde ki medeniyet, birçok hassasiyete dikkat edilerek kurulmuştur. Komşunun güneşini kesmemek, adına tasarlanan mimari yapılar şehri oluşturmaktadır. Mesken, kişinin mahremi alanı ve sokak ise sosyal yaşamın ortak noktasıdır. Günümüzde modern kentlerdeki evlerde varolan, dışarıyı gören balkon

yerine, içeriye bakan kendi dünyasını gören avlu inşa edilmiştir. Bu şehir medeniyetini hayal ettiğimizde içimizde derin bir sakinlik ve huzur beliriveriyor.

İslam medeniyetinin yansıması olan bu şehirlerdeki yaşam şeklinin kültürel hayata sirayet etmesi, sosyal ve aile hayatındaki ilişkilerin sağlam olmasına yardımcı olmuştur. Bireysel yapıdan toplumsal yapıya kadar bu değerlerin korunması bir ahlak kuralı olarak ta gelenekselleşerek gelecek nesillere bırakılabilmıştır. Maalesef ki günümüzde inşa ettiğimiz modern şehirlerde; gideceği yeri kaybetmiş, amacından şaşırılmış çevresi ile yabancılaşan ve zamanla yalnız kalan, bireyselliğe itilen, kendi açısından dünyaya bakıp yalnızca kendi karını düşünen insanla karşı karşıyayız. Kentleşmede ki rotasını kaybetmiş tavrımız yeni bir kentli yüzü karşımıza çıkarıyor.

Batı dünyası insanların yalnızlığa, bireyciliğe ve egoizme itmenin sancılarını uzun zamandan beri yaşıyor. Ancak biz yaşadığımız toplumsal problemlerimizin nedenini kaybettiğimiz hassasiyetlerimiz ve değerlerimizde aramalıyız. Özümüze dönersek batınında içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulur onlarada bir kapı aralamış oluruz. Şehirlerimizdeki hafıza kaybının asıl nedeninin, şehirlerimizi inşa ederken artık yalnızca oturabilecek, kesinlikle yaşanabilecek değil beton binalar yapmaya odaklanmış bir zihniyetin hakim olmasıdır diyebiliriz. Çarpık yapılaşmanın ve git gide katları artan binaların, hangi hassasiyetlerimizi, alışkanlıklarımızı koruyabileceği merak konusu. Bu gidişe dur demenin zamanı geldi ve geçiyor.

Kentlerde kaçak ve plansız yapılaşmanın neden olduğu sağlıklı hayat şartları, sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların çözümü için öncelikle kentlerin fiziksel şartlarının iyileştirilmesini hedefleyen planlama anlayışı benimsenmiştir. Fakat, günümüzde kentsel mekanın sadece fiziksel bir mekan değil sosyal bir mekan olduğu algılanarak, bu bakış açısından vazgeçilmiş ve kentin sosyal, siyasal, ekonomik ve çevresel boyutlarını içinde barındıran planlama anlayışı dolayısıyla kentsel dönüşüm proje ve uygulamaları benimsenmiştir. Zira, kentsel dönüşüm, kentin eski ve köhneleşmiş alanlarının yenilenmesini sağlamanın yanı sıra, kentin sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarına da çözüm bulmayı amaç edinmektedir. Diğer bir ifade ile, kentsel dönüşüm, kente fiziksel müdahaleden daha fazla birşeydir.

Kentsel dönüşümün sağlanması için bir takım ekonomik şartlar ve istekler önemli ise de sonuçta dönüşüm yine siyasi kararlar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu noktada yerel yönetimler fazlası ile önem arz etmektedir.

Kentsel dönüşüm tek bir biçimde yapılmaz. Kenti dönüştürmek mevcut binaların tamamını yıkıp yerlerine yeni binalar yapmak ile mevcudu koruyarak restore etmek arasında geniş bir yelpazede tercih olanakları sunmaktadır. Nasıl bir yol izleneceği siyasi bir karardır. Yapılan tercih geçmişle kurulan bağın önemine göre değişmektedir. Geçmişten gelen bağlar ve kimlik korunmak istendiğinde ikinci, geçmişle olan bağlar koparılmak yeni bir kimlik oluşturulmak istendiğinde birinci yaklaşıma yönelmek gerekir.

Bu bağlamda Türkiye’de şehirleşme süreci incelendiğinde öncelikle Osmanlı şehrinde başlamak gerekmektedir. Zira bu şehir tipi, Batılı, Avrupalı, modern kent tipolojisinden farklı olarak özgün, kendine has kimliği olan, İslam medeniyeti ile Türk kültürünün kaynaşması ile gelişmiştir. Gerek fiziki özellikleri, gerekse sosyal ilişkileri ve yönetim yapısı ile farklı bir model olan bu şehir tipi kente alternatif bir yaklaşım getirmektedir.

Kentsel dönüşüm projelerinin önemi her geçen gün artmaktadır. Yaygın bir uygulama yeri bulan bu projeler teknik ve sosyal açıdan ayrıntılı olarak incelenmelidir. Kentsel dönüşüm bölgelerinde hayatlarını sürdüren insanların alışkın oldukları yaşam alanlarından ayrılmaları, devam eden hayat biçimlerinin ve gelir yöntemlerinin sona ve ya değişiklik kazanmasına neden olmaktadır. Özellikle kazançları düşük olan insanların kentin dışına, alışık olmadıkları mekanlara gönderilmeleri; onların iş imkanlarıyla, mekansal alışkanlıklarıyla, sosyal ve kültürel çevreleriyle ilişkilerinin bitmesine neden olmaktadır. Gelir seviyesi düşük bu grubun uzun bir süre ev kirası vermesi ülkemiz koşullarında zor görünmektedir. Kentsel dönüşüm yapılacak bölgenin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısına göre farklı alternatiflerin oluşturulması zorunludur.

Bütün zarar görme, olumsuz sonuç alma olasılıklarına rağmen kentsel dönüşüm, sosyal ve fiziksel zorunluluktur. Kentsel dönüşüm uygulamalarında, fiziki alanın dönüştürülmesiyle beraber yaşayan canlı dokunun kültürel ve sosyal yönleride ele alınmalıdır. Kentlerdeki çeşitli sorunlara tek tip çözümden ziyade; kentteki imar ve yerleşim niteliklerine uygun şekilde farklı ve etkin çözümler düşünülmelidir. Hukuksal altyapının geliştirilmesinin beraber, toplumun kurumsal sistemle kaynaşması sosyal ve fiziksel dönüşümün beraberliği için önemlidir. Bu durumun zıttını düşünürsek kentsel dönüşüm projeleri, çöküntü alanlarında varolduğu belirtilen problemlere çözüm seçenekleri sunamayacağı gibi yeni ve farklı problemleri de oluşturacaktır.

Kentsel dönüşüm olgusunun arka planı, birçok sosyal ve toplumla alakalı problemi da içinde sakladığından olgunun algılanma ve tanımlanma şekilleri arasında, bilim insanları dahi kendi aralarında uzlaşa sağlanamamıştır. Günümüzde kentsel dönüşüm uygulamaları bir toplumsal direnişin nesnesi haline almıştır. Çünkü kavramın arkanında sosyo-politik bir süreçte mevcuttur. İsmine bakarak kentlerin dönüşümünü gerçekleştirdiği zannedilse de göç hareketlerinin yönünü belirlediği için kırsal alanda yakından ilgilendirmektedir. Aslında kırsal bölgelerinde dönüşümüne neden olmaktadır.

Kentsel dönüşüm olgusunun en temel özelliği, sürekli mekana vurgulanada, mahalle dönüşümü, konut dönüşümü gibi eylemlerle anılsada yerleri insanların oluşturduğu biliyoruz. Bu nedenle kentsel dönüşümün sosyal yönü her şeyin önüne geçmektedir. Toplumsal desteğin alınmadığı hiçbir uygulama uzun süreçte problemlere çözümler sunamaz. İnsanoğlunun zaruri ihtiyaçlarından biri olan barınma sorunu, farklı ismi ile konut ihtiyacına çözüm olacak olan kentsel dönüşüm projeleri, kentsel eşitliğe neden olmadan uygulanmalıdır.

Fiziksel koşulların zamanla mevcut durumu kaldıramadığı, hayat standartlarının yaşanan şartlara göre iyice düştüğü, sosyal, toplumsal ve ekonomik sorunların yaşandığı gibi birçok sebeple başlatılan kentsel dönüşüm uygulamalarını; şehirlerimizin ruhunu ve toplumsal hafızayı koruyarak hayata geçirmeliyiz. Dönüşüm projeleri insan odaklı, yerel değerleri yansıtan, toplumun motiflerini ortaya koyan ve tek tip yapılaşmadan

uzak bir tarzda yeniden ele alınmalıdır. Pergelin ucunda insan çevresinde diğer ihtiyaç olmalıdır. Yalnızca bu şekilde tasarlanan projeler başarılı ve kalıcı çözümler ortaya kolabilir.



KAYNAKLAR

- Alptekin, Yavuz Musa (2013). “İleri Mekansal Biçimselleşme Olarak Kentsel Dönüşüm”. *Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları*. Ed. Kemal Özden. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 23-57.
- Altan, İlhan. “Mimarlıkta Mekan Kavramı”. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/>. 02 Nisan 2016 tarihinde erişildi.
- Akar, Z. Müge (2006). “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler Ve Türkiye”. Odtü Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/2aee86157b4a40b_ek.pdf. 06 Şubat 2016 tarihinde erişildi.
- Aksungur, Umut (2010). *Kent Kültürünün Oluşmasında Ve Canlandırılmasında Somut Olmayan Kültürel Miras Unsurları: Edirne Örneği*. Uzmanlık Tezi, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Araştırma Ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Armağan, Mustafa (1996). *Şehir Asla Unutmaz*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arcan, Arif (2014). “Siyasal Düşünceleri Şehirli (Dünyevi) Olma Zorunluluğu Bağlamında İslam Siyasal Düşüncesi ve İki Kuram: Farabi ve İbni Haldun’Da Şehir Ve Siyaset”. *Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları*. 2. Basım. Ed. Kemal Özden. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 77-129.
- Arcan, Arif (2014). “Sıralı Güçlerin Uygarlık Yığılımları Ve İslam Şehirleri”. *Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları*. 2. Basım. Ed. Kemal Özden. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 129-191.

- Alver, Köksal (2012). *Kent Sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Ataöv Anlı- Osmay Sevin (2007). “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”. *Mimarlık Fakültesi Dergisi*. Sayı 2007/2.(S. 57-82). ODTU.
- Avcı, Engin (2013). *Gecekondu Sorununun Çözümünde Kentsel Dönüşüm Projeleri Ankara Dikmen Vadisi Projesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Avcı, Sedat (2004). “Şehirselleşmenin Belirlenmesinde Kullanılan Kriterler ve Türkiye Örneği”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*. Sayı 9. 2004.
- Aydın, Murat (2015). “Geleceğin Şehri Geleceğin İnsanı”. *Şehir ve Düşünce Dergisi*. Sayı 6: 28-31.
- Aydoğan, Ahmet (2005). *Şehir ve Cemiyet*. 2.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Alptekin, Musa Yavuz (2014). “Şehirden Kente Mekansal Dönüşüm”. *Doğu Batı*. 67(1): 33-61.
- Atik, Mehmet (2014). *Yenilenen Kentler Dönüşen Kentliler: İstanbul - Zeytinburnu Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Bağlı, Mazhar (2014). “Kenti Yönetmek Kendini Yönetmek midir?”, *Şehir ve Düşünce Dergisi*. Sayı 5. <http://www.sehirdusunce.com/>, 01 Mayıs 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Bal, Hüseyin (2002). *Kent Sosyolojisi*. 2.Baskı. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Başaran, İsmail (2008). *Kent ve Yerel Yönetim*. İstanbul: Plato Danışmanlık Okutan Yayınları.
- Bayraktar, Erdoğan (2013). *Şehirlerin Dönüşümü*. İstanbul: İmak Ofset Basım.
- Bergen, Lütfi (2013). *Kenti Durduran Şehir*. Ankara: MGV Yayınları.

- Bookchin, Murray (1999). *Kentsiz Kentleşme*, Çev. Burak Özyalçın. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bumin, Kürşat (1998). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bilsel, S. Güven, Erkan Polat, Neşe Yılmaz (2006). *Değişim-Dönüşüm Sürecinde "Kimlik Arayışları" Ve "Kentsel Yenileşme" Kavramı*. Kentsel Dönüşüm Sempozyumu. Ankara: Mattek Basım.
- Can, İslam (2012). "İslam Şehrine Dair Sosyolojik Okumalar". *Opus Dergisi*, Sayı 3, 6-27. www.academia.edu, 01 Temmuz 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Cansever, Turgut (2013a). *İslam da Şehir Ve Mimari*. 8. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cansever, Turgut (2013b). *Osmanlı Şehri*, 3.Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cansever, Turgut (2013c). *İstanbul'u Anlamak*, 3.Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çelik, Celaleddin (2012). "Şehir ve Din". *Kent Sosyolojisi*. Ed. Köksal Alver. Ankara: Hece yayınları. 239-256.
- Çelik, Celalettin (2015). "Geleceğin Kenti; Zamanda ve Mekanda Süreklilik". *Şehir ve Düşünce Dergisi*. 6: 32-37.
- Davutoğlu, Ahmet (2015). "Geleceğin Şehri Medeniyet Kuran Şehirlerden Doğacaktır". *Şehir ve Düşünce Dergisi*. 6: 6-15.
- Denek, Tuba (2007). *İbn Haldun'un (1332-1406) "Mukaddime" Sine Göre İslam Kurumları Tarihi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.
- Demir Haki. "İslam Şehri-9-İslam Cemiyetinin Mekan Haritası". 20 Kasım 2013. <http://www.fikirteknesi.com/>. 13 Mayıs 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Demirci, Mustafa (2003) "İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri". İstanbul: İstem Dergisi. 2: 129-146.

- Demircioğlu, Aytekin (2013). *İbn Haldun'un İnsan Düşüncesi Ve Medeniyet Algısı*, Doktora Tezi. Ankara: Gazi üniversitesi.
- Düzenli, Halil İbrahim. Salih Pulcu. Tuba Bölük. Ömer Faruk Gönenç. Emin Selçuk Taşar (2015). "Ufki Şehre Mümkün Bakışlar" *Şehir ve Düşünce Dergisi*. Sayı 6: 38-52.
- Erdönmez, M. Ebru. Altan Akı (2005). "Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri". *Megaron Dergisi*, Cilt 1: 1. <http://www.megaron.yildiz.edu.tr/>. 31 Mart 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Ersoy, Ruhi (2006) "Şehirleşme: Halk Kültürü İnkileminde Sorunlar Ve Bazı Çözüm Önerileri". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı 20. <http://www.acarindex.com/>. 01 Mart 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Ertaş, Mehmet (2011). "Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Sosyal Boyutun İncelenmesi. Ankara ve Londra Örnekleri" . *Selçuk Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Teknik-Online Dergi*. Cilt 10: 1. <http://sutod.selcuk.edu.tr>. 24 Nisan 2015 tarihinde erişilmiştir.
- Eryazıcıoğlu, M. Erdem. İlkim Markoç. "Kentsel Kimlik ve Kentsel Projeler Bağlamında Kimiksizleşme Sorunu, İstanbul Örneği". <http://www.academia.edu/>. 29 Nisan 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Erzene, Şafak Ilıca (2013) *Kentsel Dönüşüm Ve Uygulanabilirliği İle İlgili Bir Yöntem Yaklaşımı*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Genç, Fatma Neval (2008). "Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: Mevzuat ve Uygulamaların Genel Görünümü". *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 15: 1. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.
- Görmez, Kemal (1991). *Şehir Ve İnsan*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İlgezdi, Ali Rıza (2014). *Adım Adım Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Legal Yayıncılık.

- İnceoğlu, Mehmet. Leyla Y. Tokman (2012). *Şehircilik*. Eskişehir. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2559. Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1529.
- Haydar Gülzar (1991). *Şehirlerin Ruhü*. Çev: Gürkan Sekmen.İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hout, Jean Louis. Jean Paul Thalmann. Dominique Valbelle (2000). *Kentlerin Doğuşu*. Çev: Ali Bektaş Girgin. Ankara: İmge Kitapevi.
- Hassan, Ümit (2011). *İbn Haldun: Metodu ve Siyaset Teorisi*. 5. Baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Giddens, Anthony (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gölcük, Müjgan (2007). *Kentleşme Sürecinde Akrabalık Ve Komşuluk Kültürü Afyon Karahisar Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Görün, Mustafa. Mustafa Kara (2010). “Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Girişimcilik Bağlamında Türkiye’de Kentsel Yaşam Kalitesinin Artırılması”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. Cilt 8: 2.
- Reader, John (2007) *Şehirler*. Çev. Fatine Bahar Karlıdağ. İstanbul: YKY.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz (2011). *İslam Şehirleri*. İstanbul: Düşün Yayınları.
- Kaya, Erol (2003). *Kentleşme ve Kentlileşme*. <http://erolkaya.com/wp-content/uploads/kitaplar/kentlesme-ve-kentlilesme.pdf>. 10 Mayıs 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Kaypak, Şafak (2014).“Türk Aydınlanmasının Kent ve Kentleşmeye Bakışı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Sayı 1. <http://oaji.net/>. 02 Nisan 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Kara, Adem (2014). “Osmanlı Devletinde Kent Kavramı”. *Doğu Batı*, 67(1). 185-211.
- Keleş, Ruşen (2008) *Kentleşme Politikası*. 10.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.

- Kıyım, Erva (2015). *Sağlıklı Kent Projeleri Diğer Adıyla Kentsel Dönüşüm Ve Bursa'da Kentsel Dönüşüm Adı Altında Gerçekleştirilmiş Ve Gerçekleştirilecek Projeler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kongar, Emre, (2003) *21.Yüzyılda Türkiye: 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. 32. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mumford, Lewis, (2007) *Tarih Boyunca Kent*. Çev. Güral Koca-Tamer Tosun. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saraç, Murat (2014) *Kentsel Dönüşüm Ve Gelişimi, Sosyal Boyutu, Kentsel Dönüşümden Doğan Hukuki Sorunlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Serenli, Abdullah (2013). "Kentsel Dönüşümde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Toplumsal Yaşam Üzerine Etkileri". http://www.isdam.org.tr/img/20140305__46377567401.pdf. 17 Şubat 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Şen, Recepcan (2010) *İbn Haldunda Şehir Ve Medeniyet*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şener, Sami (2009). *Sosyoloji: Sosyal Bilimlere Alternatif Yaklaşım*. 4. Baskı. İstanbul: İnkılap Basın Yayım.
- Şener, Sami (2014). "Şehir Ve Medeniyet İlişkisi". *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*. Cilt 1: 2. <http://www.medeniyet.edu.tr/> 10 Ocak 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Şentürk, Murat (2014) "Turgut Cansever Düşüncesinde Şehrin Değişimi". *İnsan Ve Toplum Dergisi*. Cilt 4: 7. <http://www.ilem.org.tr/>. 11 Nisan 2016 Tarihinde erişilmiştir.
- Şentürk, Ünal (2014). "Mekan Sadece Mekan Değildir: Kentsel Mekanın Yeni Tezahürleri". *Doğu Batı*. 67(1). 85-106.

- Yılmaz, Meltem (2010). *Halkla İlişkiler Ve Kentsel Dönüşüm Örnek İnceleme: Çiçin Bağları(Gültepe) Kentsel Dönüşüm Projesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdelen, Musa (2009), Üsküdar'da Kentsel Dönüşümün Sosyal Boyutu, www.uskudar.bel.tr/tr.tr/bilgi/sayfalar/Sempozyum.aspx?SymposiumID=2. 27.05.2015
- Tekeli, İlhan (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tırabzon, Abdullah (2014). "İslam Hukuku ve Şehir Yönetimi". *Şehir ve Düşünce Dergisi*. Sayı 5. <http://www.sehirdusunce.com/>. 01 Mayıs 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Tolanlar, Melek (2007). *Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Toplumsal Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi.
- Tuna, Korkut (1987). *Şehirlerin Ortaya Çıkış Ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tuna, Korkut (2011). *Şehir Teorileri*. İstanbul: İz yayıncılık.
- Oktay, Ahmet (2002) *Metropol ve İnceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Önem, A. Buket, İsmet Kılınçaslan (2005) "Haliç Bölgesinde Çevre Algılama Ve Kentsel Kimlik". *İtü Dergisi/a*. Cilt 4: 1. <http://itudergi.itu.edu.tr>. 27 Nisan 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Öner, Şebnem (2007) *Kentsel Yenileme Kapsamında Kentsel Dönüşüm Projelerinin İstanbul Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm Projesi Örneğinde İrdelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özdenören, Rasim (2009). *Kent İlişkileri*. İstanbul: İz yayıncılık.

- Özden, Kemal (2013). “Roman Açılımı ve Kentsel Dönüşüm”. *Kentleşme Yazıları; Kentsel Kuramlar ve Kentleşme Politikaları*, Ed. Kemal Özden. Ankara: Seçkin Yayıncılık. 9-23.
- Özer, Yunus Emre. Aslı Yöntem. Feriştah Yılmaz. “Afet Riski Taşıyan Bölgelerdeki Kentsel Dönüşüm Uygulamalarında Sosyo Beşeri Faktörlerin İncelenmesi Üzerine Bir Çalışma: Uzundere Toki Dayanışma Ve Yardımlaşma Derneği Örneği”<http://kisi.deu.edu.tr/yunusemre.ozler/KENTSEL%20DONUSUM.pdf>. 06 Mart 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Özüdoğru, İsmail (2010). *Türkiye 'de Kentleşme Ve Kentsel Dönüşüm*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Özden, Pelin Pınar (2006). “Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler”. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*. No:35. www.ulakbim.gov.tr. 15 Mayıs 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Öztaş, Nihan (2005) *Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Haliç Örnekleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ulusoy, Ahmet. Tarık Vural (2001). “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”, *Belediye Dergisi*. Cilt 7: 12.
- Uğur, Yunus (2005). “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. Cilt 3: 6, <http://www.academia.edu/>. 29 Nisan 2016 tarihinde erişilmiştir.
- Uğurlu Örgen. Nihal Şirin Pınarcıoğlu. Ayşegül Kanbak ve Makbule Şiriner (2010). *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Üstün, Gül (2008). *Kentsel Dönüşüm*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaman, Öznur (2013) *Türkiye’de Şehirleşmeye Bağlı Olarak Gelişen Kültürel Pratikler*.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, G. Sıla (2012). *Belediye Politikalarının Kent Mekanının Biçimlenmesindeki
Rolü: Ankara Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Atılım
Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmazöz, Ülker (2010) *Kentsel Dönüşüm Sonrası Komşuluk İlişkileri* . Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yörükkan, Ayda (1968). *Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri*. Ankara: İmar ve İskan
Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi Basımı.

Wirth, Louis (2002). “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”. *20. Yüzyıl Kenti*. Çev.
Der. Bülent Duru. Ayten Alkan. Ankara: İmge Kitabevi.

Hatt, Paul K, Albert J. Reiss (2002) “Kentsel Yerleşimlerin Tarihi” *20. Yüzyıl Kenti*.
Çev. Der. Bülent Duru. Ayten Alkan. Ankara: İmge Kitabevi.

[http://sosyolojisi.com/henri-lefebvre-1901-1991-toplumsal-ueruen-olarak-mekan-
cagdaskent-sosyolojisi-kuramlari/1556.html](http://sosyolojisi.com/henri-lefebvre-1901-1991-toplumsal-ueruen-olarak-mekan-cagdaskent-sosyolojisi-kuramlari/1556.html). 31 Mart 2016 tarihinde erişilmiştir.

Kuran. Azhap Suresi. Ayet 72.

Kuran. Hucurat Suresi. Ayet 13.

Kuran. Bakara Suresi. Ayet 30.